

Henrik «Sjøfareren»:
Konstruksjon og dekonstruksjon av prins Henrik av Portugal i
historiske arbeider

Christian Bredal

Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og
religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

15 mai. 2015

Prins Henrik av Portugal i spissen av "Oppdagermonumentet" i Lisboa. Foto: Christian Bredal

Henrik «Sjøfareren»:
Konstruksjon og dekonstruksjon av prins Henrik av Portugal i
historiske arbeider.

© Christian Bredal

2015

<http://bora.uib.no/>

Forord:

Det ble tidlig klart at dette masterprosjektet skulle omhandle portugisisk sjøfart, i en eller annen form. Gjennom fag på 100-nivå av historiestudiet var dette et prosjekt og en periode som pirret interessen for videre arbeid. Forholdsvis tidlig i prosjektet syntes det å dukke opp en del interessante spørsmål om prins Henrik av Portugal, med tilnavnet *Sjøfareren*. Med valget av mitt tema som masterprosjekt fulgte det en del problemstillinger. Først og fremst dreide disse seg om fremgangsmåten til prosjektet. I oppstartsfasen var jeg optimistisk i forhold til bruken av primærkilder, og Lisboa ble besøkt i oktober 2013. Det viste seg derimot at språklige barrierer gjorde bruken av primærkilder og arkivmateriale særs utfordrende. Det aller meste er skrevet på portugisisk, med en del unntak i fransk og spansk. Tanken om å ansette oversettere ble luftet, men syntes krevende i forhold til arbeidsmengde og tilgjengelig kompetanse. I samråd med veileder Arne Solli falt valget på en komparativ analyse av historiske verk. Utvalget av historiske verk har hatt noen utskiftninger underveis, men jeg føler at de endelige valg som ble tatt har gagnet oppgaven. Den portugisiske ekspansjonen på 1400- og 1500-tallet er i min mening en svært interessant og intrikat affære, og burde absolutt forskes mer på i norske fagkretser.

En stor takk vil rettes til Arne, dette er like mye ditt prosjekt som mitt, og jeg ville aldri kommet meg gjennom uten deg, *takk*. Takk til min kjære søster Irene, som med sin kompetanse innen språk og formidling har løftet oppgaven veldig. Alle medstudenter på seminar som på lesesal, vi fikk levert! Mor og Far for økonomisk som mental støtte, dere betyr alt! Til min bror og hans Solveig, og mine perfekte nieser, dere gir håp på vei inn i voksenlivet. Bibliotekarer og ansatte ved UiB, dere er en enorm kapasitet. Kortlaget mitt hjemme, deres oppmuntring og inspirasjon har vært essensiell. Vinicius Machado for hjelp med portugisisk oppsummering, du er en helt, buddy!

This is dedicated to all the teachers that told me I'd never amount to nothing.

God lesning, Christian.

Innholdsfortegnelse

1. INTRODUKSJON	1
1.1. PROBLEMSTILLING	3
1.2. TILNÆRMING OG METODE.....	3
1.2.1. Avgrensninger.....	5
1.3. HISTORISK BAKGRUNN.....	8
1.3.1. Reconquista – danningen av Portugal.....	8
1.3.2. Portugal ved inngangen til 1400-tallet.....	10
2. ANALYSE AV HOVEDVERKENE	12
2.1. GOMES EANES DE ZURARA – THE CHRONICLE OF THE DISCOVERY AND CONQUEST OF GUINEA.....	12
2.1.1. Henriks person.....	13
2.1.2. Henriks bragder.....	15
2.1.3. Oppsummering av Azurara:	20
3. ANALYSE AV DE ANGLO-AMERIKANSKE VERKENE:	23
3.1.1. C.R Beazleys forord i volum 2 av Azuraras krønike.	23
3.2. C.R BEAZLEY – PRINCE HENRY THE NAVIGATOR.	30
3.2.1. Prins Henriks liv og arbeid.....	30
3.2.2. Erobringen av Ceuta.....	33
3.2.3. "Prinsens by" – Sagres og felttoget mot Tangier.....	35
3.2.4. Sammendrag av Beazley.....	39
3.3. BAILEY W DIFFIE, GEORGE WINIUS – FOUNDATIONS OF THE PORTOGUESE EMPIRE 1415 – 1580. 41	
3.3.1. Prins Henriks rolle i Portugals ekspansjon.	42
3.3.2. Den mytiske prins Henrik.....	47
3.3.3. Sammendrag av Diffie og Winus.....	52
3.4. PETER RUSSELL – PRINCE HENRY "THE NAVIGATOR" – A LIFE.	53
3.4.1. Hvordan ble mytene om prinsen bevart?.....	54
3.4.2. Den historiske prins Henrik.	57
3.4.3. Sammendrag av Russell.....	63
4. PORTUGALS EKSPANSJON I VERK PÅ NORSK	64
4.1. LITTERATURUTVALG.....	64
4.2. PRINS HENRIK I NORSK HISTORIESKRIVING	66
4.2.1. Litteratur frem til 1910.....	66
4.2.2. Litteratur 1910 - 1980.....	69
4.2.3. Litteratur 1980 – 2015.....	79
4.2.4. Komparasjon og oppsummering av litteratur på norsk.	85
5. BETRAKTNINGER OG DISKUSJON	89
5.1. BEHANDLING AV HENRIK I LYS AV MYTENE.....	89
5.2. HISTORIKERNES FØRINGER.....	94
6. KONKLUSJON	97
SAMMENDRAG.....	99
LITTERATUR- OG KILDELISTE.....	102
VEDLEGG:.....	104

1. Introduksjon

En av de største heltene i europeisk historieskriving er prins Henrik av Portugal med tilnavnet «Sjøfareren». På oppdagermonumentet i Lisboa står prins Henrik fremst i monumentets «baug» og de andre portugisiske oppdagerne følger på. Det er lite tvil om at Portugal startet den europeiske ekspansjonen på 1400-tallet og den i stor grad var ledet av prins Henrik. Utviklingen av det portugisiske sjøfartsprosjektet tidlig på 1400-tallet førte i neste instans til en enorm vekst for nasjonen på sydspissen av Europa. Den portugisiske dominansen i Atlanterhavet, og videre ekspansjoner nedover kysten av Afrika, førte som kjent til Vasco da Gamas passering av *Kapp det gode håp* mot slutten av 1400-tallet. Da sjøveien til India var oppdaget fortsatte portugiserne å sende skip østover. Portugiserne gjorde seg for alvor gjeldende i India, hvor de etablerte handelsstasjoner og dominerte det Indiske hav gjennom et imperialistisk tankesett, og overlegen skipsteknologi. 1400- og 1500-tallets Portugal har som man ser mange potensielle oppgavetema, men i denne oppgaven er det særlig startfasen av sjøfartseventyret som gjør seg gjeldende.

Gjennom historien har behandlingen av prinsen fra historikere utviklet seg, og variert veldig. Selv om prinsen aldri var i posisjon til å herske selv, mener mange han var den mest innflytelsesrike personligheten i sin samtids Portugal. Døpt *Sjøfareren* i senere tid, spilte prinsen utvilsomt en stor rolle i portugisernes ekspansjoner, likevel er eksempelvis hans ambisjoner for disse vært et av temaene som er blitt diskutert av historikere. Mye av interessen for temaet, og det som også vil stå som hovedfokus i oppgaven, er de mange mytene som har fulgt omtalen av prinsen fra hans død til i dag. Beskrivelser av prinsen er mange, han blir for eksempel beskrevet som en intellektuell mann og et matematisk geni som stod som spydspiss i utviklingen av portugisisk sjøfart. Bildet av en dyktig kriger og strateg, som selv svingte sverdet i utstrekkingen av kristendommen, henger igjen sammen med omtalen av prinsens korsfarerambisjoner. Samtidig er prinsen beskrevet som en eventyrer

som jaget geografiske nyvinninger, og prestekong Johannes rike¹, med en trang for å oppdage det ukjente. På motsatt side av denne noe romantiske beskrivelsen har også prinsen blitt omtalt i de imperialistiske baner, hvor de økonomiske vinningene i utforskingen overskygget de geografiske. Prinsens tilnavn, *Sjøfareren*, har også vært et moment som har utviklet seg gjennom årene, hvor senere historikere har sådd tvil om dets legitimitet.

”Ingen av hans samtidige omtaler ham som lærd, men på 1500-tallet begynte historikerne å skrive om hans lærdom. Ingen av hans samtidige omtaler hans navigasjonsskole i Sagres – den dukker først opp hos en engelsk historiker på 1600-tallet. Han er tillagt store bedrifter som skipskonstruktør og teoretisk navigatør, noe som er helt uten belegg i samtidige kilder”²

Man kan ta utgangspunkt i to motstående leirer i den historiske litteraturen, som vi kan kalle *konstruksjonister* og *dekonstruksjonister* av prinsens ettermæle. Sitatet ovenfor står som et prakt eksempel på nettopp dette. Denne oppgaven blir i så måte en analyse av historisk arbeid for å spore endringene i fremstillingen av prins Henrik. Tanken har vært å få spredning i utgivelsesår, og se hvor man kan spore utviklingen i omtalen av prinsen. I tillegg vil en spredning i utgivelsesår for verkene representere historiske hendelser både innenfor og utenfor Portugals grenser. Portugal har i moderne tid endret styreform flere ganger. Portugal var fra sin opprinnelse frem til 1910 et monarki, hvorpå en periode på 16 år som republikk fulgte. Republikken ble så i 1926 offer for et militærkupp, som senere så *Antonio de Oliveira Salazar* komme til makten med sin tanke om *Estado noevo – den nye staten*. I praksis var Portugal etter kuppet et diktatur, et diktatur som etter 48 år ble avløst av *Nellikrevolusjonen* i 1974. Samtidig opphørte Portugal som kolonimakt, som en av de siste i Europa. Portugal har siden vært et stabilt demokrati med et parlamentarisk styresett. Selv om de politiske forandringene i Portugal som nevnt ikke er eksplisitt behandlet gjennom oppgaven, står de som rammer for forståelsen av prinsens omtale. Det kan tenkes at dette er en av faktorene som kan ha påvirket arbeidet i academia og lagt føringer, bevisste som ubevisste, hos forfatterne av de utvalgte verkene.

¹ Myten om prestekong Johannes rike gjorde seg spesielt gjeldende ved europeiske hoff i middelalderen. Den omhandlet tanken om at det et sted i Afrika/Asia lå et kristent rike omringet av muslimer. Prestekongen skulle etter sigende ha enorm rikdom og en stor hær, en perfekt alliert i middelalderens kamp mot de vantro. Myten hadde utviklet seg gjennom europeernes korstog på 10- og 1100-tallet, og hadde nok røtter av sannhet i små kristne samlinger.

² Steensgaard 1984 s.225

1.1. Problemstilling

Den historiske tradisjon med ulike historikers verk danner sammen en omfattende og bred beskrivelse av oppgavens temaet. Det er lite som peker i retning av noen konsensus i hensyn til prins Henriks posisjon i historien, eller hans rolle i den portugisiske sjøfartseksplorasjonen. Denne oppgaven har i så måte tatt utgangspunkt i 6 omtalte tema som angår prins Henrik; - *Sjøfareren*, - *Forskeren*, - *Den strategiske krigeren*, - *Korsfareren*, - *Eventyreren* og til sist – *Skolen i Sagres*. Ved hjelp av disse stikkordene er ambisjonen å svare på problemstillingen;

”Hvordan og når kan man spore et skifte i historikers fremstilling av prins Henrik av Portugal?” - Hvor seiglivet kan historiske myter være?

Hvilke faktorer spiller inn? Ser man endringer som kan spores til samtidige³ samfunnsutviklinger? Kan utvikling av historiefaget ha spilt en rolle i utformingen av bøkene? Er bøkens utforming gjort med spesifikke ambisjoner? Mange spørsmål har gjort seg gjeldende, og vil forhåpentligvis kunne besvares, i alle fall teoretisk, gjennom argumentasjonen.

1.2. Tilnærming og metode.

Det å snakke om ”*historie*” kan i mange tilfeller være forholdsvis vanskelig og misvisende. Historiefortelling har hatt en sentral posisjon i menneskets samfunn siden tidens morgen, men i en helt annen form enn vi i moderne former kan snakke om en historisk fagdisiplin. Allerede gjennom hulerissinger fra de eldste sivilisasjoner ser man behovet for å fortelle historier. Antikkens lærde har også utvilsomt hatt enorm betydning for hvordan man i dag kan lære om de antikke storrikene gjennom oldtidens nedskrevne ord. Leidulf Melve trekker frem tre spørsmål som han mener har vært med å definere historieskriving til alle tider; omfang,

³ forstås som forfatterens samtid

funksjon og tilnærming.⁴ Det vil alltid være uenighet blant historikere hva som er essensen av det historiefaget skal prøve å oppnå. Hvilken sjanger egner seg best i historien? Hvor ligger fokuset? Hva skal oppnås med teksten? Slik historiefortelling har utviklet seg er det heller ikke overraskende at det vil være polariserende meninger om emnet. Melve trekker frem aspekter som litterær form, sjangerspørsmål og tematisk fokus hva omfang angår⁵, mens funksjon er et noe vanskeligere og bredere begrep. På ene enden av skalaen kan man kan tyde eldgamle kilder for å oppdage nye forståelsesrammer, og kanskje revidere temaer tidligere historikere har forbigått. Samtidig kan historisk arbeid både spille på politiske og sosiale aspekter for å øke en sosial bevissthet om et tema. Hva enn man vil oppnå, eller forhistoriens historieskrivere ville oppnå, finnes det mange fremgangsmåter mot det endelige mål. Melves tredje punkt; tilnærming, dreier seg ofte om måten historiarbeidet blir lagt frem, og er det, som Melves andre to stikkord omdiskutert.

Det er viktig å skille mellom historiefortelling og historie som fagdisiplin. I så måte er historiefaget en forholdsvis ung disiplin som oppstod gjennom 1800-tallets institusjonalisering, profesjonalisering og vitenskapliggjøring.⁶ Profesjonaliseringen av historiefaget førte til fremveksten av universitetsfag, professorat og muligheten til å gjøre yrke av historiegranskning. Dette førte også til en blomstring av arkiv og en enorm økning i arbeidet med bevaring og oppdaging av historiske kilder. Ikke før Leopold von Ranke, ofte kalt "historiefagets far"⁷, og fremveksten av den tyske historiske skole, ser man konturene av det man i dag kjenner som historie som fagdisiplin. Von Ranke ville fortelle historien slik den egentlig var, og man begynte for alvor å se det man i dag kjenner som kildekritikk, selv om kildekritikken først blir introdusert gjennom renessansens filologiske tekstkritikk⁸. Sammen med kildekritikk, var Rankes kampsak legitimering. I hans syn, legitimering av Preussen som sentrum for det samlede Tyskland.⁹ Dette er en voldsom forenkling av veien mot det man nå bedriver og kaller historie, og er belyst for å eksemplifisere hvor bredt faget er den dag i dag. Dagens historiefag er som man ser uendelig stort, med endeløse fremgangsmåter i historiske arbeid.

⁴ Melve – Historie 2010 s.10

⁵ ibid.

⁶ Melve 2010 s.11

⁷ ibid

⁸ Melve 2010 s.13

⁹ Melve 2010 s.12

1.2.1. Avgrensninger.

I form av arbeid med primærkilder og verk på portugisisk, syntes dette særs utfordrende. Målet syntes ikke å hellige midlene i en innfallsvinkel av denne sort, så alternative løsninger ble undersøkt. Valget falt i så måte på den komparative analysen, hvor sammenligning av forskjellige historiske verk blir oppgavens hovedmål. Det fantes noen oversatte kilder, da særlig krøniken som er en del av kildeutvalget i denne oppgaven.¹⁰ Krøniken må regnes som en primærkilde. Den gav i tillegg oppgaven en interessant vinkling, i form av at den er oversatt til engelsk av C.R Beazley. Han er også representert med en biografi om prins Henrik også. Beazleys verk er først utgitt i 1895, mens verket fra oppgavens analyse er fra 1901. I tillegg fant jeg en del arbeid av engelskspråklige historikere, samt henvisninger til oppgavetemaet i norsk litteratur. Det jeg hadde lært av historiografi og metodefagene gjennom studiene inspirerte meg i retning en komparativ analyse. Når det er sagt er på ingen måte mitt utvalg av historisk litteratur de eneste tilgjengelige verkene om emnet som er leselig uten en flerspråklig kapasitet, men et utvalg valgt spesifikt for å best svare på problemstillingen.

Historiografi dreier seg i korte trekk om utforskningen av historieskrivingens egen historie, og danner av den grunn grunnlaget for denne oppgaven. Historiografi har mye lengre tradisjoner enn historiefaget som ble introdusert ovenfor, og man har eksempler fra historiografiske kommentarer helt tilbake til 1120-årene.¹¹ Som en del av historiefagets utvikling har også det historiografiske elementet utviklet seg gjennom årene. Hvor det tidligere gjerne var ambisjon å finne feil, og kritisere historiske verk, har historiografien beveget seg over i en mer medgjørlig fremgangsmåte. For å låne Leidulf Melves ord, er dagens historiografi ”*mindre oppteken av å kritisere tidlegare historieskriving enn å forsøke å forstå eldre historikarar på egne premisser.*”¹² Nettopp det å ikke forstå historikerens arbeid utfra hans/hennes egne premisser tror jeg er en fallgrube man lett kan bli offer for. Det er klart at rammene rundt et historisk arbeid alltid vil påvirke og farge utfallet, og full objektivitet i ens arbeid er umulig, uansett hvor mye man trakter etter dette. Jeg har selv forsøkt å etterstrebe dette, og noe av

¹⁰ Gomes Eanes de Zurara – The chronicle of the discovery and conquest of Guinea

¹¹ Melve 2010 s.12.

¹² ibid

hovedfokuset i denne oppgaven har vært søken etter forandringer gjennom de ulike utgivelsesårene. For å utdype noe; det syntes interessant å se hvordan forfatterens fokus og forståelse av stoffet de arbeidet med utviklet seg i takt med utgivelsesårene.

Selv om arbeid med primærkilder gjerne gir følelsen av å kunne ”bryte ny mark” for historikeren, er jeg fornøyd med hvor oppgavens fokus nå ligger. Det er interessant og lærerikt å analysere historisk arbeid opp mot hverandre og se hvordan historiefaget har utviklet seg. Gjennom masterstudiet var jeg innom en rekke bøker, og undersøkte forskjellige innfallsvinkler disse kunne gjøre seg gjeldende i. Noen verk er også valgt bort fra selve analysen, men har hatt betydning for oppgavens problemstilling. Et eksempel på denne type verk er R.H Majors (1818 – 1891) – *Prince Henry the Navigator* fra 1868. Majors verk står utvilsomt i *konstruksjonist*-leiren, og var viktig i å utforme tanken om disse motstående leirene. Etter hvert endte jeg opp med et utvalg av to biografier om prins Henrik av Portugal, samt en som omhandlet det portugisiske sjøimperiet, for komparativt analysearbeid. I all hovedsak ble den avgjørende faktoren for valget av nettopp disse bøkene en avveining av forskjellige faktorer, men da særlig utgivelsesår. Med omtrent et århundre fra den eldste til den nyeste utgivelsen gis det gode arbeidsforhold til å undersøke endringer i det historiske arbeidet og fokuset til historikerne.

Involveringen av Azuraras *The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea* på kildelisten er en utfordring man må ta en del hensyn til. I form av at han skrev i prinsens egen samtid, er det naturligvis et gammelt verk. På den ene siden er det liten tvil om at man får et innblikk i levevilkår, tidsånd og gjerne personbeskrivelser som kan fortelle oss mye. Samtidig kan det være utfordrende å veie en krønike som kildekritisk uavhengig, all den tid den er skrevet på oppdrag fra de den omhandler, som i dette tilfellet. Den er det eneste av oppgavens utvalg av historisk kildemateriale, hvor resten av oppgaven er analyse av forskningslitteratur og historiske fremstillinger. Krøniker er som regel skrevet forholdsvis luftig, med setninger og sekvenser som kan grense til det overdådige. Dette henger sammen med at sjangeren ofte ligger tett opp til poesi i sine personbeskrivelser, noe man også finner hos Azurara. Disse faktorene gjør at arbeid med en krønike som historisk kilde er full av fallgruver, og man må være bevisst i forhold til materialet som blir presentert. Beazleys oversatte versjon av Azurara er i tillegg en hoffkrønike, skrevet om det portugisiske hoffets utforsking av Afrikakysten på 1400-tallet. En avhandling skrevet på 1400-tallet, om portugisisk ekspansjon og prinsenes bragder er faktorer som kan gjøre det vanskelig å aspirere til objektivitet og en kritisk

tilnærming hos forfatteren. Det vil bli interessant å se hvordan Azurara stilte seg til denne problemstillingen i sitt arbeid.

Oppgavens hoveddel blir i all hovedsak en komparasjon mellom to biografier, utgitt med omlag 100 års mellomrom i henholdsvis 1895 og 2000. I tillegg vil det analyseres et verk som tar for seg hele det portugisiske sjøimperiet i perioden 1415 – 1580. Dette verket er et samarbeidsprosjekt av Bailey W Diffie og George D Winius, der fokuset vil ligge på behandlingen av prins Henrik i oppstartsfasen av sjøimperiet, samt oppbygging og nedrivning av historiske myter. Komparasjonsdelen vil i tillegg inneholde en gjennomgang av nordiske historieverk hvor fokuset har vært på prinsens posisjon i den portugisiske ekspansjonen, da med de omtalte mytene i høysetet. De nordiske verkene kan stå som eksempler på hvor seiglivet myter om historiske karakterer kan være. At norsk historiefortelling selv har tette bånd til sjøfart og ekspedisjoner, samt et noe romantisk forhold til *Snorre*-sagaen, kan forklare at mytene er tilstede lengre i norske historieverk. I tillegg er Norge fjernt fra Portugal, kulturelt som språklig, og er avhengig av den aktive forskningsfronten i England og Amerika. Mellom den historiske litteraturen finner man også et verk som karakteriseres som en historisk kilde, nemlig portugiseren Gomes Eanes de Zuraras krønike om landets sjøekspansjoner. Krøniken er skrevet i prinsens samtid, utgitt på portugisisk i 1453, og er i denne oppgaven behandlet gjennom en oversatt utgave fra slutten av 1800-tallet. Den oversatte krøniken har tette bånd til en annen forfatter i oppgaven, hvor arbeidet med oversettelsen er gjort av C.R Beazley som også er representert med en biografi om prinsen. Analysearbeidet som er gjennomført skal gi grobunn til å svare på problemstillingen. I forhold til avgrensninger måtte en del temaer som utvilsomt er viktige for en forståelse av *det helhetlige bildet* av den portugisiske ekspansjonen kuttes. Særlig dreier dette seg om portugisernes ekspedisjoner i årene etter 1443, hvor slavehandel gjør seg gjeldende. Selv om oppgaven anerkjenner betydningen av dette, kunne en utdypende gjennomgang av dette gått på bekostning av oppgavens fokus.

1.3. Historisk bakgrunn.

1.3.1. Reconquista – danningen av Portugal

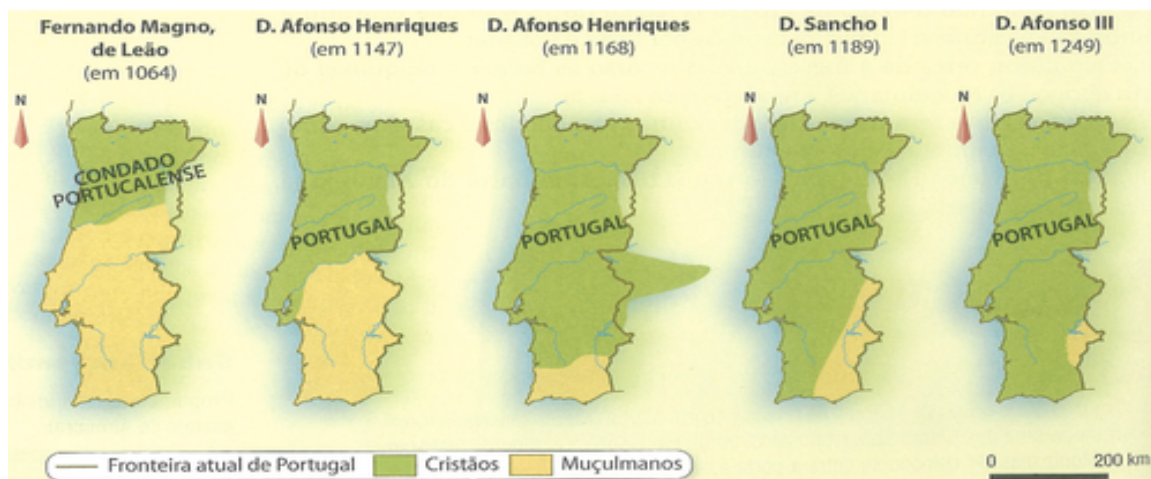
For å lettere forstå mange av temaene som blir tatt opp i oppgaven, er det tjenlig å trekke linjene tilbake i Portugals historie. Denne oppgavens fokus vil omhandle tidsrommet mellom 1400- og 1500-tallet, og vil ikke ha noe utpreget fokus på samfunnssituasjon, kongerekken eller innenrikspolitik. Forklaringsrammene går først om lag 200 år tilbake i tid, til rundt år 1200. Frem til Portugal ble samlet til et rike i 1179, hadde det allerede vært lengre perioder med konflikt på den Iberiske halvøy. Landområdene i dagens Portugal var splittet og hadde i mange hundre år vært underlagt både muslimske og Castellanske herskere. Nærværet av muslimer og de kristne rikene Castilla, Aragon og Leon fulgte i utviklingen av en forent nasjon, og gjorde situasjonen på den Iberiske halvøy svært betent. Internt raste en maktkamp hvor både kongelige og representanter fra kirken mente de satt på krav på de forskjellige landområdene, og hvordan disse skulle styres. Utenfor landets grenser raste en annen maktkamp på halvøen, med fire kristne rikers makt om kontroll, en kjent problemstilling i middelalderens føydale tradisjon. Antonio Henrique de Oliveira Marques skriver i sin *”History of Portugal”* –

*”They were deadly struggles between the two greatest owners of Portugal for the real control of power and permanent influence. The final medieval solution looked like a compromise, an equilibrium between Church and State. [...] It represented the end of the first round in a match that still goes on and may be deemed one of the great constants in Portuguese history.”*¹³

Som man ser var det en langvarig intern kamp mellom stat og kirke om makten, både før og etter 1179. På denne tiden var ikke Portugal på størrelse med dagens land, men et samlet rike i

¹³ Marques – History of Portugal 1976. s.44

nord. Det man i dag kjenner som Portugal gjør seg ikke gjeldende før inntoget av korstogene, og det kristne Europas ”*Reconquista*” mot det muslimske nærværet på kontinentet. Dette var et korstog som forente de kristne kongerikene Portugal, Castilla, Leon og Aragon. Helt fra den første offensiven fra Portugisisk hold i 1139¹⁴, var det sporadiske slag som frem og tilbake vippet kontrollen av landområder i både kristen og muslimsk favør. Avbrutt av noen roligere tiår, trappet gjenerobringen av Portugal for alvor opp etter 1200. I løpet av de første 50 årene av 1200-tallet gjorde de kristne kongerikene store fremskritt sørover; 1212 i Las Navas de Tolosa, 1217 i Alcácer, Alentejo mellom 1226 og 1238, og den østlige delen av Algarve mellom 1234 og 1238. Den vestlige delen av Algarve ble endelig erobret i 1249 og mesteparten av det vi i dag kjenner som Portugal var et faktum.¹⁵ Etter en periode fra 1200 til 1295 med fred mellom Portugal og Castilla, brøt det ut krig hvor både Portugal og Aragon støttet en opprørsgruppe som aspirerte til den Castilianske tronen. Konflikten endte i 1297, med et kompromiss som endelig sementerte de portugisiske grensene vi kjenner i dag.¹⁶

figur 1: -- nåværende portugisisk grense. Cristãos: kristne. Muçulmanos: Muslimer.

Konflikten mellom 1295 og 1297 var typisk for den Iberiske halvøy på denne tiden. Kun i årene 1297 – 1320 kan man diskutere en periode med intern og ekstern ro, og et klimaks for det middelalderske Portugal i forhold til utvikling og vekst. Det første portugisiske universitet åpnet i Lisboa i 1288, og portugisisk ble landets offisielle språk. Enorm utvikling i handel og håndverk gjorde Lisboa til en by av internasjonal betydning, og landet så oppbyggingen av

¹⁴ Marques 1976 s.61

¹⁵ Marques 1976 s.64-65

¹⁶ Marques 1976 s.121.

institusjoner både i den sivile og religiøse sfære.¹⁷ Dette skulle ikke vare lenge. En lang rekke svakere herskere, og sosiale utfordringer som pest og arbeidsløshet førte i flere tilfeller til opprør blant en misfornøyd befolkning. Samtidig blusset konfliktene med Castilla opp igjen utover 1300-tallet. Uten å gå dypt inn i en kompleks rekke av hendelser som går utover oppgavens fokus, vil noen faktorer som gjorde situasjonen på halvøyen svært problematisk trekkes frem. En rekke av giftermål i løpet av middelalderen gjorde at flere generasjoner av tronfølgere mente de hadde krav på tronen i de forskjellige kongerikene. Disse kandidatene ble igjen støttet eller opponert mot av kongelige på tvers av landegrensene. I tillegg ble pavedømmet involvert som en legitimerende instans.¹⁸

1.3.2. Portugal ved inngangen til 1400-tallet.

Viktigere for denne oppgaven er situasjonen som følger i slutfasen av 1300-tallet, kalt ”krisen i 1383”. Da kong Ferdinand I av Portugal døde i 1383, falt tronen i hendene på hans datter Beatriz grunnet mangelen på en mannlig tronfølger. Beatriz hadde blitt giftet bort til kong Juan I av Castilla, i håp om å roe forholdene mellom de to landene. Inntil Beatriz fødte en mannlig arving skulle hennes bestemor, Leonor Telles, i praksis styre landet med sin elsker Grev Andeiro. Juan av Castilla så derimot sitt snitt til å invadere Portugal, og ta makten selv. I opposisjon til dette stod ”The master of Avis”, John I i spissen.

*”Hatred for Castile and the Castilians [...] forced the Master of Avis to lead a rebellion against both groups Leonor Teles - Andeiro and Juan I – Beatriz. He himself killed Andeiro, compelled Queen Leonor to flee for her life and join forces with Juan I, and proclaimed himself regent and defender of the realm. He sent ambassadors to England for the purpose of renewing the political alliance against Castile. He also started to organize resistance.”*¹⁹

De påfølgende årene så John I av Castilla invadere Portugal i løpet av 1384, og portugisernes desperate kamp for å vinne tilbake landet. Castilla invaderte på ny året etter, men ble med hjelp av engelske bueskyttere besluttsomt overvunnet av de portugisiske opprørerne. John I av Avis proklamerte seg som konge i 1385, men bråket med Castilla skulle vedvare noen år

¹⁷ *ibid.*

¹⁸ Mer utdyping av denne komplekse hendelsesrekken finnes i Marques 1976, kapittel 2 – ”The feudal age”.

¹⁹ Marques 1976 s. 126-127

til. Først i 1387 kom den første våpenhvilen, en våpenhvile som skulle bli fornyet med jevne mellomrom, før den endelige fredsavtalen i 1432.²⁰ Forholdet mellom Portugal og England skulle bare forsterkes gjennom den nye kong John I og hans ekteskap med Philippa av Lancaster, datter av den engelske hertugen John av Gaunt. Alliansen mellom de to landene står den dag i dag, og var som sagt svært utslagsgivende for løsrivelsen av Portugal.

”Both the rebellion and the war with Castile rank with the decisive events in all of Portuguese history. They were the great test of its independence and they brought a noticeable change in the social structure of the country”²¹

John I av Portugal økte innflytelsen til mange representanter fra de lavere sjiktene i samfunnet, som håndarbeidere, handelsmenn og de borgerlige. Våpenhvile eller ikke, på den portugisiske tronen satt nå en mann som selv hadde vært med å vinne landet sitt tilbake, dermed var skepsisen til Castilla åpenbart tilstedeværende selv etter de verste periodene hadde lagt seg. Hans ekteskap med Philippa av Lancaster fostret en rekke sønner, blant dem hovedpersonen i denne oppgaven, prins Henrik. Som vist i denne delen av oppgaven, er portugisisk middelalderhistorie en kompleks affære som ville gjort seg svært vanskelig å tilfredsstillende forklare uten å vie en langt større del av oppgaven til dette. Portugisernes uheldige opplevelser med muslimske herskere og deres langvarige kamp med naboen i øst har utvilsomt vært utslagsgivende i Portugals videre utvikling.

”Victory for the Master of Avis resulted in a new dynasty and a new ruling class. [...] He promoted to important positions, politically and socially, people of ”lower condition”. [...] However, John I could not prevent the rise of a new and strong landed nobility, partly a result of the concentration of estates among a very few.”²²

Som Marques trekker frem, var det tross fred og bedre tider mye intern uro også i Portugal, som i så mange andre nasjoner i middelalderens Europa. De portugisiske sjøfartseksponeringene fungerte i så måte som et kjærkomment avbrekk fra den voksende adelens murring, og en måte å dreie fokuset deres til utenrikseventyr på.

²⁰ *ibid.*

²¹ *ibid.*

²² Marques 1976 s.128

2. Analyse av hovedverkene.

2.1. Gomes Eanes de Zurara – *The Chronicle of the discovery and conquest of Guinea*.

Azuraras krønike ”*The Chronicle of the discovery and conquest of Guinea*” ble første gang utgitt i 1453, Beazleys oversatte versjon er utgitt i to bind, datert til 1896 og 1899. I redaktørens forord i det første bindet forklares det at om lag halve krøniken vil behandles i bind 1, supplert med en gjennomgang av Azuraras liv og skriving. Deretter vil den resterende delen av krøniken og geografiske oppdagelser av portugisere og prins Henrik i særstilling behandles i bind to.²³ Delen om Azuraras liv vil ikke bli behandlet i nevneverdig grad, foruten faktorer som kan gjøre seg gjeldende for oppgaven. Som tidligere nevnt ble Azuraras arbeid skrevet på oppdrag av kongefamilien i Portugal, en familie han hadde tette bånd til. Blant annet ble Azurara selv tatt opp i ”*The order of the Christ*”²⁴, som prins Henrik var øverstkommanderende i fra 1415 til 1460. Azuraras krønike er delt opp i hele 97 kapitler, med varierende lengde. Selv om tittelen peker i retning av Portugals oppdagelse og erobring av Guinea, kunne særlig det første volumet like gjerne fått tittelen ”*Prins Henriks liv og bragder*”. Prinsen er det gjennomgående fokuset, og omtrent uavhengig av hva Azurara beskriver gjennom sin krønike, blir trådene trukket til hvordan dette påvirket Henrik, eller på hvilken måte han påvirket dette. Kun sporadisk finnes det kapitler som fokuserer på andre personligheter fra kongefamilien, eller sjøfarere som seilte under prins Henriks lederskap. Det andre bindet av krøniken er mer fokusert på nasjonen Portugals fremskritt i perioden, og fokuserer i større grad på forskjellige kapteiner og geografiske beskrivelser av de nye landområdene. Samtidig fortsetter hyllesten av prinsen, som ligger som en overordnet legitimitet gjennom krøniken. Azurara skriver selv i sin prolog at det var Prins Henriks nevø, Konge Affonso 5. som bestilte krøniken;

²³ Zurara 1896 s. X – editors preface.

²⁴ Zurara 1896 s.ii – the life and writings of Zurara.

” – in that the said deeds appeared to him so noteworthy among the many actions of Christian princes in this world – it seemed to him a wrong thing not to have some authentic memorial of the same before the minds of men”²⁵

For selv om de kongeliges roller i historien gjerne var både viktig og innflytelsesrik, var ofte krønikerformen forbeholdt de som faktisk regjerte i de forskjellige land. Azurara forklarer videre at selv om prins Henriks gjerninger er nevnt i andre kongekrøniker, var hans gjerninger av slik storhet at en egen krønike er berettiget.

”[...] we will put his history in remembrance to the praise of God; and to the glorious memory of our aforesaid Lord, and to the honour of many good servants of his”²⁶

2.1.1. Henriks person

Azuraras fokus på prins Henrik i sin krønike er tydelig fra starten av, hvor de syv første kapitlene i all sin utstrekning dreier seg om Henriks bragder og dyder. Krønikerformens pompøse stil er virkelig i full effekt gjennom historikerens beskrivelse av prinsen. De to første kapitlene er Azuraras forord, hvor han forsvarer grunnlaget for en krønike om prinsen, som vi så i sitatet ovenfor. Forordet avsluttes med kapittel to, kalt *”the authors invocation”²⁷*, og starter på følgende måte;

”O thou Prince little less than divine! I beseech thy sacred virtues to bear with all patience the shortcomings of my too daring pen, that would attempt so lofty a subject as is the recounting of thy virtuous deeds, worthy of so much glory”²⁸

Videre beskriver han hvordan prinsens minne bør æres, og stå som et eksempel til etterfølgelse for andre prinser. Azurara fortsetter i samme spor som ovenfor, og uttrykker sin ydmykhet i sitt arbeid med prinsens ettermæle. Foruten å ordlegge seg omtrent utelukkende i superlativer i sin omtale av Henrik som prins, er Azurara detaljert i sin oppramsing av samfunnsgrupper som bør takke prinsen for sin innsats; De barbariske folk, hvis uskyldige

²⁵ Zurara 1896 s.3

²⁶ ibid s.6

²⁷ forfatterens påkalling

²⁸ Zurara 1896 s.6

sjeler er reddet gjennom prinsens geni, og uendelige bekostning, vasket og døpt i frelsens vann, og salvet i den hellige olje. Inderne som fortalte Azurara om prinsens gaver, både i form av penger og klær, om prinsens skip, og hans gjestfrihet. Hvor mange av de i det øvre sjiktet av samfunnet som kan takke prinsen for byer, landsbyer, rike gårder, og økonomiske vinninger gjennom prinsens farefulle liv. Hvordan prinsen har bygd og gjenbygd kirker og kloster, og hvordan Portugal, og særlig Algarves befolkning nå har overflod med mat etter prinsens arbeid.²⁹ Etter å kort ha gjort rede for prinsens kongelige og ærefulle herkomst³⁰ i kapittel tre, går Azurara i kapittel fire mer inn på prins Henrik som person.

Azurara forteller tidlig leseren at et godt utseende ikke er synonymt med en god person, men forsikrer oss at prinsen var av god høyde og stødig bygning. Prinsens åsyn kunne være skremmende ved første øyekast, og om han ble sint, selv om det hørte til sjeldenheten, var hans ansikt barskt.³¹ Foruten prinsens ytre trekker Azurara frem faktorer som kan tolkes i retning av beskrivelsene av hans ettermæle som forsker, og en lærd mann; ”*Strength of heart and keennes of mind were in him to a very excellent degree, and beyond comparison he was ambitious of achieving great and lofty deeds.*”³² Azurara forteller videre om prinsens renhet, både i sin kropp og sitt sinn. Prinsen skal ifølge krøniken ha gått gjennom livet som jomfru, og motstått alkohol med et lite unntak fra ungdommen. Prinsen var en from kristen, og viet sin kropp og sitt sinn til sin tro.

Hans palass i Sagres, hvor han holdt til etter felttoget mot Ceuta var berømt, og stod som et eksempel på gjestfrihet, noe som ifølge krøniken økte prinsens utgifter. For ingen fikk reise fra Sagres uten en belønning, ikke at det brydde prinsen nevneverdig, all den tid han aldri traktet etter rikdom eller berømmelse. Videre beskrives han som en mann med stor visdom og autoritet, med god hukommelse, med pågangsmot man ikke kunne se maken til. ”*the matters that seemed impossible to other men, by his continual energy, were made to appear light and easy*”³³ Azurara er også innom prinsens reaksjon på det mislykkede forsøket på å erobre Tangier i 1437, utvilsomt det største nederlaget i perioden. Krøniken omtaler aldri Tangier-ekspedisjonen som noen fiasko, men fokuserer i stedet på prinsens tilgivende og lune vesen.

²⁹ parafrasert Zurara 1896 s.8-9

³⁰ Hans far, kong John 1 av Portugal og Philippa av Lancaster, søster til kong Henrik av England som foreldre. Azurara påpeker at prins Henriks herkomst er den mest oppløftete og edle i kristendommen. s.11

³¹ Zurara 1896 s.12.

³² *ibid.*

³³ Zurara 1896 s.13

”Never was hatred known in him, nor ill-will towards any, however great the wrong he might have done him. [...] he left unpunished some of his servants who deserted him in the siege of Tangier. [...] not only reconciled to them, but even granting them honourable advancement over and above others who had served him well.”³⁴

For prinsen var, i følge Azurara, svært uselvisk i sin fremtreden, og ofret gladelig sin helse og sin tid for sine store lidenskaper; Kristendommens og Portugals vekst. Han var høflig og forståelsesfull mot alle, foruten fiender av den hellige tro som han takknemlig svingte sverdet mot. Ingen prinser var så religiøse og tro mot de katolske vaner som Henrik, som fastet halve året og aldri sendte de fattige bort tomhendt. Prinsens hjerte kjente ingen frykt, foruten frykten for synd hvor han gjennom livet var tro mot sin dyd og sitt kyskhetsløfte.³⁵

2.1.2. Henriks bragder

Det hersker som vi ser liten tvil om hvor høyt Azurara priser prinsen, og i hvilken grad han rangerer han mot andre europeiske prinser i tiden. De største anerkjennelser og superlativer er hentet frem i hans beskrivelse av Henrik, både som person og tjener av kronen. Videre går Azurara noe bort fra personbeskrivelser av prinsen og fokuserer mer på hans bragder, og hvordan de tjente Portugal og den kristne tro. Han starter helt nord i Marokko, med portugisernes erobring av Ceuta i 1415. For å låne Azuraras ord, var det ikke mulig å finne et bedre startskudd for Henriks bragder enn den strålende og berømte overtakelsen av denne byen. Ikke bare var dette en stor seier for Portugal som nasjon, men hele verden var vitner til denne store bragden. Fra øst til vest kunne nå folk utveksle varer uten risiko for å miste dem til de vantro. *”for of a surety no one can deny that Ceuta is the key of all the Mediterranean sea”³⁶*

En av mytene som ble introdusert i innledningen omhandler prinsen som kriger og strateg, et legitimt spørsmål vil således være hvor delaktig prinsen var i portugisiske beleiringer. Azurara forteller i sin krønike; Portugiserne reiste mannsterke til Marokko, og blant dem var det mange av kongelig herkomst. I følge krøniken var prins Henrik kaptein over en stor og kraftig flåte med flere grever, som alle hadde tatt med seg sine soldater. Ikke bare var prinsens

³⁴ Zurara 1896 s.14

³⁵ Zurara 1896 s.15

³⁶ Zurara 1896 s.16

armé den første inn Ceutas porter, men Henrik selv kjempet ifølge krøniken en iherdig kamp mot de muslimske herskerne;

”On that day the blows he dealt out were conspicuous³⁷ beyond those of all other men, since for the space of five hours he never stopped fighting, and neither the heat, though it was very great, nor the amount of his toil, were able to make him retire and take any rest. And in this space of time, the Prince, with four who accompanied him, made a valiant stand.”³⁸

Prinsen og hans følge holdt i følge Azurara et viktig holdepunkt i flere timer mot et stort antall muslimer, og man kunne se gjennom antall døde fiender at prinsens følge hadde vært gjennom en hard kamp. Prinsens og hans brødre ble rikelig belønnet for sin erobring av Ceuta, hvor de tre mottok riddertittelen av sin far kong John 1. Prins Henrik ble i tillegg utnevnt til hertug av Algarve og Ceutas verge, en tittel han holdt i 35 år³⁹

Azurara forteller også om et muslimsk forsøk på å gjenerobre Ceuta, tre år etter portugisernes knusende seier. Arméen som gikk mot byen skal ha vært en koalisjon av blant annet Tunisia, Marokko og Granada, og talt 100.000 mann.⁴⁰ I følge krøniken hadde muslimene omringer byen både til sjøs og til lands, men den portugisiske hæren klarte å bekjempe dem. I spissen for denne bragden stod prins Henrik, og Azurara beskriver seieren som en rekke smarte manøvrer. Krøniken går ikke videre i detaljer om slaget, men prinsens rolle skal ha vært formidabel. Han skal ha drept mang en fiende, og gjenreist byen før han ærefullt returnerte til Portugal. Her kan det argumenteres for at Azurara antyder prinsens strategiske evner, hvor han overvant en formidabel hær gjennom flittig forsvar av festningen helt nord i Marokko. Krøniken unnlater å utdype portugisernes antall annet enn at to av hans brødre med *”many lords and gentlemen and with the aid of a great flotilla.”⁴¹* også var tilstede.⁴² Om Azurara her gjør et bevisst valg er vanskelig å stadfeste, men han forsøker utvilsomt å male bildet av et modig portugisisk forsvar i undertall som stod imot en, i teorien, ustoppelig armé. Strategisk var også Henriks ordre om å alltid ha bevæpnede skip i farvannet mellom den Iberiske halvøy

³⁷ * iøyefallende

³⁸ ibid.

³⁹ Zurara 1896 s.18

⁴⁰ Zurara 1896 s.17.

⁴¹ * flåte.

⁴² Ibid.

og nordspissen av Afrika. Denne avgjørelsen gjorde handelsskipenes ferd langs hele Portugal og Spanias kystlinje trygg mot de vantros herjinger i området.⁴³

I følge Azurara, dro prins Henrik en tredje gang inn i Afrika, gjennom felttoget til Tangier. Som nevnt tidligere var dette det største tilbakeslaget portugiserne opplevde i sine ekspansjoner. De ble presset tilbake av de innfødte, og en av Henriks brødre ble tatt som gissel. Krøniken vinkler heller dette i retning en heroisk bragd, med ”*mange strålende bragder verdig å huske, og ikke uten at mange fiender ble slaktet*”⁴⁴ Azurara går ikke videre inn på dette, og henviser til mer dybde om ekspedisjonen i krøniken om Portugals historie. Selv om Azurara presenterer prinsens reiser til Afrika, faller myten om, og tilnavnet til prinsen som ”*Sjøfareren*” bort i dette tilfellet. Prinsens kallenavn gjør seg gjeldende langt senere i historieskrivingen, og er et produkt av mer moderne historikers tolkning av prinsens bidrag i ekspansjonspolitikken til Portugal i perioden. I så måte må man unnskyldte Azurara i mangelen av bruken av dette tilnavnet. Når det er sagt viser krøniken til flere eksempler på at Henrik faktisk seilte. Det var ikke de mest omfattende turene, men Azurara viser til tre seilasprinsen foretok mellom Portugal og Afrika. Samtidig skal det sies at Ceuta ligger i selve Gibraltar, så seilasene foregikk langs kysten, i kjente farvann og ikke på åpent hav.

Hvordan prinsens handlinger bedret situasjonen til mange deler av samfunnet har vi allerede sett flere eksempler på i Azuraras krønike. Et organ som særlig blir trukket frem er ”*The order of the Christ*” – Kristusordenen. Som tidligere nevnt var prins Henrik stormester for denne ordenen fra 1420, og på samme måte som prins Henrik var en ledende karakter i Portugal på denne tiden, gjorde også ordenen seg svært gjeldende. Henrik viet, ifølge Azurara, mye tid og ressurser til ordenens vekst, både økonomisk og i form av landområder. Blant annet ble alle øygruppene oppdaget av portugiserne i perioden underlagt ordenens jurisdiksjon, i tillegg gjorde prinsen omfattende jordeiendomsinvesteringer på Portugals fastland, og disse landområdene ble igjen gitt over til Ordenen.⁴⁵ Prinsens forhold til ordenen og dens fremgang henger i neste instans sammen med myten vi introduserte i innledningen, som stiller spørsmål om prinsen som korsfarer og videre eventyrer eller imperialist.

⁴³ Zurara 1896 s.18

⁴⁴ ibid

⁴⁵ Zurara 1896 s.19.

Det er allerede etablert fra Azurara at prins Henriks fremtoning mot ”de vantro”, var svært fiendtlig. Gjennom slagene ved Ceuta, og felttoget mot Tangier skal prinsen selv ha drept en rekke muslimer, og flere ganger blir det eksempelvis nevnt betydningen av å ”redde sjelen” til slavene som kom til Portugal som hedninger. Azurara går i kapittel 7 inn på grunnlaget til at det var nettopp prins Henrik som stod i spissen for Portugals ekspansjoner nedover Afrikas kyst.

”And since in former chapters we have set forth the Lord Infant as the chief actor in these things, giving as clear an understanding of him as we could, it is meet that in this present chapter we should know his purpose in doing them.”⁴⁶

Azurara peker i første omgang på prinsens nysgjerrighet rundt hva som lå bortenfor Kanariøyene og Kapp Bojador, hvor det ble sagt at ingen skip kunne passere og vende tilbake. Her tar Azurara faktisk en kildekritisk vurdering, hvor han skriver at det ble sagt at en ”*Saint Brandan*” (484 – 577) hadde passert fjellodden rundt år 530. Sankt Brandan var en irsk sjøfarer, også han kjent under tilnavnet ”Sjøfareren”. Han er i dag en av tolv apostler i den irsk-katolske kirke, og skal ha seilt rundt for å spre guds ord og bygge kloster på 500-tallet. To andre skip skulle visstnok også passert den uten å ha returnert. Krønikeren sår tvil om dette, og mener dette mest sannsynlig ikke stemmer, all den tid ingen kilder rapporterer om leteaksjoner etter disse skipene. Uansett skriver Azurara at Henrik ville gå foran som et godt eksempel, hvor han mente at om ikke han eller en annen prins gikk foran med en ekspedisjon forbi Kapp Bojador, ville verken sjømenn eller handelsmenn våge dette.⁴⁷ Fjellodden, som frem til Gil Eanes passering i 1434, var som nevnt så langt verden var kjent for portugiserne. Prinsens ambisjon om handel og drømmen om åpne marked hos det som blir omtalt som ”*the Indians*” pirret prinsens nysgjerrighet. Han ville på død og liv passere odden, og lære om landet som lå bortenfor, alt Guds og Kong Edwards ære.⁴⁸ Prinsens andre grunn for sjøfartene sørover skal, i følge krøniken, ha vært muligheten for at det fantes kristne befolkninger, eller fristeder fri fra islamsk styre. Azurara peker først og fremst på handelsperspektiv i denne konteksten, hvor prinsen så for seg åpne markeder, der portugisiske varer kunne selges til stor profitt. Den tredje grunnen gikk ut på å undersøke hvor sterk den muslimske tilstedeværelsen faktisk var i Afrika. I følge Azurara er det en hver vis manns ansvar å kjenne til fiendens

⁴⁶ Zurara 1896 s.27

⁴⁷ Zurara 1896 s.28.

⁴⁸ Zurara 1896 s.30.

styrke, et oppdrag prinsen ønsket å undersøke tilstrekkelig. I løpet av prinsens første tre tiår med krigføring mot muslimene, hadde han enda ikke kommet over kristne allierte på dette kontinentet. Prinsen håpte i så måte at det skulle finnes en kristen hersker hvor kjærligheten til Kristus var sterk nok til å hjelpe han i sin kamp mot fienden. For prinsens femte grunn vil Azuraras egne ord stå som forklaring;

”The fifth reason was his great desire to make increase in the faith of our Lord Jesus Christ and to bring to him all the souls that should be saved,- understanding that all the mystery of the Incarnation, Death and Passion of our Lord Jesus Christ was for this sole end – namely the salvation of lost souls – whom the said Lord Infant by his travail⁴⁹ and spending would fain⁵⁰ bring into the true path.”⁵¹

Korsfareridealet synes tilsynelatende å ha vært til stedet hos prinsen gjennom hans utflukter i Afrika. Samtidig synes det gjennom Azuraras skriving at det var viktigere å spre guds ord, og redde de fordømte sjelene til de vantro, enn å erobre landområder. Sjelene som ble reddet var, i følge Azurara mange, og det var med fryd han selv så andre- og tredjegerasjons slaver i Portugal kristnet. Dette synes å være et gjentakende moment hos Azurara, hvor alle prinsens handlinger blir lagt sammen med hans enorme kjærlighet for den kristne religion. Krøniken påpeker også svært ofte prinsens dyder, spørsmålet om frelse, og hans følelse av forpliktelse ovenfor kirken. Videre i bind 1 av *”The chronicle of the discovery and conquest of Guinea”* forteller Azurara kapittel for kapittel om portugisernes progresjon i Afrika, og hvordan mange av prinsens ”elever” gjorde nye oppdagelser på sine reiser. Dette vil ikke bli behandlet i særlig grad, da det faller utenfor oppgavens fokus, men det er verdt å nevne at Azurara er svært nøye og systematisk i sitt arbeid. Et annet moment som går igjen som en konstant er krønikens parallell til prins Henrik og den katolske tro. Med det menes det ikke at stoffet gjør seg spesielt gjeldende for oppgaven, men krøniken trekker gjentakende linjer til prinsen i sin ordlegging. Eksempelvis i sin omtalelse av forskjellige ferder og skipenes kommanderende, finner man setninger som peker på hvor høyt prinsen satte dem, hvor rene og fulle av dyder de var. Denne delen av krøniken anbefales om man vil ha en førstehåndskilde til den portugisiske ekspansjonspsykologien, og hendelsesrekken senere i 1400-tallet, som er noe

⁴⁹ * Strevsomt arbeid

⁵⁰ * Gladelig

⁵¹ Zurara 1896 s.29

utenfor rammene i denne oppgaven. I og med at Azuraras andre volum 2 knapt blir analysert, synes det tjenlig og her oppsummere hans arbeid med det første volumet.

2.1.3. Oppsummering av Azurara:

Arbeidet med Azuraras krønike om oppdagelsen og erobringen av Guinea ble noe mer selektiv enn først antatt. Først og fremst syntes det lite formålstjenlig å gå dypt inn i geografiske beskrivelser og omfattende beretninger om prinsens kapteiner. I så måte gjorde oversettelsen av det første volumet fra 1896 seg mest gjeldende som kilde i denne oppgaven. Som det vil komme frem senere i oppgaven, ble rollen til volum 2 mer et supplement gjennom C.R Beazleys introduksjon i starten av verket.

I metodedelen av innledningen ble det diskutert utfordringer ved inkluderingen av en krønike på kildelisten. Utfordringene, eller fallgruvene om man vil, omhandler i stor grad verkets utforming og stil. Som nevnt i analysedelen ligger Azuraras skrivning tett oppunder poesi i sin utforming, og hans beskrivelser er svært så overdådige. Begge disse faktorene kan nok i stor grad tilskrives krøniken som stil, og utgivelsesåret midt på 1400-tallet. Det er viktig å ta hensyn til at krønikens viktigste rolle gjennom historien har vært hyllesten av kongen, dronningen og prinsen eksempelvis. Dette fører da til et åpenbart veiskille for skribenten, hvor sannhet og det nedskrevne ord ikke nødvendigvis alltid går helt i samme retning. Man vil gjerne portrettere utelukkende de gode sidene ved den omtalte karakteren, både gjennom utvalg, beskrivelser og utforming av verket. Som det kom frem i arbeidet med Azuraras krønike ble denne ferdigstilt på oppdrag fra kongefamilien av Portugal, og er i mange tilfeller basert på prinsens egne beretninger. Det kom også frem at han hadde tette bånd til prins Henrik, særlig gjennom kristusordenen ”*The Order of the Christ*”. Kronikøren gjør heller ingen god jobb i å skjule sin begeistring for prinsen på et mer personlig plan, og sår gjentatte ganger tvil om hans egne ferdigheter til å tilfredsstillende gjenfortelle prinsens bragder. Så hvorfor skal man som leser tro han?

Poenget med inkluderingen av en kilde av denne typen blir da på tross av kildens åpenbare kildekritiske mangler. Man må unngå fristelsen å lese krønikeskriverens arbeid som et moderne historisk verk hvor kildekritikk og jakten på objektivitet står i høysetet, og bruke kildematerialet for det det er verdt. Azurara forteller selv at det han ikke har opplevd selv, eller er blitt fortalt av troverdige kilder, har han funnet i arkivmateriale⁵² eller andre krønikeskriveres arbeid. Man så i eksempelet med ”*Saint Brandan*” og to andre skipspassering av den skremmende ”*Kapp Bojador*” at Azurara tar kildekritiske vurderinger, og det kan i alle fall *tenkes* at har gjort avveininger underveis. Om man i tillegg kan ta hans pompøse personbeskrivelser og utelukkende positive vinklinger som litterære virkemidler, mer enn førstehåndsbeskrivelser, er man kommet et stykke på vei. Uansett vil det argumenteres for at selv om ikke Azurara er blottet for kildekritiske hensyn, er verket hans mer en portal til hans samtids tenking og forståelse enn noe annet. Når det kommer til spørsmålet om hvordan prins Henrik ble denne mytefulle karakteren, ser man utvilsomt konturene i Azuraras arbeid.

Om man ser forbi Azuraras lange rekke superlativer tatt i bruk for å beskrive prinsens tilnærming til mennesker⁵³, hans ære, hans dyder, hans renhet og hvor høyt han satte gud og den katolske tro, kan man fokusere mer på prinsens livsverk. Opp mot innledningens problemstillinger kan man først og fremst se bort fra prinsens tilnavn⁵⁴, da dette ikke gjorde seg gjeldende i hans samtid. Azurara gir eksempler på prinsens ferder til Ceuta og Tangier i Marokko; henholdsvis 1415, 1418 og 1437. Angående prinsen som forsker og lærd er det få eksplisitte henvisninger, men jamfør Azuraras og krønikesjangerens stil kan det fint tolkes i de retninger.⁵⁵ Når det gjelder krønikens fremstilling av prinsen som verdig riddertittelen han mottok etter den første erobringen av Ceuta, og hans evner som kriger og strateg, er svaret utvilsomt ja. I følge krøniken var prinsen en voldsom kriger. Han og hans følge var først inn portene, og drepte mang en vantro på portugisernes vei mot herredømme i byen. Prinsen skal ha sloss uten stopp i fem timer, og ingenting så ut til å kunne stoppe han.⁵⁶ Påfølgende påpeker Azurara prinsens rolle i det som må kalles en strategisk seier i 1418, i forsvaret av Ceuta. Krøniken omtaler videre prinsens smarte avgjørelser langs den Iberiske halvøys kystlinje, med bevæpnede skip som vakthold for handelskaravanene. Overtakingen og forsvaret av Ceuta synes å sementere prinsen som en heroisk kriger, et inntrykk et mislykket

⁵² Mye av arkivmaterialet i Portugal gikk dessuten bort under det fatale jordskjelvet som la store deler av Lisboa i grus i 1755, noe som øker betydningen av Azuraras viderefremstilling av disse.

⁵³ i alle fall kristne mennesker sådan.

⁵⁴ *Sjøfareren / The Navigator

⁵⁵ se sitat fotnote nr 32 s.14, ”Strengt of heart and keenness of mind etc.”

⁵⁶ se sitat fotnote 38. s.16

felttog kanskje ville ødelagt. Azurara unngår i så måte å omtale fiaskoen i Tangier i 1437, utenom en setning og to om hvor mange muslimer som møtte døden i dette ærefulle felttoget. Azurara skriver at dette er et tema som vil belyses nærmere i krøniken om Portugal. Her kan det tenkes at krønikeren vil unngå å sverte prinsen i en bok som han selv sier er skrevet i Henriks ære, og under prinsen oppsyn.

Hva søken etter India angår, er det en del hensyn som må tas. Først og fremst må en huske at sjøveien til de indiske marked enda ikke var kjent i 1453.⁵⁷ Samtidig hadde italienske handelsmenn introdusert varer herfra til europeiske marked i en årrekke. Når Azurara da henviser til markedene, og ambisjonen om handel med disse, må man ta høyde for at portugisernes tilstedeværelse i Østen enda var fraværende. Samtidig var det ikke uvanlig at ”*Indere*” ofte fungerte som en samlebetegnelse for folkeslag i landområdene frem til og øst for Abyssinia⁵⁸. Poenget er at Azuraras og prinsens forståelse av ”India” var en helt annen en vår er i dag, og det blir i så måte vanskelig å ta stilling til om henvisningene peker på en ambisjon om å finne *landet* India vi kjenner i dag, eller markedene som prinsen trodde lå bortenfor *Kapp Bojador*. Dette tatt i betraktning, vies det liten tvil i Azuraras gjenfortelling at prinsens søken var viktigst. Søken etter stedet man kunne runde Afrika, og interessen for det som lå bortenfor. Som vi så ovenfor var det en rekke grunner for prinsen til å finne veien rundt Afrika, men det vil argumenteres at krøniken belyser mer et kristnings- og imperieprosjekt enn noe annet. Azurara behandler også 1440-årenes handel og oppstarten av slavehandelen. Også her ser man mer en hyllest for redningen av de fortapte vantro sjelene, enn et forretningsperspektiv. Hvor stor del av krønikerens stil dette kan tilskrives er vanskelig å si, men det er klart at Azuraras overordnede mål er å portrettere en prins som fortjener alle former for anerkjennelse for portugisisk og kristendommens vekst. I rammen av 1400-tallets tidsånd passet nok lite bedre enn en krigersk prins full av dyder, som var ustoppelig i jakten på å øke Portugals vekst.

Alt i alt vil det oppsummeres med mye av det samme som ble presentert innledningsvis om Azuraras krønike. Det er utvilsomt fruktbart å lese utgivelsen som en historisk kilde til hendelsesforløpet i perioden, særlig hvor personbeskrivelser, sitater fra historiske karakterer, og forklaringsmodeller fra karakterenes samtid angår. Dog blir verket veldig farget av forfatterens mangel på objektivitet, hans enorme respekt og beundring for prins Henrik, og

⁵⁷ Krønikens utgivelsesår.

⁵⁸ *Etiopia

hans noe naive og overdådige tilnærming til hendelsene han portretterer. På en annen side fungerer utgivelsen bra for å stille nye spørsmål til etterprøving for den moderne historiker som vil utforske portugisisk middelalderhistorie. En uheldig faktor er det faktum at mesteparten av Azuraras kilder, i form av brev, loggføringer og lignende mest sannsynlig gikk tapt i jordskjelvet som rammet Lisboa i 1755.

3. Analyse av de Anglo-amerikanske verkene:

3.1.1. C.R Beazleys forord i volum 2 av Azuraras krønike.

Beazley er som kjent representert i denne oppgaven med en biografi om prinsen fra 1895, og hans arbeid med disse to verkene synes utvilsomt å henge sammen. I forordet av bind 2 betrakter Beazley Azuraras arbeid, og kommenterer krønikerens verk. Det vil i så måte være interessant og se hvilke vurderinger den moderne historikeren gjør, og i hvilken grad det videre er korrelasjon, eller mangel på det i hans eget arbeid. Oppgavens versjon av Beazleys verk er en nyere publikasjon fra 1901.

Beazleys starter sitt forord med å presentere hva han vil omtale, og hvordan forordet vil fungere som supplement og oppsummering til Azuraras arbeid. Beazley vil presentere prins Henriks liv, og introduserer han med tilnavnet som har hengt igjen hos prinsen, ”*the Navigator*”. Videre vil Beazley belyse det han mener gjerne ikke er tilstrekkelig besvart i Azuraras arbeid, trekke linjene til Afrika-ekspedisjoner før portugiserne, sammenligne styrkeforholdet mellom Islam og kristendommen, og ta stilling til utstrekkingen av kartografi i perioden. Beazley opplyser samtidig at han vil ta stilling til prins Henriks skole i Sagres, og diskutere rundt denne. Særlig punkter som Sagres, kartografi og livet til ”*the Navigator*” gjør seg gjeldende for vårt fokus. Et interessant spørsmål som åpenbarer seg i denne konteksten er Beazleys behov for et såpass omfattende forord. Sitter forfatteren inne med en følelse av at Azuraras arbeid ikke er tilstrekkelig, og trenger et supplement for en adekvat forståelse? Beazley hadde som vist året før Azuraras oversatte verk kom ut gitt ut sin egen biografi om prinsen. Det synes udiskutabelt at arbeidet med disse to verkene må ha overlappet hverandre.

Først og fremst tar Beazley et oppgjør med tidligere arbeid som hevdet at prinsen allerede så tidlig som 1412, eller 1410 skal ha sendt ut ekspedisjoner til Kanariøyene. Han beskriver det som troverdig *nok* at portugisiske skip kan ha seilt til Kanariøyene, eller langs vestkysten av

Afrika, men svært lite sannsynlig at Henrik hadde noe med slikt prosjekt å gjøre. Beazley argumenterer for at i 1410/1412 var prinsen henholdsvis 15 og 17 år, og neppe i noen posisjon til å sende ut ekspedisjoner.⁵⁹ Han setter selv Ceuta-offensiven i 1415 som startskudd for prinsens ekspansjonsarbeid. Videre lanserer han det han mener er tre hovedfokus man kan trekke ut fra prins Henriks arbeid på 1400-tallet; vitenskapelig-, patriotisk- og religiøst fokus. Før han går videre inn på dette, poengterer han Azuraras tendens til å vektlegge det emosjonelle aspektet før det vitenskapelige i sin tekst. En tendens man vanskelig kommer utenom etter å ha arbeidet med krøniken. Beazley utdyper videre de tre punktene han mener er essensen av prinsens prosjekt; ”*First of all he was a discoverer, for the sake of the new knowledge then beginning. He was interested in the exploration of the world in general, and of the sea-route round Africa to India in particular.*”⁶⁰ Beazley tar her et ganske utvilsomt standpunkt i oppgavens problemstilling som omhandlet prins Henrik som *Eventyrer kontra Imperialist*. Etter hans mening var det sjøruten til India som var målet fra starten av, og Portugal ville mest sannsynlig med en bit av den innbringende krydderhandelen utvikle seg til en av verdens rikeste nasjoner. Her må den vitenskapelige og den patriotiske sfæren forstås som én enhet, hvor de vitenskapelige funnene i neste instans ville bety enormt mye økonomisk for Portugal som nasjon. Det tredje aspektet Beazley belyste var det religiøse; ”*Prince Henry had the temperament of a Crusader and a missionary. Of him, as much as of Columbus, it may be said that if he aimed at empire, it was for the extension of Christendom.*”⁶¹ Selv om Beazley her snakker om utviding av kristendommen, og frelse av ”de vantro” som et objekt i Portugals ekspansjon, er han i motsetning til Azurara noe kritisk til deres fremgangsmåter. For med buller fra Vatikanet på plass, med første rett på utforskning av landområdene og videre kristningsambisjon, brukte prinsen sin kjære Kristusorden som hær på sine ferder. Beazley utdyper etter å ha presentert ordenen som enheten som skulle drepe muslimer og spre den kristne tro; ”*perhaps its work was considered to extend only to the slaying of Moslems, and the bringing back to Europe of heathen Africans who could be reared as Christians in Portugal. No mission to preach the faith seems to have been undertaken by the Fraternity.*”⁶² Korsfarermotivet hos prins Henrik blir i så måte henlagt hos Beazley, ei heller virker tanken om Afrikaferdene som et misjonsprosjekt å gjøre seg gjeldende hos historikeren.

⁵⁹ Zurara 1899 s.iii

⁶⁰ Zurara 1899 s. V – Introduction.

⁶¹ Ibid s.Vi

⁶² ibid s. xviii

Beazley forteller videre hvordan Azurara gir en helhetlig og detaljert beskrivelse av ferdene til prinsens karaveller, men krøniken slutter sin gjennomgang i år 1448. Beazley supplerer med en gjennomgang av de 12 årenes fremskritt mellom krønikens slutt og prinsens død i 1460. Videre tar han for seg fremskrittene fra 1460, til den endelige rundingen av Afrikas sydspiss ved Vasco da Gama i 1497. Etter dette trekker Beazley linjene tilbake til antikken, og går systematisk gjennom oppdagelsesferder frem til portugisernes oppstart rundt 1400. Beazley går deretter over til å diskutere prins Henriks skole i Sagres, og betydningen han skal ha hatt for utviklingen av skipsfart.

”Few things in connection with the life of Henry the Navigator are more interesting than the tradition of his educational and intellectual work, especially for the furtherance of geography, in the alleged School of Sagres and other supposed foundations or benefactions.”⁶³

Beazley poengterer hvor interessant denne delen av prinsens liv er i ettertid, og velger å belyse dette. Dog ser man i sitatet ovenfor at han stiller seg skeptisk, hvor han gjennom sin ordlegging sår tvil om hvor legitimt dette faktisk er. Ord som ”*alleged*”⁶⁴ i omtalen om skolen i Sagres, og ”*supposed*”⁶⁵ rundt prinsens stiftelser og donasjoner for å bedre Portugals intellektuelle nivå, speiler forfatterens mistillit til emnet. Beazley forklarer videre hvordan emnet som omhandler prinsens akademiske bidrag er langt fra problemfritt å behandle for historikeren, all den tid det er voldsomt overdrevet hos mange av de tidlige fortellerne. Dette betyr dog ikke at Beazley vil legge bort temaet, snarere tvert imot.

Man kan ifølge Beazley diskutere to motstridende tradisjoner, hvor man på den ene side har de overdrevne fortellingene som ikke kan bekreftes, og på den andre siden bestride at Sagres i det hele tatt har hatt noen stor betydning. Forståelsen av Sagres som prinsens hjemsted følger den første tradisjonen og forteller hvordan prinsen skal ha fått oppført blant annet et palass, en kirke, en skole og et fort. Denne tradisjonen som bygger opp betydningen av Sagres hviler, i følge Beazley, særlig på to portugisiske forfatters autoritet. John de Barros (1496 – 1570), som Beazley omtaler som Portugals Livius, skrev;

⁶³ Zurara 1899 – Introduction s. cvi

⁶⁴ *påståtte

⁶⁵ *ting som er generelt forstått, men ikke nødvendigvis helt korrekt.

”In his wish to gain a prosperous result from his efforts, the Prince devoted great industry and thought to the matter, and at great expense procured the aid of one Master Jacome [...] a man skilled in the art of navigation and in the making of maps and instruments, [...] to instruct the Portuguese officers in that science.”⁶⁶

Beazley trekker også frem den portugisiske matematikeren Pedro Nuñez (1502 – 1578) som beskrev prinsens sjøfolk som *”Well taught and provided with instruments and rules of astrology and geometry which all map-makers should know.”⁶⁷* På den andre siden sier Beazley at det er hevdet at det mangler tilfredsstillende bevis på at byen i det hele tatt ble ferdigbygget, eller var påbegynt før 1438, for ikke å nevne at prinsen i det hele tatt bodde der sammenhengende over lenger tid, foruten de siste årene av hans liv. Videre sier denne mer tvilende tradisjonen Beazley presenterer; *”We have no right to speak of the ”School” or ”University,” or ”Academy” of Sagres; there may have been both teachers and learners, but there was nothing of an ”institution for instruction” in the Prince’s establishment”⁶⁸* Beazley fortsetter med å foreslå en dyptgående gjennomgang av en lokal antikvar for å få en tilstrekkelig forståelse av Sagres. Videre lener Beazley seg på den svenske geografen *Otto Nordenskjöld* (1869 – 1928) , og det Beazley kaller en ganske plausibel konklusjon som omtaler prinsens skole som følger; *”a small school of navigation, important for the period in question, has probably received from laudatory⁶⁹ biographers the name of an ’Academy’”⁷⁰*

Uavhengig av skolens utforming og utstrekking peker Beazley på interessante funn hos Nordenskjöld og andre kilder. Forskjellige karttyper som var mye brukt i tiden, *Portolano*⁷¹ som bygger på bruken av kompass, og kartet til *Andrea Benincasa* fra 1508⁷², skal begge være påvirket av ekspedisjonene til prins Henriks kapteiner. Ingen spor av arbeidet fra Sagres-skolen er intakt, men fra Azurara og andre nedskrivninger er det gjentatte referanser til at prinsens kart ble brukt på deres turer. Blant annet forteller *Alvise Cadamosto* (1432 – 1488)⁷³ om et slikt karts viktighet under hans ferd i 1455. For selv om ikke prins Henriks sjøfartsprosjekt, i lys av dagens kunnskap om emnet, fant opp disse karttypene, gjorde deres

⁶⁶ Zurara 1899 s.cviii

⁶⁷ ibid.

⁶⁸ Zurara 1899 s.cix

⁶⁹ *rosende

⁷⁰ ibid.

⁷¹ Fra Italiensk: Pilotbok.

⁷² Italiensk karttegner på 1500-tallet.

⁷³ Seilte under prins Henrik på 1400-tallet. Skrev en dagbok om ferden. Boken ble sporadisk brukt tidligere på 300-nivå.

observasjoner seg særlig gjeldende i nedtegninger fra *Kapp Bojador* og sørover.⁷⁴ Selv om prinsen ikke var nyskapende i en slik sammenheng, gir han prinsen mange lovord hvor kartografi angår;

*”But his life was almost certainly not without direct influence in the improvement of cartography, and the extension of the scientific type of map beyond its fourteenth-century limits – an improvement which we see in the great map of Fra Mauro executed shortly before the Infant’s death.”*⁷⁵

I tillegg poengterer Beazley hvordan prinsen satte i gang en reell interesse for geografisk oppdaging i Portugal, og hvordan hans standhaftige innsats brøt med de etablerte mentale sperrere som angikk passeringen av *Kapp Bojador*. Beazley fortsetter med det han sammenfatter som prinsens kanskje viktigste bidrag til de portugisiske fremskrittene; organisasjonen. Han forandret forholdene for maritim utforskning ved å tilføre varighet, organisasjon og statlig støtte til en bevegelse som frem til da hadde vært en skuffelse, mye på grunn av mangelen på nettopp disse tingene.⁷⁶ Videre lener han seg på *Cadamosto* i forklaringen av prinsens fremskritt med skipsbyggingen, noe prinsen utvilsomt skal ha æren for i følge Beazley. Skipene ble av den italienske sjøfareren beskrevet som *”de beste fartøyene på havet”*. Beazley viser videre til andre kilder for å forklare de skrånede seilene portugiserne er blitt så kjent for. En teknikk som førte til at man enkelt kunne skifte retning, kun ved å omstille seilene og i neste instans seile mye enklere motstrøms. Dette gjorde ferdene langs Afrikakysten langt enklere å gjennomføre, særlig på vei tilbake til Portugal.

Videre samler Beazley igjen trådene angående skolen i Sagres, og prinsens betydning for den intellektuelle utviklingen i Portugal. Han henviser til de motstridende tradisjonene han introduserte tidligere, hvor det virker som forfatteren helst unngår å ta et standpunkt. Beazley forteller om prinsens grunnlegging av undervisningsposter i både teologi og matematikk ved universitetet i Lisboa, hvor et av kriteriene skal ha vært at han var med å utforme fagene. Gjennom prinsens rolle som *protector of portuguese studies*, skulle han i tillegg ha åpnet undervisningsposter innenfor medisin. Beazley gjør et poeng utav det faktum at det ikke er noe som støtter tanken om undervisning i geografi, hvor prinsen ikke synes å ha opprettet forelesningsposter i dette faget. Hvor hen Beazley videre argumenterer mot det som er

⁷⁴ Zurara 1899 s. cxi.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

presentert som *skolen* i Sagres, da skole tenkt av en mer tradisjonell sort. Beazley oppsummerer;

”Thus in general we may fairly conclude that, so far as the Portuguese seamen of the next generation, Bartholoemew Diaz, Da Gama, Cao, and others ”reiceved their training from the Infant’s School,” it was usually through a rougher and more practical tradition than that of a class-room – by means of older mariners who had served in the Prince’s ships rather than by university lecturers whom he had appointed.”⁷⁷

Gjennom Beazleys introduksjon går historikeren omfattende gjennom en rekke punkter, i første omgang i lys av prins Henriks liv. Det er vanskelig å vite sikkert hva formålet med en så omfattende introduksjon er, foruten i form av en forståelsesramme for leseren. Foruten fokuset på prinsen, behandler Beazley i tillegg nærliggende temaer med en dybde og et omfang som er lite annet enn beundringsverdig. Historikeren trekker linjene for maritim ekspansjon helt tilbake til Antikkens epoke, og vier også stor plass til å behandle styrkeforholdet mellom Islam og Kristendom i senmiddelalderens verdensbilde. Sentralt for denne oppgaven er åpenbart hans behandling av prinsen, og dette er unektelig mest spennende i form av hans nevnte biografi. Verdt å merke seg er at Beazley kort og konsist omtaler annen litteraturs tanke om en maritim involvering fra prinsen, før Ceuta, som lite troverdig og setter med andre ord ekspedisjonen i 1415 som prinsens debut. Som vi så i gjennomgangen ovenfor, omtales prinsen først og fremst som en *explorer* hos Beazley, med sjøveien til India som det overordnede målet. Han presenterer i tillegg til det vitenskapelige målet, både et patriotisk og et religiøst mål ved prinsens prosjekt. Beazley tar dog avstand fra det tradisjonelle korsfarerbegrepet, og peker på hvordan prinsen gjorde lite eller ingenting for å spre guds ord i de nyoppdagete landområdene. Fremgangsmåten gikk i større grad på å kristne hedningene først ved ilandstigning hjemme i Lisboa.

Beazley vier også stor plass i sin introduksjon til hvordan kartografien har sett ut og utviklet seg gjennom årene, da særlig i perioden før og etter portugisernes prosjekt. Dette henger i så måte sammen med hans behandling av myten om *forskeren* Henrik, og hvordan han påvirket det intellektuelle miljøet i sin samtids Portugal. Som vi så er Beazley nølende til å ta stilling til eksistensen av skolen i Sagres, i tillegg til en diskusjon rundt hvorvidt byen i det hele tatt har eksistert i den utstrekningen man tradisjonelt har trodd. Han presenterer to motstridende

⁷⁷ Zurara 1899 s. Cxvi.

tradisjoner av forståelse innen byen, og trekker en svensk geolog inn for en vurdering han selv kaller plausibel. Etter Beazleys mening er det også tvilsomt hvorvidt Sagres i det hele tatt var prinsens hjemsted for mer enn noen år før hans død, uten at han selv vil ta noe definitivt standpunkt. Historikeren er dog mer konkret i måten han vurderer den portugisiske prinsens arbeid og innflytelse på kartografi som fag, og den generelle interesse for oppdagelser i Portugal. Prinsens utsending av de mange karaveller utover 1400-tallet, og særlig passeringen av *Kapp Bojador* i 1434 skal ha mye av æren for graden av nøyaktigheten i kartene i årene som fulgte. Samtidig hylles prinsen for det organisatoriske elementet som stod som eksempel til etterfølgelse for nasjoner med ekspansjonsambisjoner. Fra å før ha sendt skip ut på ferder omtrent vilkårlig, så man nå viktigheten av å være bevisst på hvilke ambisjoner hver ekspedisjon hadde. Sist, men ikke minst, synes prinsens bidrag til skipsteknologien å være uten sidestykke. Beazley er mindre vag i denne konklusjonen, og viser til kilder i form av *Cadamosto* og hans nedskrivninger, samt andre kilder som gir de portugisiske karavellene gode skussmål.

I spørsmål om prinsens bidrag til å heve det intellektuelle nivået innen flere fag i Portugal, og hvorvidt prinsen utdannet den neste generasjons navigatører og sjømenn, bringes prinsens posisjon som *protector of portugues studies* på banen. På dette punktet er Beazley klar på at det er vanskelig å si noe sikkert, og gir gjennom sin ordlegging inntrykket av at temaet verken kan bekreftes eller avskrives. Undervisningsposter i både teologi, matematikk og medisin skal ha blitt opprettet, noe som gjerne kan fungere som forklaringsmodell for hvor mytene om prinsens matematiske evner kan stamme fra. Geografi skal dog aldri ha havnet på undervisningsplanen ved Universitetet i Lisboa, i alle fall ikke så tidlig som på prinsens tid. Beazley stiller spørsmål om ikke dette kunne gitt ekspansjonspolitikken ekstra drivkraft, og konkluderer med at neste generasjons sjøfarere faktisk fikk opplæring gjennom prinsens skole. Beazley peker på den praktiske erfaringen fra prinsens tidligere sjøfarere, som tok neste generasjon under vingene i en røffere og mer praktisk tilnærming til undervisningen, sammenlignet med en forelesningssal i Lisboa eller Sagres for den saks skyld.

3.2. C.R Beazley – Prince Henry the Navigator.

Den første av de to biografiene om prins Henrik, bringer oss inn på C.R Beazleys verk fra 1895. Selv om det i 1895 var sparsommelig med historisk litteratur om emnet, fantes det noe. Beazley poengterer dog i forordet av verket at dets gjennomførelse er basert nærmest utelukkende på primærkilder. Verket har som ambisjon å gjengi utviklingen i geografisk kunnskap og kristendommens initiativ gjennom middelalderen, til slutten av det femtende århundret. Parallelt vil verket behandle livet til prins Henrik ”Sjøfareren”, som bragte den europeiske ekspansjonsbevegelsen mot sin største høyde.⁷⁸ Videre beskriver Beazley hvordan tildelingen av sidetall til de forskjellige temaene er gjort i praksis, men for oppgavens prosjekt er det i all hovedsak delen om prinsen som skal behandles. Gjennom Beazleys forord gir han et innblikk i kildematerialet han har brukt for de ulike kapitlene, og Azuraras krønike som vi behandlet ovenfor går ikke overraskende igjen i mange av disse. Beazleys bruk av krøniker begrenser seg ikke til Azuraras, *The discovery and conquest of Guinea* og *The conquest of Ceuta*, men innebærer også bruken av diverse kongekrøniker fra perioden. Beazleys bruk av litteratur, dog sparsommelig, begrenser seg i følge han selv til R.H Major, Wappäus og De Weer, alle titulert *Henry the navigator*.

3.2.1. Prins Henriks liv og arbeid.

Verket fra 1895 bruker om lag de første 140 sidene på å oppsummere fremskrittene i geografisk kunnskap, og utbredelsen av kristendommen fra antikken til middelalderen. En nøye gjennomgang av alt fra greske og arabiske geografer, pilgrimsferder i den mørke middelalder, vikingtidens ferder, korstogene tidlig i middelalderen og *Marco Polos* reiser blir unnagjort før fokuset dreies til den portugisiske prinsen. Man så tendenser i Beazleys lange introduksjon til Azuraras andre bind av krøniken, hvor historikeren er motvillig til å ta stilling til en del sentrale spørsmål som angår legitimitet i prinsens ettermæle. Særlig er Beazley diffus i forhold til prinsens tilstedeværelse i Sagres, og utstrekningen av skolen som etter sigende skal ha vært en sentral del av byen som skal ha blitt bygget her. Mye av dette må nok tilskrives forumet for hvor historikeren diskuterer, i form av et introduksjonskapittel til en historisk kilde. Beazleys meninger er derimot svært tilstede i sin beskrivelse av arbeidet med

⁷⁸ Beazley 1901 – preface xvii.

kartografi i tiden, noe som stiller spørsmål med historikerens ambisjon med introduksjonen. I forhold til historikerens motvillige fremtoning til en del av stoffet i den nevnte krøniken, blir det spennende å sammenligne med hans eget verk, hvor han mer eller mindre blir nødt til å ta stilling til vanskelige spørsmål.

Helt i starten av kapittel syv bringer Beazley opp spørsmålet om prinsens bolig i Sagres, hvor han utvilsomt tar et langt steg bort fra *Otto Nordenskjölds plausible forklaring* han presenterte tidligere;

*”After the capture of Ceuta, in 1415, he planted himself in his Naval Arsenal at Sagres [...] and for more than forty years, till his death in 1460, he kept his mind upon the ocean that stretched out from that rocky headland.”*⁷⁹

Nordenskjölds forklaring bygget særlig på at om det fantes en skole i Sagres, var den på tross av sin begrensede betydning i tiden, ikke spesielt stor i utstrekning. Beazley presenterte som nevnt så de to forskjellige tradisjonene som omhandlet Sagres, hvor historikeren strakk seg langt for å ikke ta noe definitivt standpunkt. Beazley synes å ha tatt et valg i sitt eget prosjekt om prinsen, hvor han peker på prins Henriks valg om å trekke seg mer og mer bort fra samfunnet han kjente, for å fra sin bolig i Sagres åpne opp det ukjente.⁸⁰ Beazley forteller videre at selv om prins Henrik nøyte stor respekt som dommer i nasjonale disputer, og både var leder og lærer for det portugisiske folket, brukte han hovedsakelig tiden sin på sine egne prosjekter. Eksempler på slike prosjekter er planlegging av utforskinger, tegning av sine kart, justering av sine instrument, utsending av sine karaveller og tolking av rapporter fra sine mange kapteiner. Beazley fastholder de *tre hovedpoengene* fra Azurara; *”to discover, to add to the greatness and wealth of Portugal, and to spread the Christian Faith”*⁸¹ Disse punktene kjennes igjen fra arbeidet med Azuraras krønike, og Beazley har i sitt eget prosjekt ordrett resirkulert poenger og setninger som kan spores til hans arbeid med oversettelsen. Han går dog et steg videre, og utdyper i større grad utover kapitlet hvordan etablerte handelsruter og hans kontakt med innfødte⁸² på det afrikanske kontinentet påvirket hans tankesett om rundingen av Afrika. Beazley gjør et poeng utav prinsens evne til å danne rasjonelle vitenskapelige tanker, en egenskap sjøfarere fra Italia, Spania, Frankrike og England i tiårene forut syntes å mangle. Prinsens standhaftighet i sitt ønske om å runde Afrika, og hans

⁷⁹ Beazley 1901 s.138-139.

⁸⁰ Beazley 1901 s.138.

⁸¹ Beazley 1901 s.139

⁸² * Særlig ilt hans opphold i Ceuta.

livslange søken etter *prestekongen Johannes'* rike, gjorde de portugisiske oppdagelsesferdene systematiske og kontinuerlige i sin utforming.⁸³ Prinsen synes, i følge Beazley, å ha vært den perfekte karakter til å entre historiens scene i en tid hvor både folke-, og tidsånden lå til rette for en gjennomføring av hans prosjekt. Et prosjekt han grunnet sin død i 1460 aldri fikk se i sin fulle utfoldelse. Portugiserne fant som kjent til slutt sjøveien til India, og i årene som kom gjorde i tillegg andre karakterer seg gjeldende i form av geografiske nyvinninger. Beazley argumenterer videre for at prinsens ære og meritter skal strekke seg utover sitt arbeid for Portugals fremskritt;

”[...] if Columbus gave Castille and Leon a new world in 1492, if Da Gama reached India in 1498, if Diaz rounded the Cape of Tempests or of Good Hope in 1486, if Magellan made the circuit of the globe in 1520-2, their teacher and master was none the less Henry the Navigator.”⁸⁴

En viss mangel på kontinuitet er det å spore hos Beazley, hvor det fremste eksemplet er omtalen av prinsens tilholdssted etter Ceuta-ekspedisjonen i 1415. I kapittel 8 ser man i tillegg en regelrett helomvending fra forordet til Azuraras krønike i form av hans ekspedisjonsinnflytelse før Ceuta i 1415⁸⁵, *”Even before the conquest of Ceuta, in 1410 or 1412, Henry had begun to send out his caravels past Cape Non.”⁸⁶* Det interessante er at Beazley listet opp sin kildebruk i forordet til sitt eget verk fra 1901, hvorpå kapittel 8 er basert på *Azuraras – Chronicle of the Conquest and discovery of Guinea* og *The Conquest of Ceuta*. Verket hvor hans forord sår tvil om Henriks involvering før 1415, er en av kildene han bruker til å forsvare påstanden i sitt eget verk. Angående krøniken om Ceuta, fungerte denne som en forlengelse av *Diego Lopes'* krønike om Kong John 1, og er utgitt i 1450, 3 år før Azuraras' om *Guinea*. Selv om Ceuta-krøniken ikke var mulig å oppspore til analyse, synes det vanskelig å tro at denne gir helt motsigende forståelser av Henriks virksomhet i årene 1410 og 1412. Spesielt med tanke på utgivelsen 3 år *forut* for krøniken om Guinea, er dette et aspekt som ville dukket opp hos Beazley i sitt arbeid med *Guinea-krøniken*. Hadde i det minste Beazley hatt et annet kildefunn å basere endringen på, enn Azuraras arbeid som han utvilsomt hadde gjennomgående kjennskap til, hadde det vært en ting. Her virker det dog rett og slett som historikeren har ombestemt seg.

⁸³ Beazley 1901 s.144

⁸⁴ Beazley 1901 s.146.

⁸⁵ * se under 3.1.1

⁸⁶ Beazley 1901 s.147.

3.2.2. Erobringen av Ceuta.

Når det gjelder selve overtakelsen av Ceuta, og oppbyggingen av felttoget mot byen, er det klart gjennom Beazleys tekst at Azuraras første krønike (*Conquest of Ceuta*) har supplert arbeidet vi behandlet i denne oppgaven. Detaljerte beskrivelser av portugisernes tropper, antall skip, og sitater fra prinsenes mor *Phillipa av Lancaster* er alle trekk man ikke så i *Guinea-krøniken*. Selv om kapittelet er basert på Azurara som kildemateriale, er fremstillingen naturlig nok lagt frem noe mer avbalansert enn krønikens poetiske hyllest. Gjennom Beazleys fremstilling blir prinsen først og fremst portrettert som en sympatisk, klok og sterk leder, fremfor noen stor kriger. Et par av passasjene vitner om strategiske valg, som i følge Beazley kan ha reddet hele operasjonen. Etter portugiserne hadde brutt gjennom Ceutas porter, skal prinsens tropper ha vært ivrige etter å storme mot bysenteret for plyndring. Prinsen holdt dog hodet kaldt, og samlet troppene før han sendte beskjed om å få forsterkninger i form av ferske tropper. Flere ganger skal erobrerne ha kommet nær å miste byen før den i det hele tatt var kapret, men prinsens mot skal ha blitt redningen.

”But for the dogged courage of Henry, who twice broke up the Moslem rally with a handful of men, at last holding a gate on the inner wall between the lower town and the citadel, ”with seventeen, himself the eighteenth,” Ceuta would have been lost after it had been gained.”⁸⁷

Man må, som det har vært påpekt gjentatte ganger, ta høyde for Azuraras stil og formål i sin skriving. Hvorpå prinsen omtrent erobret Ceuta på egen hånd, og det gjentatte ganger blir nevnt omfanget av muslimer drept i møtet med hans sverd. Beazley avkrefter ikke nødvendigvis prinsens evner som kriger, som man ser i sitatet ovenfor, men man kan i stedet antyde en mer implisitt hyllest enn hos krøniken. Historikeren legger som sagt mer vekt på prinsens lederskap og mot i slaget om Ceuta. Et lederskap hans far John 1 også skal ha gitt prinsen den høyeste hyllest for.⁸⁸ Når det er sagt, finnes det utvilsomt grobunn for å forsvare tanken om prinsen som både kriger og strateg i Beazleys behandling, hvor hans initiativ og tilstedeværelse i slaget er formidabel. Ellers er byens utforming og utstrekning beskrevet

⁸⁷ Beazley 1901 s.152

⁸⁸ Beazley 1901 s.153.

forholdsvis detaljert, og historikeren har også brukt direkte sitater i beskrivelsen av erobringen av Ceuta. I og med at Azuraras krønike om Guinea, som vi så er full av lange passasjer av superlativer om prinsen, har Beazley tatt åpenbare valg i sin beskrivelse. Så godt som ingenting av stoffet vi kjenner fra krøniken er direkte overført til Beazleys verk. Beskrivelsen av erobringen i 1415 er i tillegg forholdsvis nøysomt lagt frem, hvor fokuset hos historikeren først og fremst ligger på følgene erobringen fikk for prinsens videre prosjekt. Når det er sagt, finner man direkte sitat i delkapittelet om Ceuta, og hendelsesbeskrivelser han må ha hentet fra Azuraras *Ceuta-krønike*.

I forhold til Azuraras fremstilling av muslimenes gjenerobring av Ceuta i 1418 tar Beazley et ganske annet standpunkt enn krøniken. Beazley forteller at Kong John 1 og hans 3 sønner returnerte til Portugal etter noen uker i Ceuta, og overlot kontrollen av byen til en *Pedro de Menezes*, en venn av prins Henrik. Etter 3 år kom som sagt de muslimske styrkene mannsterke, og hadde omringet byen med skip fra Granada, og fotsoldater fra marokkanske byer. Prins Henrik forlot Lisboa i all hast for å hjelpe, mens hans brødre Edward og Pedro skulle komme til fra Lagos og Algarve, om det var nødvendig. Så fort de portugisiske styrkenes ankomst var synlig, skal mesteparten av muslimene ha flyktet, og *Menezes* og hans menn stormet en hær i villrede⁸⁹. Riktignok ble prinsens tilstedeværelse utslagsgivende, men slaget var i praksis over før hans krigsskip ankom land. I følge Beazleys kildeliste har han som nevnt tatt i bruk begge de nevnte krønikene fra Azurara i behandlingen av dette kapittelet. Avstanden han har til krønikens hendelsesforløp av forsvaret av Ceuta i 1418⁹⁰ er i så måte slående. Om Beazley ikke avkrefter myten om prins Henrik som en storslagen kriger og strateg, er den i hans prosjekt bemerkelsesverdig tonet ned. Beazleys fokus synes å være nærmere presentasjonen av *forskeren* og *eventyreren* prins Henrik. For selv om Ceutas beleiring og den påfølgende riddertittelen Henrik og hans brødre mottok var ærefull, var den langt fra det viktigste prinsen tok med seg fra Marokko, i følge Beazley. Kontakt med muslimske fanger, og den *sivile* befolkningen i området skal ha gitt verdifull informasjon om handelsruter, kontinentets utforming og utstrekning og innenlands-Afrika.

”[...]the results of the Ceuta campaign in giving positive knowledge of western and inland Africa to a mind like Henry’s already set on finding a sea-route to India, have been noticed by all contemporaries and followers.”⁹¹

⁸⁹ Beazley 1901. s.156

⁹⁰ se side 16 under 2.1.2

⁹¹ Beazley 1901 s.157

Ikke minst skal prinsen ha fått informasjon som tydet på at det kunne være mulig å runde kontinentet via *Niger-elven*, og denne passasjen skulle ligge nedenfor det fryktede *Kapp Bojador*. I følge Beazley, returnerte prinsen deretter til Sagres med 5 ambisjoner for utforsking av kontinentet, 5 ambisjoner direkte overført fra Azurara; *Ønsket om å utforske bortenfor Kapp Bojador, handel med potensielle kristne riker som både disse og Portugal kunne profitte på, undersøke den muslimske styrke og tilstedeværelse på kontinentet, ønsket om kristne allierte som hjelp til å ta opp kampen med muslimene, og til slutt ønsket om å spre den kristne tro.*⁹²

3.2.3. ”Prinsens by” – Sagres og felttoget mot Tangier.

Om prinsen fant motivasjon på sine ferder til Ceuta, var det ved sin retur til Portugal at planene for alvor skulle begynne å få substans. *”From that time to the end of his life he became a recluse from the Court life of Lisbon, though he soon gathered round himself a rival Court, of science and seamanship.”*⁹³ Beliggenheten helt på sydspissen av Portugal⁹⁴ gjorde Sagres til et velegnet festningspunkt for prinsens videre ekspansjoner. Beazley skriver eksplisitt i sitt verk at prinsen med unntak av korte opphold i Lagos tilbragte resten av sitt liv her.

*”In Lagos, his ships were built and manned; and in Sagres itself, all the schemes of discovery were thought out, the maps and instruments corrected, and the accounts of past and present travellers compared by the Prince himself. His results then passed into the instructions of his captains and the equipment of his caravels.”*⁹⁵

Beazleys bruk av Azuraras krøniker er ikke vanskelig å spore, og etter arbeid med krøniken ser man resirkulering av setninger, i tillegg til direkte sitat man kjenner fra Azurara. Byen skal ha bestått av et palass, et kapell, en studiesal, og det første observatoriet i Portugal. Samtidig ble det oppført en landsby slik at prinsens mange hjelpere kunne bo i Sagres.⁹⁶ Strømmen av vitenskapsmenn fra andre nasjoner til Sagres kjenner vi fra annen litteratur, og Beazley poengterer også hvordan arabiske og jødiske matematikere ankom byen, og det vitenskapelige

⁹² Beazley 1901 s.158.

⁹³ Beazley 1901 s.160.

⁹⁴ se figur 3. Vedlegg.

⁹⁵ Beazley 1901 s.161.

⁹⁶ ibid.

nivået for forskning og praktiske fremskritt var uten sidestykke. Sitatene fra *De Barros* og *Pedro Nunes* som vi kjenner fra Beazleys forord⁹⁷, gir troverdighet til fremskrittene portugiserne gjorde på Sagres. Beazley poengterer videre hvordan andre moderne historikere har sådd tvil om skolen i Sagres, til og med ”nasjonalhistorikeren” *Alexander Herculano* (1810 – 1877). Beazley slår dog fast at det er uten tvil både skipsteknologiske nyvinninger, og veldig utvikling i kartografi å spore til prinsens arbeid i Sagres, noe som unektelig legitimerer hans rolle i vitenskapelige utvikling. Prinsens arbeid gav resultater ganske umiddelbart, med gjenoppdagingen av Kanariøyene, og særlig Madeira i 1420. Madeira ble, i følge Beazley, portugisernes første virkelige forsøk på en kolonisering av landområder, og utvinning av ressurser fra øyen gav videre tro på at oppdagelsesferdene kunne lønne seg.

Til tross for noenlunde suksessrike ekspedisjoner i det første tiåret som fulgte prinsens retur til Sagres, var enda ikke prinsens ambisjon om å passere Kapp Bojador blitt en realitet. Hvert år hadde det blitt sendt ut ekspedisjoner for å finne en sjøvei til Guinea, og det er gjennom prins Henriks bror, Pedro, og hans retur til Portugal man sporer fremgang i følge Beazley. Pedro hadde gjennom sine reiser samlet inn kart og diagrammer som skulle hjelpe brorens utforskningsprosjekt. Beazley fortsetter; ”- *and it is practically certain that the Mappa Mundi given him in Venice acted as a direct suggestion to the next attempts on west and south – westward to the Azores, southward towards Guinea.*”⁹⁸ Beazleys tendens til å trekke frem karttyper og viktigheten av fremgangen i kartografien er noe vi ser igjen i hans eget verk, og en faktor vi også kjenner fra hans krønike-forord. Uten å gå for dypt inn i suksessive funn av øyer hos Beazley, er det verdt å nevne at portugiserne som seilte fra Sagres gjorde store fremskritt i årene som fulgte Pedros hjemkomst i 1428. Ifølge Beazley spilte prins Henrik en formidabel rolle i jobben hans kapteiner gjorde i sine utforskinger. Prinsens teoretiske korreksjoner på sjømennenes praktiske observasjoner, gjennom sammenligning med gamle kart og rapportene de avla, gav prinsen nok informasjon til å korrigere reiserutene og føre de på rett kurs.⁹⁹ Funn av øygrupper og etableringer av portugisiske stasjoner i Atlanterhavet var vel og bra, men høyest i kurs stod passeringen av den fryktede *Kapp Bojador*.

Beazley fortsetter med lange passasjer om de mange mytene som omhandlet fjellodden, og hvor essensiell dens passering var i prinsens ambisjon. ”*And if, there were any thruth in these stories that they tell, I would not blame you [...] Go out again and heed them not, for by*

⁹⁷ *se side 26

⁹⁸ Beazley 1901 s.168.

⁹⁹ Beazley 1901 s.169.

God's help, fame and profit must come from your voyage, if you will but persevere”¹⁰⁰ Sitatet fra prinsen selv peker på betydningen den endelige passeringen av Bojador fikk for hans prosjekt. Beazley poengterer at hele ekspansjonseventyret flere ganger så ut til å falle sammen, i mangel på profitt. Gjennom passeringen av den fryktete odden ble igjen entusiasmen rundt prosjektet høy, og snudde den synkende moralen til optimisme rundt hva som kunne ligge videre sør for odden. Med momentet fra Bojador-passeringen i ryggen, passet det usedvanlig dårlig med politisk uro for prinsens videre utforskningsplaner. Men som Beazley også påpeker kunne ikke prinsens eksil fra den politiske sfære være helt ubrutt. Han var alltid klar for å returnere til hoffet og slagmarken når det var nødvendig.¹⁰¹ Årene 1433 – 1441 så prinsen ta større del i det politiske liv, inkludert det mislykkede felttoget mot Tangier i 1437. Uten å gå svært detaljert til verks, vil det belyses at dette var en turbulent periode i Portugal. Med Kong John 1s død i 1433 tok Edward, prinsens eldste bror over tronen. Han skulle bare regjere i 5 år før han døde av sykdom i 1438. Edwards død førte til et spørsmål om hvem som skulle styre landet til hans tronarving var gammel nok til å ta over. Et spørsmål som nesten førte til borgerkrig i årene 1439 - 1440.¹⁰²

I gjennomgangen av Azuraras krønike så vi lite vilje til å utdype Tangier-felttoget i særlig grad. Beazley viser også gjennom sin kildeliste at han måtte stole på andre kilder i sin gjennomgang av felttoget. 3 kongekrøniker, to ført til pennen av *de Pina* (1440 – 1521), om Edward og Affonso og en som omhandler John 1, av Azurara, i tillegg til O.Martins *Sons of Don John I* har stått som kildegrunnlag. Dog er det her vanskelig å vite hva han har hentet fra de forskjellige kildene. Før den politiske uroen hadde som sagt portugiserne forsøkt et nytt felttog i Nord-Afrika, mot Tangier i 1437. Felttoget ble i utgangspunktet først drøftet av en annen prins, det var nemlig prins Ferdinand som forespeilet invasjonen. I følge Beazley skal langt fra alle ha sett viktigheten av en ny krig i Afrika, men Ferdinand pratet ikke til døve ører hos prins Henrik.

”It was the Navigator, in fact, who planned and organised the scheme of campaign now pressed upon the King and the country. It was perfectly natural that he should do so. The war of Ceuta had been of the first importance to his work of discovery ; it had been largely his own achievement, and his wish to conquer Heathens and Saracens and to

¹⁰⁰ Beazley 1901 s.172

¹⁰¹ Beazley 1901 s.179

¹⁰² * *Uten å overse betydningen av tronskiftene, det politiske klimaet, og de følgende uenighetene om retten til tronen, vil ikke dette belyses utover oppgavens fokus.*

make good Christians of them was hardly less strong than his natural bent for discovery and exploring settlement.”¹⁰³

Tross mangelen på konsensus ved hoffet, og økonomiske utfordringer ble felttoget satt i gang. Vel fremme i Afrika viste det seg at av de 14.000 troppene som var vervet i Portugal, hadde bare rundt 6000 mann funnet veien til Afrika.¹⁰⁴ Om det var suksessen fra det første felttoget mot Ceuta, eller hans higen etter å sette i gang marsjen mot Tangier som gjorde prinsen overmodig vites ikke, men han bestemte uansett å ikke vente på forsterkninger.¹⁰⁵ Ferden mot Tangier skal ha gått forholdsvis smertefritt, før de vel fremme ved det endelige målet skal ha møtt overmakten; ”*The attack instantly ordered by Henry on the gates of Tangier was roughly repulsed, and for the next fortnight the losses of the crusaders were so heavy that the siege was turned into a blockade.*”¹⁰⁶ De muslimske forsvarerne beskrives av Beazleys kilder i et enormt overtall, hvor 10.000 hester og 90.000 fotsoldater skal ha ankommet en uke ut i felttoget for å forsvare byen. Portugiserne skal likevel ha presset muslimene tilbake, og ikke før fienden noen dager senere talte 130.000 våget de å nærme seg europeerne. Beazley forteller om desperate kamper, men til tross for et enormt numerisk undertall ble muslimene presset bakover. Dette gav Henrik troen på at Tangier snart ville falle, og portugiserne presset igjen fremover. I løpet av denne offensiven skal to fanger ha rapportert at nye forsterkninger var på vei, 100.000 hester, og et infanteri for stort til å telle. Prins Henrik skal ha gjort sitt beste for å trekke styrkene tilbake, og portugiserne stod sterke mot en enorm muslimsk angrepsbølge. Mange portugisere skal ha valgt den feige utveien og ha fluktet fra forsvarsrekken, men prins Henrik og hans menn skal ha vist mot og stått imot en offensiv før muslimene trakk seg tilbake ved mørkets frembrudd. Portugiserne skal videre ha blitt røpet av en forræder, og prinsen og hans menn tatt til fange.¹⁰⁷

Det mislykkede felttoget mot Tangier, og det påfølgende fangenskapet satte i neste instans i gang en lang prosess av mekling, hvor muslimene prøvde å forhandle tilbake Ceuta, mot å la de kristne erobrerne gå fri. Prins Ferdinand (1402 – 1443) og 12 adelsmenn ble igjen i fangenskap, for å sikre at muslimene skulle få det de mente var rettmessig sitt. Det ble motvillig vedtatt i det portugisiske hoffet at en prins frihet ikke var verdt tapet av Ceuta, og prins Ferdinand døde i muslimsk fangenskap. Prins Henrik skal ha tatt dette veldig tungt, full

¹⁰³ Beazley 1901 s.180.

¹⁰⁴ Beazley 1901 s.182.

¹⁰⁵ ibid.

¹⁰⁶ Beazley 1901 s.183.

¹⁰⁷ Beazley 1901 s.184.

av skam måtte han innse at hans bror måtte betale den ultimate prisen for det mislykkete felttoget. Kong Edwards død i 1438, og den påfølgende uro kalte igjen prinsen inn på den politiske scene. I følge Beazley var det en lettet prins Henrik som kunne returnere til Sagres i 1441, for å gjenoppta sine oppdagelsesferder som hadde vært avbrutt for lenge.¹⁰⁸ Selv gjennom prinsens nye fokus etter årene med avbrekk, poengterer Beazley at det ikke var noen utforskinger verdt å snakke om de siste 10 årene av prinsens liv, foruten *Cadamostos* seilinger i 1455, og *Diego Gomezs* mellom 1458-60. Selv om ekspedisjoner fra de overnevnte ble utført under prinsens fane, skal han selv ha vært mer opptatt av en ny hellig krig mot de vantro. Så sent som 1458 deltok han en siste gang i et felttog i Marokko hvor han *”forced the batteries, mounted the guns, and took charge of the general conduct of the siege.”*¹⁰⁹ Felttoget var en utelukkende suksess, hvor de muslimske forsvarsmurene falt uten store komplikasjoner. Henrik er sitert i sedvanlig stil, hvor han ikke karakteriserte angrepet som noe tokt for egen vinning, men et felttog i Guds tjeneste.¹¹⁰

Prinsens liv nærmet seg slutten, og prinsen kunne i sine siste dager se tilbake på enorme fremskritt teknologisk, som geografisk. Prinsens ekspansjonspolitik hadde dog kostet økonomisk, og han skal ha hatt en enorm gjeld ved sin bortgang. Men verdslige verdier var aldri noe prinsen traktet etter, all den tid han aspirerte til kristelige dyder og Portugals vekst. Ved sin retur til sitt kjære Sagres etter felttoget i Marokko, var hans arbeid snart ferdig, i følge Beazley. Han trekker dog frem kartet til *Fra Mauro* fra 1459; *”not only the crowning specimen of medieval draughtmanship, but the scientific review of the Prince’s exploration. As Henry himself closes the middle age of exploration and begins the modern, so this map, the picture and proof of his discoveries[...] It is the first scientific atlas.”*

3.2.4. Sammendrag av Beazley.

Det er interessant å se hvordan Beazleys fokus endres fra hans forord i Azurara til sitt eget verk. Først og fremst blir teorien om prins Henriks involvering i ferder i 1410 og 1412 avskrevet som svært usannsynlige. På det samme kildegrunnlaget hevder likevel Beazley i sitt eget verk at prinsen hadde gjort seg gjeldende i oppdagelsesferder disse årene. Beazley argumenterer for at sjøruten til India stod i høysetet i prinsens prosjekt, men at prinsen aldri

¹⁰⁸ Beazley 1901 s.191.

¹⁰⁹ Beazley 1901 s.300

¹¹⁰ Beazley 1901 s.300.

lot muligheten til å drive hellig krig mot de vantro gå fra seg. Videre kan man fra Beazleys forord oppfatte historikeren som tvilsom til residensen i Sagres, hvor setningene er tungt vektet i sin utforming. Han presenterer de motstridende diskusjonene og hvordan prinsens akademiske bidrag er omdiskutert, samt hvordan mange historikere mener at prinsens byggeprosjekter ikke tok til før i 1438. Beazley foreslår en dyptgående forskning i området, og hviler seg på *Otto Nordenskjölds* argumenter. Samtidig trekker han betydningen av Sagres frem på en helt annen måte i sitt eget verk. Han plasserer prinsen på sydspissen av Portugal fra 1418 til sin død i 1460, hvor han gjennom sitt hoff av *"science and seamanship"* ville *åpne opp det ukjente*. Videre skal Sagres ha inneholdt et palass, et kapell, studiesaler og Europas første observatorium, ledet av de fremste vitenskapsmenn i perioden. I sitt forord var hans beskrivelse av landområdet og den omdiskuterte byen svært unnvikende, hvor han åpenbart ikke ville ta et standpunkt. Det eneste punktet hvor det synes å være en gjennomgående enighet i hans argumentasjon er i form av prinsens betydning som forsker og vitenskapsmann. Beazley tar høyde for at ingen håndfaste resultater fra skolen i Sagres er bevart, men peker på samtidskart som Portolano og Benincasas arbeid, og Cadamostos beskrivelser som legitimasjon av fremskrittene på denne fronten. I Beazleys eget verk argumenterer briten mot den portugisiske nasjonalhistorikeren Herculano, og hevder at prinsens betydning for forbedring av kart og fartøyer synes utvilsom. Prinsens betydning for akademia gjennom oppretting av undervisningsposter i teologi og matematikk blir bekreftet i Beazleys forord, selv om han presenterer temaet som omdiskutert. I følge Beazley dreide den viktigste undervisningen derimot seg om den praktiske betydningen prinsen fikk for neste generasjons sjømenn. I sitt eget verk går han så langt som å kalle prinsen mesteren til Columbus, da Gama, Diaz og Magellan.

Prinsens betydning som kriger blir tonet ned, men han skal absolutt ha vært delaktig og hatt stort mot i møte med de vantro. Men det er uten tvil prinsens betydning for kartografien og vitenskapen som står i sentrum hos Beazley. I diskusjonsdelen avslutningsvis vil det tas stilling til Beazleys tvetydighet rundt Sagres.

3.3. Bailey W Diffie, George Winus – Foundations of the Portuguese Empire 1415 – 1580.

Diffie og Winus samarbeidsverk representerer et slags midtpunkt i utvalg av analysedelen til denne oppgaven. Verket er selv en utgivelse i en serie verk som tar for seg utvidelsen av den kjente verden. Strengt tatt er det bare Bailey W Diffies del av boken som vil belyses i analysen, all den tid Winus arbeid har mer fokus på imperiet i Asia i tidsrommet 1501 – 1580. I form av utgivelse tre-kvart århundre etter Beazley, og cirka 30 år før Russell, vil man forhåpentligvis spore endringer fra Beazleys verk, og gi godt komparasjonsgrunnlag til Russells verk som er det nyeste i utvalget. Diffie og Winus er i motsetning til britene Beazley og Russell amerikanere, og utgivelsesåret 1977 er som vi ser tett opp til fallet av Salazar-regimet i Portugal. Muligens kan dette være faktorer som har gjort utslag på historikerens fokus, og noe man kanskje må ta hensyn til gjennom analysen. Alle historiske arbeid kan sies å ha en egen ambisjon med sitt arbeid, hvor dette verket heller ikke er noe unntak. Gjennom redaktørens forord blir det eksemplifisert at serien som denne boken er en del av sikter på følgende; ” *It attempts not so much to go over once more the familiar themes of ”Gold, Glory and the Gospel,” as to describe on the basis of new questions and interpretations, what appears to have happened insofar as modern historical scholarship can determine.*”¹¹¹ Forordet beskriver videre hvordan det lenge har dominert en *provinsialisme* innenfor historiefaget, hvor verk som omhandler verdensutforskningene gjerne har vært fokusert i stor grad på dets påvirkning på *Europa*, og i mindre grad på i hvilken grad utforskningene påvirket landene eventyrerne ankom. Et forsvar av forfatternes utvalg følger så, hvor redaktøren ber om forståelse for det enorme kildegrunnlaget forfatterne har behandlet, og beskriver det ferdige arbeidet som det redaktør og forfatter anser som det viktigste for å beskrive utforskningen av verden på en riktig måte.

Diffies eget forord skal også nøysomt gjennomgås før selve analysedelen av hans historiske verk. Han presiserer tidlig at selv om utgangspunktet ikke nødvendigvis var til stedet, er det ingen nasjon i menneskenes historie som har gjort så omfattende geografiske utforskninger som Portugal gjennom det femtende århundret. Hans formål med verket blir å svare på innlysende og mer avanserte spørsmål som kan fungere som forklaringsmodell for dette. Diffie peker først og fremst på at flere av Portugals samfunnsgrupper hadde ulike motivasjoner for ekspansjonspolitikken, noe han vil utdype i hoveddelen. I front for

¹¹¹ Diffie & Winus 1977 – editors foreword s.ix

motivasjonen peker dog Diffie på det øverste leddet i samfunnet; ”*The strong throne ruling a unified nation supported the overseas expansion: and one member of the royal family, Prince Henry the Navigator, became the chief promoter of exploration.*”¹¹² Videre beskriver Diffie at den portugisiske ekspansjonen må leses i et todelt lys. Fortrinnsvis i enklere beskrivelser av de enorme fremskrittene mange av de involverte karakterene står for, men også i form av en mer kritisk tilnærming og gjennomgang av kildene som er tilgjengelige. Når det gjelder tilgjengelige kilder, og behandlingen av disse, argumenterer Diffie mot det han forstår som *kvalifisert gjetning* rundt mangelen på kilder. Den portugisiske ekspansjonen er en enorm prestasjon, og må ikke underbygges til å bli en diskusjon om at *kanskje noen var forut portugiserne* i ”ukjente” sjøreiser uten kildegrunnlag, mener Diffie. Han beskriver selv at han har konsultert de ”viktigste” primærkildene, samt sekundærlitteratur og artikler i sitt arbeid med verket. Mot slutten av forordet beskriver Diffie sin ambisjon om å glede både den gjengse leser samt spesialisten, hvor flyten i historien er bevart gjennom bruken av fotnoter og vedlegg for den spesielt interesserte. I så måte kan man si at dette verket vil være velfungerende i populærhistorien på lik linje med forskningslitteraturen, hvor slike hensyn synes å være tatt.

3.3.1. Prins Henriks rolle i Portugals ekspansjon.

Diffie ser også betydningen av å trekke de historiske linjene tilbake i tid, for å videre forklare fremgangen man ser i portugisernes prosjekt på 1400-tallet. Det er fra kapittel 3 at vårt oppgavetema gjør seg gjeldende, og også der vår analyse vil starte. Diffie setter som de fleste andre startskuddet for portugisisk ekspansjon til Ceuta-ekspedisjonen i 1415, hvor han diskuterer en del rundt grunnlaget og tidspunktet for at det startet akkurat her. Kong John 1 så utvilsomt verdien av fotfeste helt nord i Afrika, og en tilstedeværelse og sikkerhet rundt Gibraltarstredet fra et handelsperspektiv, gjennom full militær kontroll på Gibraltarstredet. Samtidig hadde han store reserver stående etter krigføring med naboene i øst¹¹³, soldater som best burde brukes i offensiver all den tid Portugals grenser syntes trygge. Fordelen med en beleiring av Ceuta var åpenbare; økt forsvar langs Gibraltarstredet, innsyn og tilstedeværelse i området til handelsrutene gjennom Sahara, og fordelen det var å være forut Castilla og

¹¹² Diffie & Winius 1977 – Diffie foreword s. xiv

¹¹³ * Castilla og Aragon

Aragon i egen posisjonering på det afrikanske kontinent.¹¹⁴ Det ble diskutert i det portugisiske hoffet hvorvidt krigføring med muslimene på et annet kontinent var tjenlig for portugiserne på sikt, og Diffie bruker blant annet Azurara¹¹⁵ som kilde til å gjenfortelle disse diskusjonene. Noe som ikke er belyst i de andre verkene er at det var mange ved hoffet som foreslo å gjenoppta krigføringen med Castilla, mens unge menn fra adelen søkte ære og berømmelse gjennom et hærtog mot *de vantro*. I økonomisk kontekst var det den gryende middelklassen av skipseiere og handelsfolk som hadde mest å tjene på en oversjøisk ekspedisjon.¹¹⁶ Fokuset hos Diffie ligger mer på å forklare tankeprosessene og begrunne grunnlaget portugiserne hadde for ekspansjon, og heller prøve å forstå portugiserne på deres premisser utover ”*gold, glory and gospel*.” Særlig kong John 1s frykt for å mislykkes i felttoget, og de mange spørsmålene som gjorde seg gjeldende i forhold til hva portugiserne på lang sikt ville oppnå i Afrika, viser til hvordan et felttog ikke var forutbestemt og noen enkel avgjørelse. Diffie bruker mye *Azurara* i sin gjennomgang av oppstartsfasen i starten av 1400-tallet, og særlig i opptakten til Ceuta-ekspedisjonen i 1415. Som vist er også historikere som Beazley godt kjent med krønikerens arbeid, men fremtoningen og fokuset er svært annerledes. I følge Diffies fotnoter, har han brukt verket *Documentos av Godinho*, som igjen har sitert *Azuraras Chronicle of the capture of Ceuta*.

”*The reasons for conquering and holding Ceuta as seen by Azurara in his four chronicles were: securing the Iberian Peninsula from invasion from Africa; protecting the Algarve coast from raids; providing security for the Italian galleys en route to Flanders and England and for Portuguese commerce to the Mediterranean; establishing a Portuguese base in the Mediterranean which Christian corsairs could use in attacks on Muslim commerce and which would serve for the eventual conquest of Marocco; preventing Castillian penetration into Morocco; and providing a center for the domination of the commercial routes of the Sahara.*”¹¹⁷

Diffie berømmer kong John 1 og hans rådgivere for sitt nøye gjennomtenkte geopolitiske fokus, før han svært nøysomt tar for seg selve erobringen av Ceuta. Det er mulig å diskutere hvorvidt avstanden fra et verk av denne typen, til biografier og krøniker er nok til å annullere argumentasjonen, men Ceuta-felttoget synes hos Diffie å ha en langt større betydning utover selve slagene som ble utkjempet. Det er langt fra både Azurara og Beazleys lange passasjer

¹¹⁴ Diffie & Winius 1977 s.49.

¹¹⁵ * Chronicle of the capture of Ceuta.

¹¹⁶ Diffie & Winius 1977 s.51.

¹¹⁷ Diffie & Winius 1977 s.53.

om byens utforming, forskjellige fremstøt, hendelsesrekker og berømmelser for heldedåder til Diffies 5-6 linjer lange oppsummering av felttoget. Portugiserne angrep 20. august, etter en dag flyktet muslimene, byen gav et stort bytte i form av varer og verdifulle gjenstander, moskéen ble omgjort til kirke, og prinsene Edward, Pedro og Henry fikk riddertittelen de traktet.¹¹⁸ Igjen, Diffies gjennomgang belyser lite som kan forsvare eller undergrave prins Henriks egenskaper som krigere og strateg, selv om den nevner at han ble sendt til Ceuta med et *relief expedition* i 1418.¹¹⁹ Diffie argumenterer videre hvordan Ceuta aldri ble den suksessen portugiserne forespeilte seg i årene før 1415. Muslimene la handelsrutene sine til andre byer, noe som aldri ga portugiserne den kontrollen de ønsket på kontinentet. Samtidig som portugiserne aldri helt fikk fotfeste og økonomisk vinning gjennom Afrikafronten, tappet bevaringen av byen en allerede tynnslitt statskasse.¹²⁰

”The first reason for seeking an alternative policy to African conquest may be found precisely in the Portuguese disappointment at failing to reap the great benefits anticipated in the occupation of Ceuta.”¹²¹

Igjen viser Diffie til hvordan Portugal som *nasjon*, da i form av ulike samfunnsgrupper kunne tjene på en alternativ fremgangsmåte langs kysten av Afrika. Kjøpmenn, pirater, eventyrere, religiøst motiverte, adelen og unge krigere ute etter ære, samt tronens interesse i å utvide landegrensene. ”Alle” syntes å ha noe å tjene på å fortsette invasjonen av Afrika langs kysten i motsetning til innlandsveien, selv om det i følge Diffie også fantes fraksjoner i Portugal som ikke stilte seg bak ekspansjonspolitikken.¹²² I forhold til prins Henriks betydning i det hele, understreker Diffie følgende;

”Whether or not Henry alone should be given credit for motivating Portuguese expansion, a view that has become traditional, he was the one who most consistently favored the dual policy of attacking the Muslims by land as well as of advancing along the coast to get behind them.”¹²³

Videre tar Diffie for seg utforskningen av havområdene noe nærmere hjem enn de fremtidige reisene mot Afrikas sydspiss. Kanariøyene og Madeira, og den langvarige konflikten med Spania om rettmessig herredømme blir her behandlet forholdsvis detaljert, og Diffie tilbyr

¹¹⁸ Diffie & Winius 1977 s.54

¹¹⁹ Diffie & Winius 1977 s.55

¹²⁰ *ibid.*

¹²¹ *ibid.*

¹²² Diffie & Winius 1977 s.56

¹²³ *ibid.*

også nye tolkninger. Eksempelvis var funnet av Madeira intet kontrollert og planlagt oppdrag utsendt fra Henrik ”Sjøfareren”, men en konsekvens av at to av hans sjømenn ble blåst utav kurs. Den påfølgende bosettingen av øyen var i tillegg en idé to av hans rådgivere utstedte. Diffie fortsetter med en utdypende diskusjon rundt portugisernes forhold til Castille, og konflikten som omhandlet rettigheten til Kanariøyene. Han trekker linjer tilbake i tid og viser til ulike traktater mellom landene, alt noe utenfor vårt oppgavefokus. Det vil dog trekkes frem at Diffie avslutningsvis oppsummerer med at det var i all hovedsak konflikten med Spania, og politikken rundt fremskritt i Marokko som var fokuset i Portugal mellom 1415 og 1434. Han sier også at de snaue kildene man har til perioden ikke viser tydelig hvilke ekspedisjoner som faktisk ble sendt ut fra Portugal, fra erobringen av Ceuta og rundingen av Kapp Bojador i 1434.¹²⁴

I forhold til de foregående verkene, har naturligvis Diffie et langt mer oversynsperspektiv i sitt arbeid, all den tid hans arbeid skal ta for seg imperiet mer enn én karakters rolle i utviklingen. I så måte må også oppgavens behandling av Diffie skille seg fra de foregående verkene. Når det er sagt vies det liten tvil om at Diffie gir mye av æren for det vedvarende ekspansjonsjaget portugiserne holdt frem utover 1400-tallet til Henrik ”Sjøfareren”, han setter startskuddet for prinsens virkelige bidrag langt senere enn vi har sett hos Beazley. Som vi så hos Beazley, var gjenoppdagingen av Kanariøyene, og oppdagelsen av Madeira i 1420-årene kreditert sjøskolen i Sagres, og utforskinger herfra. Diffie velger å omtale disse ”oppdagelsene” i et politisk lys i langt større grad, og sår som vi ser tvil om kildene frem til rundingen av Bojador. Han skriver;

”If we accept Azuraras statement that the passing of Cape Bojador had been a preoccupation of Henry’s since 1422, and that he had made fifteen efforts before he was successful, we have to puzzle of the lack of information about those efforts.”¹²⁵

Videre tar Diffie for seg opptakten til Tangier-felttoget i 1437 i langt større grad enn selve slaget, og den påfølgende krisen etter Edwards død i 1438. Gjennom behandlingen av årene før Tangier, fortsetter Diffie i samme spor som tidligere. Fokuset ligger på å forklare et bredere spekter av samfunnets tanker og motivasjon for, og i noen tilfeller forbehold mot felttoget. Misnøyen med mangelen på utbytte av Ceuta-beleiringen, og mange av de samme argumentene som før felttoget den gang begynte for alvor å gjøre seg gjeldende. Prins Henrik

¹²⁴ Diffie & Winius 1977 s.60

¹²⁵ Diffie & Winius 1977 s.70

var, i følge Diffie, en av forkjemperne for en todelt krigføring, han ville til Tangier, samt invadere den muslimske befolkningen i nabolandet Granada. Prinsen stod i spissen for begge motivene, både ekspansjonspolitikken og felttogene mot de vantro.¹²⁶

I forhold til oppgavens problemstilling kan det se ut som Diffies eksponering av prins Henrik i all hovedsak er i retning av *Korsfareren*. Da med korstogsambisjoner som det viktigste momentet i prinsens involvering. ”Henry was ardently¹²⁷ for the African venture ”as something in his belief God inspired” To the king he made his position clear. ”That war on the muslims,” Henry said ”is in God’s service is beyond doubt, for the church has willed it.”¹²⁸ Videre forteller Diffie hvordan ”Sjøfareren” aldri eksplisitt frontet ekspansjoner overfor kongen, men uttrykket et ønske om kontinuerlige angrep mot de vantro.¹²⁹ I forhold til Diffies kildebruk i disse utsagnene, har han tatt et steg bort fra *Azurara*, og inn i *Rui de Pina’s*¹³⁰ krønike om kong Edward, samt *Godinhos – Documentos*¹³¹. Diffie går videre frem med å hevde at ekspansjonen nå for alvor var i gang, i all hovedsak frontet av Henrik ”Sjøfareren”, med støtte fra hoffet. Et annet moment Diffie belyser i avslutningen av kapitlet angår prinsens tilholdssted Sagres. Som vi så hos Beazley, som kan karakteriseres som en av de fremste konstruksjonistene for tanken om skolen i Sagres, er temaet omdiskutert. Selv plasserte Beazley prinsens inntog på Sagres til 1418, og hans retur fra Ceuta. Diffie plasserer dog prinsens ankomst på sydspissen av Portugal til returen fra Tangier, kanskje så sent som 1443. Diffies kilde til denne påstanden er en *Jonathan Alberto Iria (1909 – 1992)*¹³², og hans utgivelse fra 1960, en kilde åpenbart utilgjengelig for Beazley. Spriket mellom Beazley og Diffie i hensyn til prinsens ankomst i Sagres vil drøftes i kapittel 5. Videre omhandler de neste kapitlene hos Diffie portugisernes ferd mot Guinea, en del handelsperspektiv og inntoget av slavehandelen. Kapitlene bygger mye på Azuraras Guinea-krønike, og beskriver en rekke av prinsens skipperes reiser og opplevelser langs Afrikakysten. En omfattende gjennomgang er som det ble diskutert i problemstillingen valgt bort, jamfør oppgavens snevre fokus.

¹²⁶ Diffie & Winius 1977 s.71

¹²⁷ *Inderlig

¹²⁸ Diffie & Winius 1977 s.72

¹²⁹ ibid.

¹³⁰ 1440 – 1521 Chronicle de Duarte 1433-38.

¹³¹ 1918 – 2011 Documentos 1943.

¹³² * Hans *Itinerário do Infante Dom Henrique viser seg gjennom amazon.com å ha kommet ut i 1960. Han var en portugisisk historiker som hadde sin region Algarve som hovedfokus.*

3.3.2. Den mytiske prins Henrik.

I Bailey W. Diffies introduksjon ble ambisjonen om å forklare 1400-tallets ekspansjon utover det han kaller de tradisjonelle forklaringsrammene; *gold, glory and gospel* presentert. Dette må utvilsomt forstås som et oppgjør med synspunkter vi så hos eksempelvis Azurara, og også i stor grad Beazley. I form av vår problemstilling, og konstruksjonen av mytene rundt prins Henrik, tar Diffie et standpunkt det er umulig å ta feil av. Hans totale nedsabling av mytene rundt prins Henrik som følger i kapittel 7 av hans verk har fyldige referanser til tidligere arbeid, og synes profesjonelt utført. I form av dette synes Diffies gjennomgang å ha bra ryggdekning, og virker vanskelig å motstride for kommende historikere. Selv om hans konklusjoner er basert på andre dekonstruksjonisters arbeid, synes hans samling av nedsablinger å ha en utstrekning uten sidestykke, og Diffie står i så måte som den første *virkelige* dekonstruksjonist av den mytiske prins Henrik.

De store fremskrittene mellom Ceuta-ekspedisjonen i 1415 og prinsens død i 1460 har som vist gjennom oppgaven blitt forklart på ulike måter. Eventyrlyst, nysgjerrighet, ønsket om handel, krigføring mot muslimer og sjøveien til India er alle forklaringer som er brukt. De fleste har også Henrik "*Sjøfareren*" som protagonist i sine prosjekter. Diffie mener dog det blir helt feil å prøve å tilskrive det hele en plan, og rekonstruere sjøfartsekspansjonene på en rasjonell måte. Ifølge Diffie kan man ikke tilskrive portugisernes ekspansjon til en "plan" mer enn noen andre nasjoners ekspansjon.¹³³

*"So great was the contribution of Henry that many have given to him sole credit for Portuguese expansion and called him "The Navigator." He has become an untouchable, almost a sainted figure not to be criticized."*¹³⁴

For å forstå en så omfattende og intrikat periode i historien så, i følge Diffie, mange historikere¹³⁵ seg nødt til å fabrikke myter om prinsen for å forklare hans stilling i den portugisiske ekspansjonen. Diffie presenterer videre de mange mytene som har fulgt prinsen; beskrivelsen av han som en inspirert og lærd mann, som i sin ungdom slo seg ned på Sagres,

¹³³ Diffie & Winius 1977 s.113

¹³⁴ *ibid.*

¹³⁵ Diffie lister opp disse historikerne han har brukt i sitt arbeid med mytene som har fulgt prins Henrik: *Fortunato de Almeida, Charles Raymond Beazley, Joaquim Bensaude, Mendes de Brito, José Moreira de Campos, Maria Alice M. Corte-Real, Antonio Dominguez de Sousa Costa, A. Fontoura da Costa, Costa Brochado, Francisco Fernandes Lopes, Candido Lusitano, Richard Henry Major, T.O. Marcondes de Souza, Elaine Sanceau, A Moreira de Sa.*

hvor han fikk bygget en by. Hvordan han etablerte en skole for kosmografi, astrologi og navigasjon, og hentet de fremste vitenskapsmenn hit. Hans rolle i utarbeidingen av nye skipstyper og navigasjonsinstrument. Grunnleggingen av et astronomiobservatorium, det første i Europa, og gjennom sin ensporede besluttsomhet sendte sine sjømenn for å oppsøke det fjerntliggende India.¹³⁶ ”*Perhaps Henry was greater as a man because none of these things were true; if they were true, there is insufficient evidence to prove them so.*”¹³⁷ Diffie går videre systematisk frem for å avlive mytene, og lener seg i all hovedsak på kilder fra prinsens samtid, eller nære samtid. C.R Beazley er en av mange som har hyllet prinsens lærdom, noe analysen i oppgaven også viste. I bruken av Cadamosto for hyllest av prinsens kunnskaper begår *konstruksjonistene* en vesentlig feil i følge Diffie; ”*The earliest texts of his works, however, do not contain the praise found in the sixteenth-century editions*”¹³⁸ Diffie fremmer teorien om redaktøren av nyere publikasjoner *Ramusio* (1485 – 1557), kan være forklaringen. Den italienske redaktøren skal i følge Diffie være kjent for noen ganger å legge til og endre informasjon i sine utgivelser. Diffie viser i tillegg til Azuraras mange krøniker, som alle har gitt prinsen enorm hyllest. Poenget hans er hvordan ingen av Azuraras verk nevner, eller i det hele tatt hentyder prinsens kjærlighet til bøker. Videre har ikke prinsens arbeid med forbedring av navigasjonsinstrumenter eller hans kunnskap om astrologi noe belegg i samtidige kilder, alt dette er resultat av senere historieskriving i følge Diffie.¹³⁹

”*Henry was not learned in geography nor was he a mathematician. Those who knew him confirmed that he introduced no new navigational skills. If he passed long nights in scientific reading or quiet meditation, or if he was of a contemplative nature, the records do not tell us so.*”¹⁴⁰

Diffie fremhever *Duarte Leite* (1864 – 1950) som ”*One of the sounder and more critical Portuguese historians*”¹⁴¹, og refererer mye til han gjennom kapitlet. *Leite* spilte også en rolle i Portugals historie selv, som politiker. Blant annet var han medlem av ”*Movement of Democratic unity*” mellom 1945-48, den første legaliserte opposisjonen til Salazars ”*Estado Nuevo*”.¹⁴²

¹³⁶ Diffie & Winius 1977 s.113

¹³⁷ Diffie & Winius 1977 s.114

¹³⁸ *ibid.*

¹³⁹ *ibid.*

¹⁴⁰ *ibid.*

¹⁴¹ Diffie & Winius 1977 s.503

¹⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/Duarte_Leite - Lest 9. Mai 13.23.

Diffie beveger seg videre mot skolen i Sagres, en skole han poengterer ikke er nevnt hos eksempelvis Azurara. Det må antas at bruken av kronikøren i sin argumentasjon bygger på de samme argumentene som hos *konstruksjonister* som Beazley, hvor den har en klar verdi i form av å være skrevet i prinsens samtid, samt at Azurara fulgte prinsen personlig. Diffie bruker igjen Leite i sin argumentasjon, hvor historikeren skal ha uttalt seg hånlig om forståelsen av en skole;

*”the famous nautical school of Sagres, which even today, in spite of mortal blows, continues to live in the belief of legions of people. [...] this [legend] stands out for two characteristics: it is exotic, it came to us from England via France, and it contains not one whit of truth whatever in essentials or details.”*¹⁴³

Diffie forteller videre hvordan myten vokste gjennom 16- og 1700-tallet, etter den engelske historikeren *Samuel Purchas* (1575 – 1626) hadde presentert den. Bevaringen av skole-myten fikk i tillegg drahjelp fra den portugisiske regjeringen, som i 1836 plasserte et skilt på Sagres; *”The great Prince Henry founded here...a palace, the famous school of cosmography, the astronomical observatory and the naval arsenal.”*¹⁴⁴ Videre diskuterer Diffie hvordan historikere sakte men sikkert på mange måter har nedsablet myten av skolens betydning. Fra R.H Major i 1868 sa han *aksepterte* tanken om en skole, men ikke la skjul på at det var omdiskutert. *Marquis de Souza Holstein* argumenterte i 1877 at tanken om en skole syntes urealistisk, men foreslo at det i stedet var snakk om et vitenskapelig akademi. Før *Brito Rebello* (1830 – 1920) i 1894;

*”rejected the academy idea, Henry’s mathematical learning, and marine studies of any kind. The doubts increased thereafter, though the idea of a ”school” [...] persisted and still persists in popular concepts and among some historians. It is the kind of legend that is too romantic to be relinquished.”*¹⁴⁵

Videre tar Diffie opp spørsmål rundt prinsens nærvær av vitenskapsmenn, forbedring av portugisernes fartøy, og fremskritt innenfor navigasjon og kart. Der det vanligvis starter med omtalen av prins Henrik og hans vitenskapsmenn, er med *Master Jacome de Mallorca*. Denne omtalte navigatøren ser vi også Beazley trekker frem, med *John de Barros* (1496 – 1570) som kilde. De Barros ble ifølge Diffie mistenkt for å ha kopiert arbeidet til en *Duarte Pachco*

¹⁴³ Diffie & Winius 1977 s.115

¹⁴⁴ *ibid.*

¹⁴⁵ Diffie & Winius 1977 s.116.

Pereira (1460 – 1533) som i sitt verk *Esmeraldo* fortalte at prinsen ”sent to the Island of Mallorca for a Master Jacome, expert in making navigation charts, in which island such charts were first made, and with many gifts and rewards induced him to come to this kingdom; and it was he who taught the making of those maps which those in our time learned”¹⁴⁶ Diffie, i forlengelse av Duarte Leites argumentasjon gjør et poeng utav at John de Barros tilsynelatende for egen regning, la til en del egenskaper hos denne Jacome; ”he was very well-versed in the art of navigation, who made navigational charts and instruments [...] who taught his science to Portuguese artisans of that occupation”¹⁴⁷

Diffie forteller videre at verken Azurara, eller offisielle registre nevner Jacome, eller troverdige bevis for at prinsen var omringet av vitenskapsmenn. Det viktigste argumentet for Diffie handler derimot ikke om vitenskapsmenns eksistens, men peker mer i retning av portugisernes faktiske fremgangsmåte i sine seilas. ”It might be believed that Jacome brought technical advances to Portugal if Henry’s men had practiced the art differently from other mariners.”¹⁴⁸ Portugiserne seilte derimot ved hjelp av ”Genoese, Catalan and Flemish compasses; and there is no evidence of specifically Portuguese compasses or magnetic needles”¹⁴⁹ Videre poengterer Diffie det han mener er åpenbare mangler i litteraturen som omtaler prinsens arbeid med matematikk, og nevner at den eneste referansen til dette er utgitt over 250 år etter prinsens levetid.¹⁵⁰ De mange jødiske vitenskapsmennene som blir nevnt som beboere og forskere i Sagres i litteraturen er også et tema Diffie behandler. Han er tilbøyelig til å godta at disse har levd, og fulgt prinsen. Register viser til fem *fisicos – leger*, som nok også bedrev astrologi, et fag som var tett knytt til medisinfaget i perioden.¹⁵¹ Det at de har konsultert prinsen innenfor navigasjon gjennom sine kunnskaper i medisin og astrologi, er i følge Diffie kun sant på basis av at det som ikke kan bevises falskt er lik sant.

”At the most, the documents justify the suggestion that they may have been astrologers; but they do not justify that assumption that they advised Henry on navigation.”¹⁵²

Det er lite som tyder på særlig innflytelse fra prins Henrik på skipsteknologien ifølge Diffie. Av kilder er det kun *Cadamostos* beskrivelser av de portugisiske fartøyene som ”the best of

¹⁴⁶ Diffie & Winius 1977 s.117

¹⁴⁷ *ibid.*

¹⁴⁸ *ibid.*

¹⁴⁹ *ibid.*

¹⁵⁰ Padre Francisco de Santamaria – O ceu aberto na terra 1697.

¹⁵¹ Diffie & Winius 1977 s.118.

¹⁵² *ibid.*

all sailing ships”, som gir noe særlig beskrivelse av båttypene, og detaljerte beskrivelser av dimensjonering og struktur er så godt som fraværende. Det var en utvikling over tid, mer enn en oppfinnelse av en ny type skip skriver Diffie, hvor det kan spores referanser til forskjellige typer fartøy av forskjellige størrelser.¹⁵³ Igjen er det Duarte Leite som tar et oppgjør med prins Henrik og den portugisiske betydningen for skipsutvikling; *”It is inexact that the caravel of Henry’s times was a type of embarkation exclusively Portuguese, seeing that there were always caravels simultaneously in Spain.”*¹⁵⁴ Diffie argumenterer videre at selv om mange vil tro at prins Henrik fant opp karavellen gjennom planlegging og forskning, er det ingen bevis som kan bekrefte dette. Når det gjelder arbeid med navigasjon og kart, var det kanskje det fremste arbeidet som kunne krediteres prinsen hos Beazley. Etter Diffies mening er det fåfengt å spekulere i hvordan disse kartene var utformet, all den tid ingenting er bevart, verken originalarbeid eller kopier. Det blir mye antagelser og gjetning, særlig angående betydningen av kartet prins Pedro brakte til Portugal i 1428, som Beazley vektla i sitt verk. Problemet for Diffie er at heller ikke dette kan etterprøves, ettersom både originalen og eventuelle kopier er tapt. Når det er sagt gis de portugisiske sjømennene æren for nøyaktigheten i kartene man ser mot slutten av prinsens levetid.

*”We can get a rough, and only a rough, idea of the evolution of their knowledge by examining the maps of the time, for example those of André Bianco in 1436 and 1448 and Fra Mauro in 1459. Whatever new knowledge the mapmakers gained came from the Portuguese mariners. There are no reliable records of other mariners to whom the new knowledge on the maps can be ascribed.”*¹⁵⁵

Det synes ikke å være plausibelt å diskutere om prinsens bidrag til den portugisiske ekspansjonen har noe hold jamfør mytene som har fulgt han. Diffie skriver selv at om prinsen ikke var en vitenskapsmann, om han ikke hadde et hoff av navigatører, om det ikke var noen skole i Sagres, og om portugiserne ikke revolusjonerte kartvitenskapen, myter han konsist avkrefter, hva gjorde prinsen til lederen av ekspansjonen da?¹⁵⁶

Diffie trekker inn Azuraras personbeskrivelser av prinsen; Nysgjerrig, vennlig og ivrig i sitt møte med verden og mennesker, lot han ikke muligheten til å promotere sine egne eller

¹⁵³ Diffie & Winius 1977 s.118

¹⁵⁴ Diffie & Winius 1977 s.119

¹⁵⁵ Diffie & Winius 1977 s.120

¹⁵⁶ Diffie & Winius 1977 s.121

Portugals interesser gå fra seg.¹⁵⁷ ”He aspired to set himself up in North Africa, to conquer Granada from the Muslims and rule it, [...] to gain the Canary Islands, and to explore and trade along the known and unknown coast of Africa.”¹⁵⁸ Han presset på for tjenester fra konger og paver, og hans kontroll over formuer var kun forbigått av den portugisiske kongen, i følge Diffie. Han satt på monopol for såpeproduksjon, elve- og tunfiskfiske, fiske på kysten av Atlanterhavet og den Afrikanske kyst. Han var hertug av Viseu, og guvernør og administrator for kristusordenen.¹⁵⁹ Han var utvilsomt den fremste, men langt fra den eneste som presset på for utforsking av den Afrikanske kystlinjen. Diffie argumenterer for at den eksotiske fortellingen om prinsen som ville oppdage verden står igjen, men var kun en brøkdel av prinsens affærer. Hans viktigste bidrag til ekspansjonen ble å bidra med fokus, fokus og gjennomføringskraft.

”Henry ”The Navigator” he has become [...] The legends that have grown up around him and have gained acceptance as history by the public and by some historians are in a sense more true of him than the truth. No other one name has the importance of Henry’s in the history of the world’s greatest exploring nation – Portugal.”¹⁶⁰

3.3.3. Sammendrag av Diffie og Winius.

Både redaktørens- og Diffies forord pekte i retning av en mer moderne fremstilling av den portugisiske ekspansjonen på 1400-tallet, og ville ta et steg bort fra de tradisjonelle ”gold, glory and gospel”-forklaringsrammene. Før Diffie går systematisk gjennom mytene av prins Henrik, viser hans gjennomgang av perioden nettopp dette. Noe av dette må åpenbart tilskrives det faktum at Diffie og Winius verk er et samlet oversyn over perioden 1415 -1580, og sikter på å forklare samfunnsprosessene i perioden i tillegg. Det er interessant å se hvordan Diffie viser til forskjellige ledd i samfunnet, og hvordan disse spilte sin rolle i avgjørelsene til særlig kong John 1 og Edward. Diffie lufter også teorien om at de portugisiske ekspansjonene langs Afrikakysten kom som en konsekvens av skuffende resultater etter Ceuta-felttoget i 1415. Denne forklaringsmodellen kommer igjen som en forlengelse av ønsker fra samfunnsfraksjoner i Portugal. Diffie argumenterer også for at det er få kilder som viser til

¹⁵⁷ ibid

¹⁵⁸ ibid

¹⁵⁹ Diffie & Winius 1977 s.122

¹⁶⁰ ibid

mange ekspedisjoner mellom 1415 og rundingen av Bojador i 1434, noe som sår tvil om prinsens nærmest desperate tilnærming til passeringen av fjellodden. Diffie poengterer også at prins Henrik aldri frontet noe ekspansjonsønske til kongene av Portugal, men stod sterkt i sitt ønske om kontinuerlig angrep av muslimene i Afrika, noe som kan peke i retningen av en korstogsambisjon.

I form av mytene som har festet seg til prins Henrik er det liten tvil om hvor Diffie står. Man kan i Diffies verk se et klart oppgjør med konstruksjonistene som representerer den historiske tradisjonen. Det meste av Diffies argumentasjon er godt argumentert for, og har bra belegg i kilder, også kilder som må tenkes å ha vært tilgjengelige for historikere som Beazley. De mest interessante momentene i argumentasjonen er den italienske Ramusios fabrikkering av Cadamostos verk på 1500-tallet, hvor han tilsynelatende hadde lagt til stoff fra Cadamostos originaler. Kan det tenkes at Beazley har lest Ramusios versjoner? I tillegg er det svært interessant at John de Barros som Beazley også referer til i følge Diffie overdrev omtalen av Master Jacomes betydning for det portugisiske prosjektet. Samtidig argumenterer Diffie for at Jacomes betydning ville vært langt større om ikke portugiserne brukte de samme instrumentene og fartøylene som de andre europeiske sjømennene i perioden. Ellers er det interessant at Diffie stort sett gjennomgående bruker Duarte Leites verk i sin argumentasjon mot mytenes legitimitet, noe som blir diskutert i kapittel 5. Om prinsens myter blir avskrevet er det på ingen måte synonymt med at hans betydning ikke var formidabel, han var i følge Diffie den fremste, men langt fra den eneste som presset på for portugisisk ekspansjon.

3.4. Peter Russell – Prince Henry ”the Navigator” – A Life.

Peter Russells verk fra 2000 er det nyeste av hovedverkene i analysen, og står i tillegg som den fremste representanten for de-konstruksjonsleiren. Russells ambisjon med sitt verk er å ta tilbake den historiske prinsen av Portugal, og skille den fra den mytiske Henrik ”Sjøfareren”. Russells verk er ekstremt detaljert, og synes å ha tatt hvert minste dokument som omhandler perioden inn under sin utforming. Allerede i bokens tittel ser vi et oppgjør med den historiske tradisjonen med historikere som Major og Beazley i front, som titulerte sine verk med prinsens tilnavn The Navigator. Russell anerkjenner åpenbart at prinsen er best kjent under tilnavnet, men innlemmingen av det i hermetegn sier samtidig mye om hans tilnærming. Man kan lese mye ut av dette valget, uten å i det hele tatt åpne Russells verk. Verkets omfang er på

364 sider, med påfølgende kilde- og litteraturhenvisninger som teller rundt 80 sider. Det er med andre ord et svært gjennomført og dyptgående verk Russell har produsert. Som det ble diskutert tidligere har Russell den åpenbare fordel av historisk distanse til eksempelvis Beazley, en fordel som viser igjen i hans omfattende litteraturregister. Det vil argumenteres for at Russell står som en åpenbar autoritet i moderne tid, hva Portugals ekspansjon angår. I forhold til behandlingen av Russells verk vil det presiseres at mytene om prins Henrik blir lagt døde allerede i introduksjonen, noe som vil gjøre denne analysen noe annerledes fra de andre. Hvor mange historikere har vært forsiktige og noe passive i sin argumentasjon, og har henvist til motstående fagtradisjoner og gjerne forsøkt å ikke være så bastant, er Russell krystallklar i sin argumentasjon. Faktum er at Russell nærmest forventer at mytene er døde og begravde ved lesning av hans verk, og vier mer tid til å forklare hvordan og hvorfor de oppstod, enn å avlive dem.

3.4.1. Hvordan ble mytene om prinsen bevart?

Det er ikke det at Russell latterliggjør mytene, og utviklingen i historiske verk, han viser langt på vei forståelse for utviklingen. Han argumenterer til og med i stor grad for hvordan det er naturlig at prinsen ble en mytisk karakter. Eksempelvis var det i Russells øyesyn naturlig at engelsk-språklige skrivere som Samuel Purchas (1577 – 1626) ville vise ”*den engelske sjøfartsånden*” i sitt verk fra 1625. Dette i lys av britisk kolonialekspansjon i det sekstende århundret, og som kjent prins Henriks engelske arv fra sin mor Philippa av Lancaster. Purchas, som Richard Hayklut (1553 – 1616) ”*believed Henry to have been an outstanding mathematician whose mathematical theories, when turned to practical navigational purposes, had made oceanic discovery possible.*”¹⁶¹ Foruten en tendens til tvil på 1700-tallet, peker Russell på at mange portugisiske- som utenlandske historikere har foretrukket den uproblematisk gjenfortellingen av prinsens karriere. Om britiske historikere har delskyld i mytenes oppstandelse, ligger hovedansvaret i prinsens egen samtid, og gjennom prinsens egen deltakelse i Azuraras prosjekt mener Russell. En ting var den overambisiøse trehodete fremstillingen av prinsen som eksemplarisk prins, dedikert korsfarer mot Islam og enslig vitenskapsmann, skjebnebestemt til å oppdage det tidligere ukjent for menn.¹⁶² Det personlige forholdet mellom kronikøren og prinsen klarte i Russells mening å opprettholde prinsens

¹⁶¹ Russell 2001 s.2

¹⁶² Russell 2001 s.3

verdi som en historisk person, og gjorde det vanskelig for senere lesere å skille overdrivelse fra faktiske hendelser.

*”The cult surrounding the ever more mythical figure of Prince Henry has proved capable of continuous remodelling over the centuries to serve the purposes of succeeding ruling elites in Portugal. However, its day may well be nearly over, except as a tale to be told to tourists.”*¹⁶³

Russell er særlig kritisk til Azuraras mangel på en kritisk tilnærming i sine verk, hvor kronikøren delvis kan forsvares ettersom prinsen selv fikk ta del i krønikens utforming. Azurara burde vært mer bevisst på hvilket bilde som ble etterlatt kommende århundres historikere, all den tid han må ha vært klar over sin posisjon som autoritet i prinsens samtid. Azuraras beskrivelser fikk stå nærmest uprøvd i flere århundrer som en konsekvens av dette, og dette var en fallgrube mange engelskspråklige historikere senere gikk i sier Russell. Krønikens pompøse og overdrevne stil ble av mange tidligere historikere oppfattet som øyenvitneforklaringer fra Azurara, noe de også burde fungert som, og var en gjennomgående feil som gav den mytiske karakteren økt levetid.¹⁶⁴ Joao de Barros¹⁶⁵ (1496 – 1570) må også ta sin del av ansvaret, hvor han beskrev prins Henrik som blant annet en ivrig student av geografi og navigasjon. Damião de Góis¹⁶⁶ (1502 – 1574) skal også gitt sine lesere en beskrivelse av prinsen som en ”fryktløs krigers ridder”, samt gitt han stor ære for sine studier innenfor astrologi og kosmografi.¹⁶⁷

*”The same author was responsible for lending his authority to the romantic canard¹⁶⁸ - which still proves irresistible to many today – that early in his career, Henry took up permanent residence at Sagres [...] so that he could pursue his studies of cosmology and stellar navigation far away from the world’s affairs.”*¹⁶⁹

Disse påstandene ble i følge Russell lett motbevist når moderne historikere gjennom prinsens reiseruter begynte å spore hans mange ansvar over hele kongeriket, utover Algarve, og Sagres spesielt. Russell setter oppveksten av en by på Sagres til 1445, en by som fungerte som havn og en av prinsens mange residenser. Som Russell poengterte, var særlig britiske historikere

¹⁶³ *ibid.*

¹⁶⁴ Russell 2001 s.6

¹⁶⁵ João de Barros, *Asia; Primeira Decada*, 1988, 61

¹⁶⁶ Damião de Góis, 1977, 20-22

¹⁶⁷ Russell 2001 s.6

¹⁶⁸ * Ubegrunnet rykte.

¹⁶⁹ *Ibid.*

fornøyd med å bevare den høytidelige beskrivelsen av prinsen, som kunne videre bygge opp hans britiske ætt.

Utover 1800-tallet gjorde lærde fra forskjellige fagtradisjoner funn som gav et mer omfattende innblikk til prinsens liv, utover de tradisjonelle forklaringsmodellene. Det ble luftet syn om at prinsen var involvert i andre ting enn oversjøisk ekspansjon og krigføring mot muslimer. Russell beskriver derimot en tilbakeholdenhet angående en total distansering fra de typiske forklaringene kjent fra krønikene.

”In the heyday of Europe’s imperial expansion, particularly in Africa, it was convenient [...] that the person who was credited with giving the initial impulse to that expansion had been driven by Christian zeal working hand-in-hand with the spirit of scientific enquiry”¹⁷⁰

Videre tar Russell for seg prinsens tilnavn, og dets opprinnelse hos Major og Beazley, før han argumenterer for at han måtte involvere det i sitt verks tittel grunnet dets utbredelse, men at han konsekvent tar avstand fra dets bruk. Han poengterer også hvordan prinsen ble en slags kult-figur for regimet som styrte Portugal 1926 – 1974, som så lite behov, fra et politisk ståsted, til å avskrive mytene om prinsen. Selv om lærde utover 1800-tallet, som Russell poengterer, startet prosessen med nyere forklaringsmodeller for prinsens bidrag, ble historikere som R.H Major og C.R Beazley stående for opprettholdelsen. Deres utstrakte bruk av Azurara og andre portugisiske krøniker førte i neste instans til at mange av de tradisjonelle forståelsene ble stående. Beazley gis noe honnør av Russell for å første gang poengtere at det var sparsomt med troverdig informasjon om prinsen, men konkluderte likevel med at han stod igjen som; *”a hero, both of science and action”¹⁷¹* Major, som sammen med Beazley står som de fremste av konstruksjonistene, gav derimot sine engelskspråklige lesere en tydeligere personbeskrivelse i 1868; *”He unweariedly devoted himself to the study of mathematics, navigation and cartography”*, og portugisernes oppdagelser var resultat av *”the patience, wisdom, intellectual labour, and example of one man, backed by the pluck of a race of sailors”¹⁷²* Russell forklarer videre hvordan de mye brukte krønikene på mange måter ble erstattet som primærkilder gjennom et omfattende arkivarbeid utover 1900-tallet. Særlig *Descobrimientos Portugueses* (1944-71) og det femten bind store *Monumenta Henricina*

¹⁷⁰ Russell 2001 s.8

¹⁷¹ Russell 2001 s.9

¹⁷² *ibid.*

(1960-74) inneholder dokumenter tidligere ukjent for forskerfronten, og var viktige i fokusskiftet i følge Russell.

*”the publication of these works has put at the disposal of any biographer much material which has radically altered earlier perceptions of the Prince’s biography by opening up whole tracts of his life about which little was previously known.”*¹⁷³

Russell har allerede i sitt introduksjonskapittel lagt de tradisjonelle mytene døde, og i tillegg tatt stilling til både dannelsesgrunnlaget for disse, og hvordan de mot moderne tid ble undergravd. I forhold til denne oppgavens problemstilling er den altså i stor grad besvart av Russell i introduksjonskapitlet. I så måte blir analysedelen av Russell mer en diskusjon om hvordan Henrik Sjøfareren blir ”vunnet tilbake” fra mytene, og fremstilt som den historiske prins av Portugal. I form av Russells valg om å angripe den mytiske personen allerede i introduksjonen, kan det tenkes at Russells bevissthet ovenfor mytenes utstrekking førte til et ønske om å få disse ut av veien før verket hans tar til for fullt.

3.4.2. Den historiske prins Henrik.

Russell gjør et poeng ut av astrologiske avlesninger og horoskoptydninger nedskrevet fra prinsens fødsel i 1394. I følge Azurara skal stjernetegnernes lokasjoner på himmellegemet ha pekt i retning av at prinsen i fremtiden skulle stå for *great and noble conquests and to the uncovering of secrets previously hidden from men.*¹⁷⁴ Russell anerkjenner at horoskop i moderne tid gjerne ikke er den mest troverdige vitenskap, men oppfordrer til å forstå slike beskrivelser på 1400-tallets premisser. Astrologiske tydninger var en betydelig vitenskap i perioden, ikke bare i Portugal, men hos de fleste Europeiske hoff. Navnet prinsens foreldre, John 1 og Philippa av Lancaster, valgte til sin tredjefødte sønn, er i følge Russell muligens etter hans bestefar på morssiden – Hertug Henrik av Lancaster (1310 – 1361). Prinsens bestefar var selv godt kjent med korsfaring og krig med muslimer. I tillegg fikk prins Henrik *the french crusader king, St Louis*¹⁷⁵ (1214-1270) som skytshelgen. Det kan i følge Russell være en forklaring for hvordan prinsen syntes å være forhåndsbestemt å gjøre hellig krig mot Islam, og særlig om dette var en del av prinsens bevissthet. Disse faktorene, ofte lite belyst av

¹⁷³ ibid.

¹⁷⁴ Russell 2001 s.15

¹⁷⁵ Russell 2001 s.14

lærde i arbeid med prinsens liv, skal ikke undervurderes i følge Russell. Videre er prinsens posisjon som tredje sønn i rekken, yngre enn sine brødre Edward og Pedro, mye av grunnen til at han jaget heder og ære innenfor flere sektorer.

”From an early age he seems to have made it plain to those around him that he was unlikely to turn out to be a man content to settle for the subordinate role that this accident of birth seemed to have assigned to him.”¹⁷⁶

Russell forteller videre hvordan prinsenes mor, Philippa, har hatt større påvirkning på deres yngre dager enn det som ofte er belyst. Gjennom skolegang og dannelsesfag skulle prinsene være verdige det portugisiske hoff. Russell påpeker at dokumenter fra prinsens brødre Edward og Pedro i saker av politisk karakter viser til en god utdanning. I spørsmål om prins Henriks lærdom er det lite gjenlevende levninger som kan forsvare prinsens vitenskapelige lærdom, men i forhold til prinsens bibel- og teologistudier er det ingen tvil. *”In official documents he was never at a loss to quote the Bible to back up a position he was defending.”¹⁷⁷* Hans hengivenhet til teologistudiet er også sementert gjennom hans bidrag til grunnleggingen av et teologifag ved Universitetet i Lisboa.¹⁷⁸

Russell påpeker hvordan historikere har hatt en tendens til å ville fronte prinsens involvering i sjøfartsekspanjonen alene, og hvordan det har vært frustrerende for tidligere historieskribere å anerkjenne at prinsen gladelig la fra seg ekspansjonsprosjekter om muligheten for korstog mot Islam bød seg. Prinsens trang til å leve opp til det han opplevde som skrevet i stjernene, en følelse av å måtte leve opp til korstogsarven hans navn bar med seg, er ifølge Russell viktig. Samtidig ble hans rolle en rolle i dobbelform, hvor han også syntes utvalgt fra fødsel til å oppdage det ukjente. Igjen blir hans mors innflytelse trukket frem, hvor hun gjennom prinsenes oppvekst hadde underbygget de ridderlige dyder hennes side av familien representerte. Russell prøver tydelig å lage en forståelsesramme for prinsens handlinger, og forsøker å vise en 1400-talls tidsånd for å bedre forklare den historiske prinsen Henrik. Prinsene ble oppfordret til å ikke bare se opp til, men å likestille seg med prinsene og lordene i England, Frankrike og Castilla. I siste instans hvilte de høyfødtes prestisje på størrelsen av eiendommen de besatt, men kong Johns ønske om å forsørge eiendommer av tilfredsstillende størrelse til fem prinser var ikke gjennomførbart i 1400-tallets Portugal.¹⁷⁹ Landets størrelse

¹⁷⁶ *ibid.*

¹⁷⁷ Russell 2001 s.20

¹⁷⁸ *ibid.*

¹⁷⁹ Russell 2001 s.27

og økonomi var ikke i stand til å stå i stil med ambisjonen og æren Kong John ønsket å gi sine sønner. Russell påpeker prins Henriks fremgangsmåte som på karakteristisk vis ikke kastet bort tid med å finne måter å øke sin ære og bedre sin økonomiske situasjon.¹⁸⁰

”So it was that, in 1415, when he was twenty-one, he bounded cap-à-pie¹⁸¹ on to the national and international stage, agog to win his spurs as a crusader against Islam. Henry’s career as a public figure really began then. He was to take good care thereafter to see that, for the next forty-five years, he was never out of the limelight.”¹⁸²

Ceuta-ekspedisjonen som startskudd i 1415 er noe det som vist tidligere synes å være bred konsensus om. I sin omtale av ekspedisjonen har Russell viet mye tid til detaljerte beskrivelser av skip, antall menn, politiske spørsmål rundt ekspedisjonen og til slutt dens gjennomførelse. Hos Azurara var som kjent prins Henrik den største helten i felttoget mot den marokkanske kystbyen. Russell poengterer hvordan Azuraras beskrivelser av Ceuta var basert på prinsens egne fortellinger, og det åpenbare problemet med objektivitet hos krønikeren er allerede belyst. Russell trekker frem beretningene fra *Antoine de la Salle* (1386 – 1462) som fortalte at prinsen hadde vist enormt mot og ridderlig oppførsel under felttoget, men la ikke han, som Russell, skjul på prinsens dumdristighet. *”The Prince carried personal rashness to selfish extremes during the action.”¹⁸³* Riktignok gikk det fint i 1415-felttoget, men Russell belyser prinsens tankesett om kamp mot de vantro, hvor entusiasme og kristent pågangsmot skulle trumfe strategiske militære valg.¹⁸⁴ Dumdristig eller ei, prinsen hadde gjennom Ceuta-ekspedisjonen, og den påfølgende riddertittelen han og hans brødre fikk, gitt klar beskjed til omverden at han mente alvor. Russell observerer også hvordan flere av historikerne som har behandlet Portugal i perioden omtaler Ceuta-ekspedisjonen med lite dybde utover selve felttoget. Han legger størst vekt på Kong John 1s avgjørelse året etter felttoget; *”On 18 February 1416 John 1 notified the officials of his kingdom that he had appointed Prince Henry to be responsible for ‘all matters pertaining to our city of Ceuta and the defence thereof’”¹⁸⁵* Han argumenterer for at felttoget, fikk store implikasjoner for tankesettet til både prins Henrik personlig, og Portugal som nasjon. Ikke bare i en ideologisk- og politisk- men også en institusjonell- og administrativ kontekst gjorde dette seg gjeldende. *”The experience*

¹⁸⁰ Russell 2001 s.28

¹⁸¹ * head and foot

¹⁸² ibid.

¹⁸³ Russell 2001 s.50

¹⁸⁴ ibid.

¹⁸⁵ Russell 2001 s.59

of ruling Ceuta would give birth to models which spread overseas in the wake of Portugal's maritime expansion."¹⁸⁶ I tillegg til riddertittel og anerkjennelse fra andre Europeiske hoff, ble prinsen øverstkommanderende for kristusordenen i 1420. Russell berømmer prinsen for hans organisatoriske evner, selv om han, som mange andre, påpeker prinsens noe hasardiøse pengebruk. Prins Henriks rolle som øverstkommanderende for kristusordenen er et tema andre historiske verk også har lagt vekt på. Mange historikere påpeker hvordan prinsens posisjon i den tradisjonsrike ordenen gav han tilgang til enorme ressurser og soldater til korstog og ekspedisjonene som skulle følge. Russell påpeker mange av disse momentene selv, men vier mer tid til å diskutere rundt prinsens organisatoriske evner. Russells undergraving av mytene er på ingen måte synonymt med at prinsens rolle var annet enn formidabel i det portugisiske prosjektet. Sammen med erfaringen fra bevaringen av Ceuta og dets interesser skulle dette tidlig i prinsens karriere få mye å si for fortsettelsen. "*It is easy to forget the number and complexity of the organizational problems which had to be solved to set the voyages of discovery on the way to success.*"¹⁸⁷ Russell påpeker særlig de mange monopolene prinsen fikk fra kongelig hold, monopol også Diffie trakk frem i sin gjennomgang. Det var ikke kun prinsens egne skip som reiste på ekspedisjoner når den Portugisiske ekspansjonen var på sin høyde, andre skip kunne også handle og reise langs Afrikakysten, mot betaling til prinsen. Russell peker i første omgang på Cadamostos beretninger om seilas fra midten av 1450-tallet som gode beskrivelser på hvor godt organisert handelsnettverket faktisk var. Mange av personbeskrivelsene som har fulgt prinsen, ofte for å understreke mytene som har fulgt han, forklarer også hvorfor portugiserne var så vellykkede i sitt prosjekt i følge Russell. Prinsens nærmest sinnssyke pågangsmot gjorde ekspansjonseventyret til suksessen det ble, men foruten den organisatoriske ballasten fra Ceuta og Kristusordenen, ville det vært langt fra sikkert.¹⁸⁸

Mange av rettighetene prinsen skaffet seg på handel og seiling generelt gjorde seg gjeldende fra om lag 1440, etter det mislykkede Tangier-felttoget, og uroen etter kong Edwards bråe død i 1438. Blant annet skaffet prinsen seg monopol på alle seilas sør for Kapp Bojador i 1443. "*Any vessel not travelling beyond the Cape under the direct orders of the Prince or with a licence issued by him would from now on be confiscated with all its cargo and become Henry's property.*"¹⁸⁹ Strategiske valg, klok gjennomføring og profesjonell tilnærming gjorde

¹⁸⁶ Russell 2001 s.51

¹⁸⁷ Russell 2001 s.80

¹⁸⁸ ibid.

¹⁸⁹ Russell 2001 s.198

prinsens virksomhet suksessrik i følge Russell. Et tema lite belyst hos andre historikere, viser at prinsen også hadde flere informanter i innlands-Afrika, hvor de tradisjonelle beretningene om prinsens informasjon har pekt på forhør av fanger i Ceuta rundt 1415. Prinsen så åpenbart verdien av informasjon fra andre kilder, hvor fremskrittene tradisjonelt er forklart mye gjennom prinsens evner som navigatør alene.¹⁹⁰ Anskaffelsen av rettigheter og monopol på handel og utforsking er et gjennomgående tema hos Russell når det gjelder tiårene etter passeringen av Bojador i 1434. Prinsen anskaffet dette fra pavelige buller, som regel med underliggende korsfarerambisjoner. Russell trekker i større grad frem rettighetene prinsen skaffet seg fra den portugisiske kronen. Som vist ovenfor, hadde allerede prinsen skaffet seg monopol for handel sør for Bojador, og søkte videre å ekspandere. Russell gjør et poeng ut av at innvilgningen fra 1443 ikke hadde noen evangelistiske hensyn, noe som syntes å være gjengangsmelodien når prinsen henvendte seg til pavelig hold. Innvilgningen fra 1449 bygget videre på den fra 1443, og skulle gi prinsen rettigheter over en rekke havner nordover fra Kapp Bojador, til den store marrokanske havnen *Safi*.

”The passage offers a good example of the Prince’s willingness to be economical with the truth when it suited him. No one reading it without knowledge of the geography of north-west Africa would realize that Henry was being granted exclusive rights to control trade[...]”¹⁹¹

Sitatet ovenfor peker på hvordan prinsen ovenfor den portugisiske kronen gav tjeneste av gud og kongeriket som grunn for monopolene han nå fikk, og hans innflytelse og betydning ble svært utstrakt. Russells portrettering av prinsen peker i stor grad mot en smart, slu og profesjonell forretningsmann. Om mytene som har forfulgt prinsen er blitt revet ned, står den historiske prins Henrik igjen som en fremgangsrik historisk personlighet. Med både en ”forhåndsbestemt” tanke om storhet fra stjernenes posisjon, og en indre driv til korsfaring mot de vantro i utgangspunktet, utviklet dette seg i stor grad til en tanke om handelsmonopol og innbringende handel både personlig og for den portugisiske kronen. Et interessant moment som er luftet tidligere hos eksempelvis Beazley er prinsens betydning for utviklingen av navigasjonsverktøy og andre hjelpemidler i hans kapteiner i søken om å oppdage det ukjente. Det viser seg, i følge Russell, at det tett opp til prinsens død i 1460 stort sett ble utført seilas og utforsking ved hjelp av de begrensede hjelpemidlene som tradisjonelt hadde hjulpet

¹⁹⁰ Russell 2001 s.203

¹⁹¹ Russell 2001. S.219

kapteiner fra Europa i sine seilas mot Afrika. Et faktum som i Russells mening gjør deres fremskritt enda mer bemerkelsesverdige.

”Far from teaching practical navigation to his pilots as the myth has it, it is much more probable that at first it was they who taught the Prince about their craft, so enabling him to relate his book knowledge of astrology, astronomy and cartography to the needs of practical navigation, even though he had little direct experience of the latter.”¹⁹²

Russell legger også vekt på hvordan prinsens overbevisning blant hans samtidige ble bygget opp etter portugiserne passerte Bojador i 1434, etter prinsen overbeviste de reisende om at den faretruende fjellodden var langt fra så farlig som først antatt. Igjen viser Russell til prinsens personlige overbevisning om at hans rolle som oversjøisk sponsor syntes forhåndsbestemt, noe som også gav gjenklang hos hans undersåtter. Russell kaller det et *touch of genius* av prinsen å utnytte de religiøse og ridderlige motivene mange av hans undersåtter søkte i Afrikas farvann.¹⁹³ Kanskje den mest kjente av de som seilte under prinsens fane, er Alvise Cadamosto (1432 – 1488). Hans reisebeskrivelser fra seilasene mot slutten av 1450-tallet har i følge Russell vært uunnværlig for historikere helt frem til i dag. Cadamostos *Navigazioni* (1507) er også en av de få samtidskildene Russell stort sett anser som troverdig i sin helhet. Russell poengterer hvordan italieneren tillegner prinsen mer verdslige verdier enn andre samtidsforfattere som omtalte prinsen. I introduksjonen av verket skal italieneren kort hyllet prinsens fromhet, hans dedikasjon i korsfaring mot muslimer, og hans mot på slagmarken, men det er i selve verket den største verdien ligger.

”In the actual text of the Navigazioni, however, the Prince appears not at all in his crusader’s rig but as a practical and successful organizer of discovery and trade who directly concerned himself in planning and detailed control of operations in Guinea.”¹⁹⁴

Russell påpeker hvordan Cadamostos beskrivelser på langt nær går hånd i hånd med andre samtidsforfatteres opphøying av prinsen, men må i form av deres etter hvert nære forhold anerkjennes som en realistisk beskrivelse i Russells mening. Russells argumentasjon om

¹⁹² Russell 2001 s.238

¹⁹³ ibid.

¹⁹⁴ Russell 2001 s.294

emnet har klare hentydninger til Azuraras overdådige og lite troverdige hyllester som komparasjon.

3.4.3. Sammendrag av Russell.

Russells verk kan først og fremst oppsummeres som ekstremt detaljert og dyptgående. En gjennomgang i en oppgave som dette er ikke rettferdig i forhold til graden av detaljer Russell bringer inn i diskusjonen om prins Henrik. Opp mot oppgavens problemstilling ble det vist at Russell legger det mytiske aspektet bort fra sitt prosjekt allerede innledningsvis. Man så en tendens i Diffies verk fra 1977 at den historiske fagkretsen arbeidet med å rive ned den mystiske *Henrik Sjøfareren*, og prosjektet synes fullbyrdet i Russells verk. Som nevnt under punkt 3.4.2 er ikke en distansering av mytene synonymt med å benekte prinsens betydning i 1400-tallets Portugal. Russells prosjekt er mer basert på å vinne tilbake prins Henrik, og forstå *personen* på hans, og senmiddelalderens Europas premisser. Gjennomgangen av '*the Navigator*' - *A Life* ble i all hovedsak gjort med tanken om å belyse noen av Russells mest fremtredende poenger i sin argumentasjon, og se hvordan hans verk skiller seg fra andre. Han påpeker flere ganger prinsens selvbevissthet når det kom til astrologiske spådommer om hans storhet, samt arven hans navn bar. Philippa av Lancasters påvirkning på sine sønner er også et moment som danner en argumentasjon som skiller seg fra tidligere verk. Prinsens dumdristige, men likevel formidable, rolle i krigføring kan sies å godta tanken om hans krigerske person. Selv om det er et langt steg bort fra den overdådige hyllesten fra eksempelvis Azurara. Prinsen stod som den viktigste av mange som ønsket oversjøisk ekspansjon, og var i følge Russell nysgjerrig på *det ukjente*. Idéen om sjøveien til India som det uttalte målet i prinsens levetid får derimot lite grobunn her. Den viktigste erfaringen prinsen gjorde seg i perioden var i følge Russell i form av organisasjonen av Ceuta og Kristusordenen. Erfaringen prinsen skaffet seg tidlig i sin karriere, ble senere essensiell for suksessen når prinsen fra 1440 og utover organiserte handelsrutene langs Afrikakysten. Prinsens kristne dyder og verdier, som ønsket å overvinne Islam i takt med portugisisk vinning økonomisk er også treffende hos Russell. De mange rettighetene prinsen gikk til anskaffelse av, både fra pavelig og kongelig hold er eksempler Russell gjennomgående peker til som suksessfaktorer. Dette underbygger også prinsens personlighet som en lur forretningsmann. For det er bildet av en velorganisert og dyktig forretningsmann som hadde en finger med i spillet i det meste som skjedde i perioden som står igjen hos Russell.

4. Portugals ekspansjon i verk på norsk.

4.1. Litteraturutvalg.

Norsk historieforskning har ikke stått først i rekken når det gjelder å bryte ny mark i portugisisk historiefortelling. Det er dog interessant å sammenligne historiarbeid fra hjemlige trakter med de tunge forskningstradisjonene fra Storbritannia. Det faktum at prins Henrik var halvt britisk på sin mors side, har utvilsomt gjort han ekstra interessant for historisk forskning. Betydningen av historisk arbeid rundt temaet blir i så måte ekstra stor i England, noe som kan forklare pågangen hos britiske historikere for å gjøre fremstillingen av prinsen fullverdig. Behandlingen i norske historieverk kan i så måte eksemplifisere hvor seiglivet myter om historiske karakterer kan være, når de først gjør sitt inntog i historiske verk. Hvordan det norske historiefaget har behandlet temaene denne oppgaven dekker, gir i lys av dette et interessant innblikk og spennende sammenligningsgrunnlag. Norges historie er i tillegg på mange felt langt fra ulik den portugisiske, selv om utgangspunktene er ganske ulike. Norge har i likhet med Portugal gjort det meste utfra sine rammebetingelser, og har som Portugal livnæret seg på sjøfart, handel og gårdsdrift. Som vi har sett har Portugal på langt nær hatt et problemfritt forhold til sine naboer, en problemstilling man som norsk historiker må kunne sympatisere med. Castilla og senere Spania kan enkelt sammenlignes med Sverige og Danmark i en slik forståelsesramme. Når det er sagt er det lite som tilsier at utviklingene i statene Norge og Portugal er sammenlignbare, og man skal strekke seg langt for å i det hele tatt se hvordan det er overførbart. Norge er selv en ung nasjon etter unionsoppløsningene i 1814 og 1905. Norske historikere hadde nok sin fulle hyre i disse tider, og typisk nok handlet mye om å spore vår nasjonalfølelse og historie. Når det er sagt blir den norske historikertradisjonen selv en del av den større verdenshistorien, og må i så måte ta ”konsekvensen” av dette, og ikke bare skrive historie som ligger Norge nærmest.

Det er heller ikke til å legge skjul på at språklige utfordringer har gjort seg gjeldende i denne oppgaven, hvor en stor del av kildematerialet gjerne er fremstilt i originalform på enten portugisisk, spansk eller fransk. Det finnes en del oversatte verk, men alt er ikke like tilgjengelig. Norsk litteratur er i så måte et kjærkomment supplement til det engelskspråklige.

I det norske utvalget har fokuset først og fremst vært å utforske titlene for å se hvor fokuset ligger. Det er naturlig bevisst at de utvalgte titlene går over en årrekke, dette for å undersøke hvor, om det finnes, man ser et skifte i historiarbeidets fokusområde. Oppgaven vil også sammenligne de ulike historieverkenes utvalg av kildeverk, og se om det finnes overlapp av historisk utvalg. Det overordnede målet vil i så måte være å ta et standpunkt, eller i alle fall lufte en teori om hvorfor fokuset har blitt som det er blitt, og hvilke faktorer som rettfærdiggjør de enkelte utvalg.

Som vist ovenfor har Portugal gått gjennom omfattende politiske omveltninger det siste snauet århundret, og har som kjent gått fra monarki, republikk, diktatur og til sist demokrati.

Årstallene for denne prosessen har vært en del av avgrensingsprosessen for oppgaven, men det betyr ikke nødvendigvis at alle funn analyseres opp mot dette. I forhold til litteraturutvalget, har tanken vært å ha forholdsvis stor spredning i utgivelsesår for å lettere spore endringer. Når det kommer til det nordiske utvalget, må det tenkes at det gjerne er formålstjenlig å gi et slingringsmonn på rundt 5 år fra hovedverkenes utgivelser, til norsk adaptasjon. De nordiske verkene frem til Beazleys utgivelse i 1895 kan være basert mye på R.H Majors verk fra 1868, *The life of Prince Henry of Portugal*. Videre må en regne med at de nordiske verkene etter 1905-6 har kjennskap til Beazleys arbeid, verkene etter 1980 bør ha kjennskap til Diffie & Winus, og verkene etter 2005 bør kjenne til Russell eksempelvis. Som supplement til dette kommer da bevisstheten om de politiske prosessene i Portugal, og tanken om hvordan dette kan ha påvirket historiefortellingen. Noe av utfordringen rundt å spore påvirkning av kilder og litteratur, har bygget på at mange av de tidligste verkene verken har fotnoter eller kildelister. Man ser en tendens hvor dette først blir vanlig utover 1900-tallet, noe som velges å tilskrive utviklingen i historiefaget, viktigheten av historiske referanse, og den økende profesjonaliseringen av nevnte fag.

De nordiske verkene vil bli kategorisert i tre bolker, hvor de vil bli gjennomgått suksessivt, før en oppsummering mot slutten av kapittelet. Bolkene er delt opp som følger;

1. Litteratur frem til rundt 1910
2. 1910 – 1980
3. 1980 – 2015

Noen steder er det eksempelvis fjerde utgaver av verk med et langt tidligere utgivelsesår, disse havner da under bolken som viser til utgivelsen av den nyeste utgaven. Hvor mulig, har det også blitt forsøkt å sammenligne originalutgave opp mot nyere versjoner.

4.2. Prins Henrik i norsk historieskriving

4.2.1. Litteratur frem til 1910.

Siegwart Petersen – Illustreret verdens-historie for borger-, amts- og folkehøiskoler.

I denne gjennomgangen er bokens åttende utgave fra 1893 brukt. Denne versjonen er revidert av Gustav Storm. Storm åpner sitt arbeid med ”*de store oppdagelser*” med å introdusere de mange kostbare varer fra Øst-India; krydder, elfenben, edelsten og bomull. Disse varene ble ført av araberne til Aleksandria i Egypt eller til det Sorte hav. Videre ble de introdusert til det europeiske markedet av handelsmenn som ”*venetianerne*” og ”*genueserne*”, fra det vi i dag kjenner som Italia. Videre forteller Storm hvordan de distribuerte disse utover Europa. ”*Det faldt ingen ind den gang at reise sjøveien rundt Afrika til Ostindien; thi man troede, at det var umuligt at seile over ækvator uden at brændes op*”¹⁹⁵ Mytene som omhandlet sørspissen av Afrika var mange, og faretruende. Blant annet trodde man, i følge Storm, at Afrika ble bredere jo lengre sør man seilte. Storm argumenterer for at varene ble langt billigere så fort sjøveien til India var et faktum, og man kunne bringe varene til det europeiske marked uten fortolling. Argumentasjonen til Storm er mer implisitt av sort, hvor han like etter introduksjonen av sjøveien til India introduserer prins Henrik, og hans fremgang i 1430-årene.

*”Den portugisiske prins Henrik som har faaet tilnavnet sjøfareren, havde omkring aar 1430 alt i lang tid drevet meget paa opdagelses-reiser; i hans dage fandtes Madeira og de kaboerdiske øer, og hans skibe kom til Guinea”*¹⁹⁶

Storm gjør ingen innsats for å diskreditere Henrik som sjømann og navigatør, hans ordlegging peker heller i motsatt retning. Fra 1430 er Storm så vidt innom 1486 og portugisernes første

¹⁹⁵ Petersen 1893 s.100

¹⁹⁶ *ibid.*

møte med det som senere ble kjent som ”*Kapp det gode håp*”, før Vasco da Gama ”*seilede lykkelig forbi Afrikas syd-odde og kom derfra tilsjøs til Indien.*”¹⁹⁷

Selv om Petersen og Storms avsnitt om de portugisiske oppdagelsene er kort, finnes det mye å hente ut fra det. Først og fremst blir disse oppdagelsesreisene introdusert som motsvar til arabisk monopol på eksotiske varer fra den fjerne øst. Dette peker i retning av rendyrkede handelsperspektiv hva gjelder prins Henriks reiser. Petersen og Storm gjør heller ingen innsats for å introdusere andre faktorer som kan ha spilt inn, foruten mytene om Afrika som en uovervinnelig rundingsbøye i retning India. Derneft gjelder det mytene om prins Henrik som sjøfarer, hvor Petersen og Storm kaller ”*sjøfareren*” et tilnavn, og eksplisitt forteller hvordan prinsen hadde ”*drevet meget paa opdagelses-reiser*”, og hans skip hadde nådd Guinea. En annen ting verdt å nevne er det faktum at en aktør som ”*Bartholomeu Dias*” er fullstendig forbigått av Petersen og Storm, selv om hans bragd i 1486 er sparsommelig beskrevet, før Vasco da Gama og det endelige målet som var sjøveien til India.

Når det gjelder kilde- og litteraturregister til Petersen og Storms arbeid er det gjennomgående fraværende. Det blir referert til andre utgaver av denne boken, og andre verk av Petersen, men hvor forfatterne har hentet sitt stoff fra synes umulig å oppspore. Mest sannsynlig har det å gjøre med at boken er såpass gammel at mer moderne historiebegrep som kildehenvisninger og kildekritikk gjorde seg gjeldende i mindre grad.

J. Utheim, omarbeidet av Jens Hæreid – En liten verdenshistorie.

”En liten verdenshistorie” er en oppdatert oppgave fra 1910, av originalen fra 1883. Omarbeidingen er utført av Jens Hæreid. Gjennom forordet legitimeres omarbeidingen med ambisjon om å vektlegge den delen av historiefaget som lå nærmest den tids ungdoms egen samtid. I og med at dette er en lærebok for folkeskolen er det interessant å se hvilken vektlegging som ble gjort, og hvilke elementer av sjøfartshistorien som syntes viktig for undervisning i starten av 1900-tallet.

¹⁹⁷ Petersen 1893 s.101

*”Ved den nu foreliggende utgave av Hæreid – Utheims verdenshistorie vil man lægge merke til at læsestoffet for oldtidens vedkommende indtar et mindre omfang end tidligere. Til gjengjæld er personer og begivenheder som staar vor egen tid nær viet en langt utførligere omtale. [...] Ved omarbeidelsen har det været forfatteren om at gjøre at la de store fremskrift paa kulturens og næringslivets omraade træde tydelig frem.”*¹⁹⁸

”Den gamle tid” fra Egypterne til Romerriket går fra side 3 – 31, hvorav oldtidens Hellas og Romerriket er viet henholdsvis 9 og 10 sider hver. ”Middelalderen” fra Kristendommen frem til Konstantinopels erobring løper fra side 31 – 53. ”Mot en ny tid” hvor oppfinnelser, åndslivets gjenfødelse, oppdagelser og forløperne til reformasjonen innehar sidene 53 – 69, før ”Den nyere tid” avslutter boken fra 69 – 119. Med andre ord gjorde Aschehoug alvor av ideen, hvor om lag 1/3 av boken omhandler den ”nyere historie”. Det er også verdt å nevne at forordet vektlegger at boken i tillegg til undervisning i ”verdenshistorie” egner seg svært godt for undervisning i skolefaget kristendom.

Hæreid starter også med en introduksjon av de mange eksotiske handelsvarene som ble bragt til europeiske marked via arabiske handelsruter. I tillegg til kjøpmenn fra Genova og Venezia, blir Hanseatenes rolle i frakten av disse varene til Nord-Europa nevnt. Om varene var eksotiske og eksklusive fra før av, ble de i alle fall det når de måtte lastes om i flere ledd, noe som i neste instans førte til en høy toll. *”Portugiserne kom paa den tanke at det maatte gaa an at seile rundt Afrika, og paa den maate naa Indien.”*¹⁹⁹ Portugisernes ambisjon var enkel i følge Hæreid, finne en direkte rute til dette eksotiske markedet og kutte ut alle mellomledd som fordyret prosessen, for det fantes utvilsomt penger å tjene på disse varene. Hæreid forteller videre om hvordan portugiserne *”gjorde sjøreiser sydover langs Afrikas vestkyst, den ene længer end den anden. Tilsidst seilte Vasco da Gama rundt det Gode haabs Forbjerg og naadde Indiens vestkyst i 1498.”*²⁰⁰ Vel fremme i India grunnla portugiserne flere kolonier, og førte nå Indias varer direkte til Europa, og Lisboa ble en tid verdens største handelsstad²⁰¹

Hæreids behandling av de portugisiske oppdagelsene er kort og konsis, og konsekvent uten noen form for dybde. Den eneste enkeltkarakteren som blir trukket frem i det nærmest 100 år

¹⁹⁸ Utheim – Hæreid 1910. Forord av H Aschehoug & co

¹⁹⁹ Utheim – Jens Hæreid 1910. s.56

²⁰⁰ ibid.

²⁰¹ parafrasert ibid.

lange sjøfartseventyret frem til India er Vasco da Gama, selv han sparsommelig behandlet i denne utgivelsen. Det man dog får hentet ut fra Hæreids arbeid er bildet av Portugals oppdagelsesferder med et enkelt mål for øye; de fjerne markeder i India, og monopol på de tidligere eksklusive varene fra den fjerne Øst. Ser man tilbake til bokens forord, gav Aschehoug klare indiksjoner på dens hovedfokus. Historiske hendelser fra elevenes egen samtid skulle fremheves, og eldre historie ville naturlig lide gjennom dette. Dog skulle ”*de store fremskrift paa kulturens og næringslivets omraade træde tydelig frem*”, noe som lufter spørsmålet om ikke portugisernes oppdagelsesferder muligens kunne vært viet mer plass. Dette bevisste valget fra forlaget kan samtidig forklare hvorfor behandlingen av temaet er såpass mangelfullt når det kommer til personregister, all den tid fokuset virker å være dreid mot større instanser som marked og verdensscenen. Også Utheim – Hæreids verk er mangelfullt hva kildearbeid angår. Kilderegister finnes verken i front eller bakerst i boken, ei kan heller forordet fortelle noe om kildearbeidet som ligger til grunn for arbeidet. De få fotnotene man finner i boken fungerer mer som kommentarer til tekstene enn noe annet, noe som gjør videre kildearbeid umulig.

4.2.2. Litteratur 1910 - 1980

Dr. Anton Ræder – Verdenshistorie for realskole og Gymnas. 1940.

Utgaven brukt til gjennomgang her er utarbeidet av Geirmund Vislie, og er den 15. utgaven av originalboken. Originalverket syntes dessverre å være vanskelig å oppspore, dog ser man overlapping av innhold i flere av Ræders utgivelser fra 1899 – 1903. Verken via bibliografien til Ræder eller nasjonalbiblioteket fantes det et årstall for en første utgave med tittelen ”*Verdenshistorie for realskole og gymnas.*” I så måte får man ta noen forbehold i forhold til stoffet kontra utgivelsesår. Uansett er det en *Geirmund Vislie* som står som medvirkende til den 15. utgaven av verket, han bruker innledningsvis en interessant avgrensning;

*”Det vi kaller verdenshistorie, er altså egentlig bare Europas historie. Men til Europa må vi da regne alle land rundt Middelhavet, Egypt, Syria, Mesopotamia – hele For-Asia – hører også til vår verden.”*²⁰²

²⁰² Ræder 1940. Innledning

Avgrensningen forsvares med innvirkningen ulike kulturer og samfunn har hatt på vårt samfunn, og hvordan effekten av kontakt med andre deler av verden har påvirket europeiske forhold, økonomisk som kulturelt. Fokuset vil med andre ord ligge på oppfinnelser og fremsteg på det Ræder kaller ”*Europas historie*”. Det portugisiske sjøfartseventyret er viet 2 av 4 sider under undertittelen ”*de store oppdagelser*”, hvor de andre 2 sidene tilfaller Columbus reise mot Amerika. Linjene blir trukket fra middelalderens handelsmarked, hvor de europeiske korstogene la grunnlag for at Europa ble ”*trukket inn i denne storhandelen*”²⁰³ araberne hadde med landene i Øst-Asia. Introduksjonen til eksotiske varer gjennom de europeiske korstogene blir som sagt trukket frem, men korstogstankegang som videre motiv for europeisk ekspansjon er ikke nevnt. Ræders fokus ligger utvilsomt i handel og utviklingen mot europeernes inntog på verdensmarkedet, noe persongalleriet i denne delen av historien må lide under. Teknologiske fremskritt innenfor skipsbygging, og utnyttelsen av nyvinningen kompasset er sparsommelig trukket frem, og geografiske funn som Kanariøyene, Madeira og Asorene er så vidt nevnt, uten å vie plass til hvem som oppdaget disse. Ræder gir Portugal kreditt for ekspedisjonene langs Afrikas vestkyst, men da verken i lys av territoriell nyvinning eller noen annen form. Ræders argumentasjon ligger i de økonomiske baner, og forteller hvordan portugiserne først ved funnet av elfenben, gullstøv og slavehandel faktisk bega seg ut på sjøferder uten frykt. Den første rundingen av ”Kapp det gode håp” blir beskrevet uten heder og ære til ”Bartholomeu Dias”, hvor Ræder forteller at ”*I 1486 nådde en portugisisk skipper sørvestspissen av Afrika.*”²⁰⁴ Riktignok er persongalleriet heller tynt hos Ræder, men Vasco da Gamas inntog i Kalikut i 1498 blir trukket frem. Ambisjonen syntes klar fra portugiserne, og fokuset til Ræder er i alle fall ikke til å ta feil av. ”*Kalikut var et av midtpunktene for krydderhandelen*”²⁰⁵ Videre forteller Ræder hvordan portugiserne åpnet sjøkrig mot sine arabiske konkurrenter, og tilrev seg krydderhandelen i India, som i neste instans gjorde Lisboa til Europas handelshovedstad.

Lisbeth Broch – Fra de store oppdagelser til 1789. (1954)

I forhold til mange av de andre bøkene som er blitt behandlet i denne delen av oppgaven, aner man gjennom Brochs innledning at Prins Henrik vil gjøre seg mer gjeldende. Broch bruker

²⁰³ Ræder 1940 s.100

²⁰⁴ Ræder 1940 s.101.

²⁰⁵ *ibid.*

nemlig sin innledning til å diskutere premissene for hvor det er mest korrekt å skille *middelalderen*, og *den nye tid*. Det virker å være bred konsensus for å sette skille rundt overgangen til 1500-tallet, men i og med at overgangene er flytende, er det med andre ord vanskelig å sette en eksakt dato. Broch argumenterer derimot for at overgangen skal tidfestes til 1490-årene, og skal kobles sammen med Columbus reise til Amerika, og portugisernes funn av sjøveien til India.

*”Skal en nærmere markere skiller mellom middelalderen og den nyere tid, er det meget som taler for å velge 1490-årene, fordi det var i det tiåret de store oppdagelsesreisene åpnet en ny verden for europeerne [...] dermed var opptakten gjort til den store kampen om herredømmet over havene og verdenshandelen.”*²⁰⁶

Broch går langt mer detaljert til verks i behandlingen av perioden enn andre norske verk vi har sett på. Hun bygger opp sitt kapittel med en relativt detaljert forklaring på de tre kristne statene Kastilia, Aragonia og Portugal, og hvordan deres skepsis mot det lille arabiske landområdet Granada var legitimt. Dette mener Broch igjen forklarer hvordan både oppdagelsesferder og kolonisering enklere kunne legitimeres over hele den iberiske halvøy. *”Religion og kirke var mer intimt knyttet sammen med kongemakt og militærvesen enn i andre land.”*²⁰⁷ Etter hvert som kongemakten vokste, i takt med at den arabiske tilstedeværelsen i Portugal og dagens Spania sakte, men sikkert ble mindre dominerende, ble befolkningen mer komfortable med å ønske fremgang for seg selv, og med det vokste kampen mot *”de vantro”* for alvor. For selv om arabisk tilstedeværelse på halvøya så vidt gjorde seg gjeldende, var ikke kampen mot islam slutt for det. *”Både innenfor de kristne rikene og utenfor grensene – på Afrikakysten – ble striden mot araberne ført med større fanatisme etter at deres politiske makt på Pyrenéerhalvøya var knekket.”*²⁰⁸ Denne striden skulle ikke avta, og ble ifølge Broch også en kamp for klare økonomiske interesser. Broch peker også på hvordan mange års samliv med andre kulturer, og særlig andre religioner som jødedommen og islam, kan ha knyttet den portugisiske folkefølelsen tettere sammen. Et seigt folkeslag som hadde livnært seg på forholdsvis primitiv fiskeindustri og gårdsdrift hadde vært vitne til jødiske handelsmenn og arabisk silkeindustri. Broch mener det er klare paralleller til den voksende

²⁰⁶ Broch 1954 s.1

²⁰⁷ Broch 1954 s. 16

²⁰⁸ *ibid.*

misnøyen hos den portugisiske befolkningen i de blomstrende byene, og oppdagelsesreisene mot slutten av 1400-tallet.

”Etter hvert som byene vokste, følte de kristne borgerne seg mer og mer trykket av det økonomiske formynderskapet av vantro og fremmede, og søkte støtte hos den voksende kongemakten. [...] De store oppdagelsesreisene, som tok til omtrent samtidig, ble også drevet fram av et samspill av religiøse, økonomiske og politiske krefter.”²⁰⁹

Broch går videre til *”De første portugisiske oppdagelsesreisene.”* hvor hun tar utgangspunkt i 1415 og erobringen av Ceuta helt nord i Marokko, i det hun kaller *”korstog og forskningsferder”²¹⁰* To av mytene som omhandler prins Henrik blir behandlet tidlig i avsnittet; *”Sjelen i dette forskerarbeidet var [...] Henrik, som fikk tilnavnet Sjøfareren, enda han aldri hadde kommandoen på noe skip.”²¹¹* Henriks tilnavn blir som vi ser ganske bastant lagt dødt av Broch, før han introduseres som en *”alvorlig asket – på en gang fylt av religiøs tro og av renessansetidens verdslige forskertrang”²¹²* Selv om Broch avskriver prinsen som sjømann og utforsker av verden, blir han her introdusert som *forsker*, et interessant supplement til en allerede myteomspunnet karakter i verdenshistorien. Broch går interessant nok ikke Ceuta noe nærmere i sømmene, og setter senere startskuddet for portugisisk ekspansjon til Madeiras oppdagelse i 1418. All den tid Henrik ikke får anerkjennelse for sin relevans som kaptein og sjøfarer, virker det å være bred konsensus om at hans finansielle bidrag langt på vei holdt de portugisiske ekspedisjonene bokstavelig talt flytende. En annen myte som har fulgt Henrik omhandler han som en lærd mann, med utrolige matematiske evner som langt på vei gjorde Portugals flåte uovervinnelig i tidsperioden. Sammen med skipsteknologiske nyvinninger, kom det etter sigende utregninger som gjorde kartteknologien svært nøyaktig og pålitelig. Alle disse nyvinningene og teknologiske fremskrittene skal ha hatt utløp fra Henriks navigasjonsskole på sørvestkysten av Portugal, i Sagres. Her sies det at han utdannet den tids beste skippere, navigatører og sjøfarere. Broch gir han noe, men langt fra all ære;

”I Sagres, der Portugal i sørvest har en god havn ut mot verdenshavet, bygde han skipsarsenaler, et observatorium og en navigasjonsskole, foruten en hel liten by for

²⁰⁹ Broch 1954 s.16

²¹⁰ Broch 1954 s.17.

²¹¹ ibid

²¹² ibid.

*sine hjelpere. Hit hentet han vitenskapsmenn, erfarne sjøfolk og skipsbyggere uten hensyn til nasjonalitet og religion. Arabere, jøder, katalaner og italienere hjalp ham her med å utdanne tidens beste sjøfolk og gjøre den portugisiske karavellen overlegen over alle andre skuter.*²¹³

Rollen som karismatisk og smart forretningsmann, som tilknyttet en hel del ressurser, både økonomiske- og vitenskapelige til det portugisiske sjøfarerprosjektet, virker mer beskrivende enn matematisk geni ut fra Brochs beskrivelser. Foruten denne beskrivelsen, var Henrik også koloniasator i følge Broch. Portugisernes ankomst på Madeira i 1418 startet for alvor oppdagelsesreisene sørover mot Afrikas sørspiss, og år etter år krøp portugiserne nedover kysten. Det blir poengtert at Madeira allerede omkring år 1400, samt Kanariøyene som var kjent fra oldtiden, kunne tilskrives italienerne. Med tanke på prinsens hoff av blant annet italienske forskere, kartografer, vitenskapsmenn, samt erfarne sjøfolk, synes det noe tilfeldig om ikke startskuddet for portugisisk sjøfartsekspanasjon langt på vei kan tilskrives italiensk inspirasjon.

Broch fortsetter med portugisernes ferd langs kysten av Afrika, gjør et poeng ut av gamle beretninger om ”den hete sone hvor luften var fylt med ild, og vannet i sjøen kokte”²¹⁴ og hvordan mange skipper fryktet det ukjente farvannet sørover. Henrik hånte dette, og fortsatte å sende ekspedisjoner inntil Kapp Bojador²¹⁵ ble rundet i 1434. Dette ”forandret” noe av fokuset hos portugiserne i følge Broch;

*”Etter hvert [...] ble de mer og mer opptatt av det økonomiske utbyttet av reisene, og for mange ble jakten på negerslaver mer vesentlig enn geografiske oppdagelser. En enkelt ekspedisjon førte hjem over to hundre negrer som ble solgt på slavemarkedet i Portugal.”*²¹⁶

Broch skriver som vi ser at ”for mange” ble slavehandelen viktigere enn geografiske oppdagelser, og det er vanskelig å tolke om også prins Henrik faller inn under denne kategorien. Oppdagelseseventyrets gevinster var lenge sparsomme, foruten slavehandelen, og

²¹³ ibid.

²¹⁴ Broch 1954 s.18

²¹⁵ se figur 1. Vedlegg.

²¹⁶ Broch 1954 s.18

prinsen skal ha hatt vansker med å finansiere ferdene.²¹⁷ Broch forteller videre om historier fra ferdene, og gullstøv som på mange måter ”reddet” prinsens prosjekt, i tillegg til geografiske funn som kan krediteres prins Henrik før hans død i 1460.

Et interessant valg av Broch er hennes inkludering av Azurara, som var hoffkronikør i Portugal på 1400-tallet, og hans ”*Krønike om oppdagelsen og erobringen av Guinea*”. Her viser hun til at prins Henrik ”ikke bare ønsket å vite mer om negerlandet, men også om India og om prestekongen Johannes’land.”²¹⁸ Som kjent var myten om prestekongen Johannes verdt å forfølge for europeerne med ambisjon om å bekjempe ”de vantro”, noe som ifølge Broch var utgangspunktet for deler av prinsens legitimering for ferdene. Om prestekong Johannes kunne gi portugiserne en hjelpende hånd i sitt korstog mot muslimene, var det følgende India som pirret prinsens nysgjerrighet mest i følge Broch. Videre i avsnittet som følger tiden etter Henriks død skriver Borch; ”men målet for de portugisiske oppdagelsesferdene ble i slutten av hundreåret mer og mer bestemt å finne sjøveien til India.”²¹⁹ Broch trekker her, som vi har sett mange andre før henne gjøre, inn prisøkningen på varer fra India. Det er vanskelig å si om kronologien i historiefortellingen er forskjøvet, eller om det er andre faktorer som gjør seg utslagsgivende, men Broch hevder uansett at det ikke før slutten av 1480-årene kan snakkes om en virkelig innsats for å nå India som følger av endringer i verdensmarkedet. I følge Broch ble det i 1486 sendt ut flere ekspedisjoner enn den mest kjente, Bartholomeu Dias’, som faktisk rundet Afrika. I tillegg ble det utsendt 2 mislykkede ekspedisjoner med klar hensikt om å nå prestekongen Johannes’ rike.²²⁰

Lisbeth Broch har i motsetning til de foregående norske verkene et velutviklet kilderegister. Dessverre er det ikke markert ved hjelp av fotnoter, eller kildehenvisninger til hvilke verk som er brukt som kilde til de forskjellige delene av hennes arbeid. Den mest iøynefallende tittelen er en tittel vi senere skal analysere dypere, *C.R Beazleys – Prince Henry the Navigator* fra 1901. Azuraras *Chronicle of the discovery and conquest of Guinea* er som vi så også representert, mens andre verk som kan ha påvirket Brochs disposisjon er *H.V Livermores – A history of Portugal* fra 1947 og *Charles Lannoy – Historie de l’expansion coloniale de peuples européens* fra 1907.

²¹⁷ ibid.

²¹⁸ ibid.

²¹⁹ ibid.

²²⁰ Broch 1954 s.18

Børre Qvamme og Haakon Evang – Verdenshistorie inntil den industrielle revolusjon.

Boken fra 1955 er også en lærebok, tiltenkt for handelsgymnasiene, og forordet demonstrerer hvor fokusområdet vil ligge: ”*Vi har i disse lærebøkene søkt å tilfredsstille de krav som stilles i planen for det økonomiske gymnasium. Etter denne skal hovedvekten legges på den økonomiske og sosiale historie, og vi har ikke funnet å kunne ofre plass på full repetisjon av den politiske historie.*”²²¹ Det vil i så måte være interessant å se i hvilken grad Qvamme går til verks for å forklare og beskrive det portugisiske sjøfartseventyret.

Qvamme argumenterer for hvordan korstogene og oppdagelsesreiser i kjølvannet av disse hadde gitt europeerne innblikk i et nytt marked. Forholdene i det 13. og 14. århundret var i tillegg svært gunstige østover.²²² Mongoler under ledelse av den ikke ukjente Djengis Khan kontrollerte hele Sentral-Asia, og Russland. I dette nye riket ble også Kina innlemmet. Marco Polos (1254 – 1324) beretninger spilte en rolle i denne fremveksten av europeisk eventyrjakt. Mongolene ble eksempelvis kjent som et svært tolerant folk gjennom Polos beretninger, hvor hen Paven til og med utnevnte en erkebiskop i Peking²²³. Polo fortalte også om et øyrike kalt Zipangu, ”*der husene var tekt med plater av gull. Dette ga opphavet til sagnet om gull-landet – Eldorado, som spanjerne kalte det - , og mange eventyrlystne folk dro ut i håpet om å finne det*”²²⁴ Økende handel rundt Atlanterhavet i form av italienernes trafikk rundt Spania på vei til Flandern, gjorde Lisboa til en mer gjeldende handelsby. Italienske handelsmenn hadde dog monopol på krydderhandel, og portugiserne søkte en ny rute til India. Qvamme trekker frem ønsket om økonomisk vinning blandet med religiøs fanatisme, samt sagnet om prestekongen Johannes rike, prestekongen som skulle bli europeernes viktigste allierte mot araberne mot øst.²²⁵ Etter en gjennomgang av teknologiske nyvinninger innenfor sjøfart, både fra arabere og portugisere, fra det 12. til det 14. århundret, blir prins Henrik introdusert.

Qvamme gjør et poeng av Henriks tilnavn ”*Sjøfareren*”, hvor dette var intet mer enn et kallenavn, men gir samtidig prinsen av Portugal en ledende stiling i initiativet mot en ny

²²¹ Qvamme og Evang 1955. Forord

²²² Qvamme og Evang 1955 s. 85

²²³ *ibid.*

²²⁴ *ibid.*

²²⁵ Qvamme 1955 s. 86

sjørute mot India.²²⁶ Han poengterer at Henrik som ung ”hadde svoret evig fiendskap mot de vantro.”²²⁷ Videre viser han til de tidligste ekspedisjonene fra rundt 1420, som sikret Portugal innbringende handel med ”gullstøv, strutsefjær og neger-slaver”²²⁸ etter Portugal hadde lagt øygrupper som *Madeira, Azorene og Kapp Verde* under seg. Videre fortsetter Qvamme med portugisernes jakt på nevnte prestekongen Johannes, samt Bartholomeu Dias, og Vasco da Gamas fremskritt rundt Afrikas sørkyst, døpt ”Kapp det gode håp”. Kapitlet fortsetter med en komparasjon av ulike europeiske nasjoners sjøfartsfremskritt, samt fremgangsmåtene de ulike nasjonene brukte rundt handel med nye varer, samt tollreguleringer, og hvordan dette påvirket den europeiske handelsscene.

Carl Grimberg – Oppdagelser – Reformasjon (1957)

Grimberg²²⁹ var en svensk historiker som døde i 1941. Utgivelsene av verket fra 1955-62 ble omarbeidet av Haakon Holmboe etter Grimbergs død, og klargjort for det nordiske markedet. Utgivelsen er del 11 av den overordnede utgivelsen ”Menneskenes liv og historie” fra Cappelen, utgitt i 1957. Hele 16 sider er viet til prins Henrik, og Grimberg starter med introduksjonen av den famøse ”Kristusordenen”, en svært innflytelsesrik orden i senmiddelalderen, som Henrik selv var øverstkommanderende for hele sitt voksne liv. ”Denne nye organisasjonen, hvis oppgave skulle være å ”forsvare den kristne tro, bekjempe muhammedanerne og utvide det portugisiske rike” kom til å spille en viktig rolle.”²³⁰ Særlig opprettholdt kristusordenen korstogstanken fra middelalderen i live ifølge Grimberg, noe han mener var mye av grunnen til at en krigsflåte fra Portugal i 1415 satte kursen mot den nordlige delen av Marokko, og byen Ceuta. ”En ung mann, prins Henrik, trådte for første gang fram på historiens scene. Av sin far, kong Johan 1. av Portugal, hadde han fått kommandoen over en del av flåten.”²³¹ Den noe pompøse introduksjonen gir en smakebit av hvordan Grimbergs fremstilling legger frem prins Henriks liv. Grimberg forklarer videre hvordan Portugal gikk til anskaffelse av sitt første landområde på afrikansk jord. ”Han gjennomførte en dristig landstigning, trengte inn i Ceuta etter et raskt angrep mot en ubevoktet del av festningsverkene og besatte byen etter en heftig kamp med de mauriske

²²⁶ *ibid.*

²²⁷ *ibid.*

²²⁸ Qvamme 1955 s.87

²²⁹ *http://no.wikipedia.org/wiki/Carl_Grimberg

²³⁰ Grimberg 1957 s.99

²³¹ *ibid.*

*forsvarerne.*²³² Prinsen var, i følge Grimberg, en formidabel kriger og strateg, og fikk belønning som stod i stil med denne bragden. Årene 1419 og særlig 1420 blir trukket frem som viktige for prinsens videre liv, hvor han først ble utnevnt til guvernør over Algarve i Sør-Portugal, og året etter ble han stormester i nevnte Kristusordenen.²³³ Grunnen til at 1420 og kristusordenen blir så fremtredende i følge Grimberg, er hvordan dette i følge han, gav prinsen både mulighet og midler til å forfølge kampen mot den arabiske trusselen fra øst. Grimberg beskriver videre hvordan karaktertrekkene til prins Henrik syntes perfekte for en slik oppgave. Prinsen beskrives som en dypt religiøs mann, helt bekjent til middelalderens kirkelige idealer, som dessuten var ualminnelig viljesterk og klok.²³⁴ Grimberg argumenterer eksplisitt for at uten Ceuta og Kristusordenens nye overhode, Henrik, ville portugisernes sjøfartseventyr langt fra vært sikkert.

*”Slik gikk det altså til at denne ordenen, takket være sine kristne krigeridealer og sine store materielle ressurser, kom til å bli en av de viktigste faktorer i de store oppdagelsers historie. Disse oppdagelsene har altså en av sine røtter i middelalderens korstogstanke.”*²³⁵

Grimberg fortsetter med en beskrivelse av det sagnomsuste Sagres, hvor Henrik oppførte et palass og et observatorium, ”snart strømmet sjøfarere og vitenskapsmenn fra mange land til Henriks hoff for å studere geografi under hans ledelse.”²³⁶ Samtidig dekker Grimberg teknologiske nyvinninger i skipskonstruksjon før han igjen poengterer de middelalderske krigsidealer som Henrik ble en spydspiss for. Henriks søken etter den mystiske *Prestekong Johannes* blir trukket frem som et av de mer lokkende mål for de portugisiske ferdene. Et mål kun likestilt av behovet for å finne sjøveien til India, i følge Grimberg. Med muslimsk dominans over Silkeveien, og store innlandsområder i Afrika og Asia, og de enorme tollene som ble pålagt det europeiske markedet, måtte det finnes alternativer; ”*Man begynte å spørre seg selv om det ikke skulle kunne la seg gjøre å seile rundt Afrika og nå fram til de landene krydderiene kom fra, på den måten.*”²³⁷ Grimberg fortsetter med en rekke beretninger om hvordan Atlanteren var ugjennomtrengelig, hvordan havet kokte, eller ble til geléaktig masse, og om havuhyrer som sank skip, men modige portugisere lot seg ikke affisere. ”*Men Henrik*

²³² ibid.

²³³ Parafrasert Grimberg 1957 s.99.

²³⁴ parafrasert ibid.

²³⁵ Grimberg 1957 s.100

²³⁶ ibid.

²³⁷ Grimberg 1957 s.103.

*Sjøfareren og hans tilhengere lot seg ikke avskrekke hverken av disse eller andre like gruoppvekkende beretninger. De rustet seg like ivrig til den store oppgaven å seile rundt Afrika.*²³⁸ I følge Grimberg var det åpenbart kun portugisernes mot som var likestilt deres eventyrlyst.

Portugisernes ferd sørover kysten av Afrika og ekspedisjonens sakte, men sikre utvikling mot økonomisk vinning blir gjennomgått, hvor slavehandelens inntog, samt eksempler på geografiske erobringer er i fokus. Grimberg lener seg på den engelske historikeren C. Raymond Beazley i sin argumentasjon, og beskriver prins Henrik som en betydelig portugisisk politiker, mer enn bare korsfarer og vitenskapsmann. Verdt å merke seg her er bekreftelsen av myten om Henrik som ”vitenskapsmann”. Fokuset på Henriks politiske sfære henger sammen med hvordan han, i følge Grimberg, etter hvert som skipene nådde lenger og lenger syd, også økte interessen for at Portugal som nasjon skulle høste fruktene av utflyktene. Det sporadisk betente forholdet til naboen Castilla blusset igjen opp gjennom en lang rekke disputer gjeldende eierskap over øygrupper i Atlanterhavet, særlig Kanariøyene. Grimberg kaller det en triumf for prinsen personlig, da paven gav etter for en årrekke med press, og utnevnte en pavelig bulle som sikret Portugal suverenitet over de oppdagete øyene i Atlanteren. Videre fortsetter Grimberg med en diskusjon om hvorvidt portugiserne muligens både planla, og gjennomførte reiser mot vest, lenge før kolonien i Brasil. Det som følger er en gjennomgang over flere sider, om tidligere reiser fra andre nasjoner, blant annet norske og danske. Før Grimberg går videre til selve rundingen av Afrikas kyst og Vasco da Gama, runder han av prins Henrik og hans død i 1460 med følgende ord;

*”Han døde i sitt kjære Sagres i 1460. Portugisiske historieforskere betrakter ham som en av de virkelig store skikkelser i sitt lands historie, og ingen kan heller benekte den store betydningen av hans innsats. Det var han som ved sin begeistring og sin energi brøt ned de gamle geografiske vrangforestillingens makt over sinnene. Det var han som tok initiativet til de store oppdagelsesreisene og var den egentlige skaper av den storhetstid Portugal nå gikk inn i.*²³⁹

Grimberg belyser de fleste av mytene som ble presentert innledningsvis. Prinsen spilte en stor rolle i overtakingen av Ceuta, og skulle videre bruke kristusordenen til å fortsette sin

²³⁸ Grimberg 1957 s.103.

²³⁹ Grimberg 1957 s.111

krigføring mot muslimene. Nyvinninger innenfor skipsteknologi fra skolen i Sagres, sammen med prestekong Johannes, og ønsket om å finne sjøveien til India var, i følge Grimberg, grunnene for at portugiserne gjorde så store fremskritt i perioden. Den tradisjonelle argumentasjonen med arabisk monopol på kryddermarkene Europeerne desperat ville ta del i blir også nevnt.

4.2.3. Litteratur 1980 – 2015

Niels Steensgaard – Verden på oppdagelsens tid: 1350 – 1500 (1984)

Aschehougs verdenshistorie, er et historisk samleverk i flere bind, hvor Steensgaards fokus på oppdagelsene er bind 7 i serien. Samleverket har som ambisjon å fortelle verdenshistorien gjennom en pedagogisk fremgangsmåte som skal kunne fenge en hver historieinteressert person.

Steensgaard starter med å forklare hvordan Portugals utgangspunkt rundt år 1400 på langt nær tilsa at nasjonen skulle få den betydningen den fikk. Kineserne var allerede nær, dog deres kunnskap var større enn deres behov, som Steensgaard nevner. Også i europeisk kontekst var det andre landområder som var mer realistiske kandidater til herredømme i Atlanterhavet. Videre forklarer han mange faktorer som viser hvordan det gikk som det gikk. Blant annet geografisk beliggenhet i forhold til allerede etablerte handelsruter, politiske aspekter rundt den Iberiske halvøy (Castilla i særstilling), den politiske oppbygningen i Portugal, og hvordan dette i utgangspunktet kan ha legitimert den første ekspedisjonen fra 1415. I forhold til portugisernes erobring av Ceuta i 1415, velger Steensgaard å se bort fra prins Henriks rolle i overtakingen av kystbyen. Flere historikere har diskutert rundt temaet, og diskutert hvilken av prinsene som skal ha æren for gjennomføringen av denne. Interessant nok har ikke Steensgaard noe å komme med om emnet. Videre tar Steensgaard for seg ekspedisjonene nedover Afrikas vestkyst, øyene i Atlanterhavet, slavehandel, kolonisering, og hvordan portugisernes ambisjoner utviklet seg gjennom årenes løp. Etter en forholdsvis systematisk, og lite detaljrik gjennomgang av utviklingen, blir etter hvert en karakter introdusert; *Henrik Sjøfareren*.

Om andre historikere av ulike grunner skulle ønske å heve prins Henriks betydning, eller bevare noe av hans mystikk, går Steensgaard i en annen retning. Hans retorikk levner liten tvil om at prinsen vies liten, om noen, ære for den ultimate prisen; oppdagingen av India. Interessant nok tar også Steensgaard et oppgjør med mange av mytene som omhandler prinsen. Steensgaard stiller spørsmål ved tidligere historikers arbeid og kildekritikk, i det som er en bortimot total nedsabling av prinsen. ”Historikerne var lenge tilbøyelige til å tillegge prins Henrik ”Sjøfareren” (1394 -1460) en slik visjon²⁴⁰. Men det er en vurdering som må tas med store forbehold.”²⁴¹

Steensgaard maler bildet av en materialistisk opportunist, i langt større grad enn en visjonær med ambisjoner om utforskning av verden, men gir likevel prinsen noe kreditt for fremskrittene hos portugiserne. Man har sett at det portugisiske prosjektet på langt nær var en umiddelbar suksess økonomisk, og her gis prinsen æren for at prosjektet ikke ble skrinlagt allerede i oppstartsfasen; ”I slike perioder var Henriks støtte til fortsatte reiser avgjørende. Som kongens bror var han innflytelsesrik, og som stormester av Kristusordenen rådde han selv over betydelige ressurser”²⁴² Steensgaard fortsetter med problematiseringen av det han kaller prinsens ”opprinnelige motiver” og sår tvil om disse ved å poengtere at man kun kjenner disse gjennom *senere nedskrivere*. I stedet lanserer Steensgaard teorien om Portugals langvarige og brokete forhold til sin Iberiske nabo Castilla, og hvordan dette ble en legitimerende faktor i et politisk spill som omhandlet sjøfart langs Guineakysten. I løpet av 1450-årene hadde Guinea-handelen begynt å betale seg, og Castilla mente Portugal hadde overspilt sin hånd, og regelrett bestridt kastiljanernes rettigheter over Kanariøyene. Portugiserne fryktet represalier fra naboen i øst. På bakgrunn av dette mener Steensgaard at prins Henrik på langt nær manipulerte frem flere pavelige buller i løpet av 1450-årene, for å fastsette portugisernes rettigheter i Afrika. ”En første bulle i 1452 stadfestet bare den portugisiske kongens rett til å angripe muslimer og hedninger, ta deres land og gjøre dem til slaver.”²⁴³ Prinsen hadde ingen innvirkning på hendelsene i Konstantinopel i 1453, hvor det Osmanske riket erobret byen, men i følge Steensgaards retorikk gjorde han det meste utav situasjonen.

”Trusselen fra Islam ble følt som overhengende. Dette var neppe uten betydning for ordlyden i de pavelige buller som i 1455 og 1456 fastla omfanget av prins Henriks

²⁴⁰ *Sjøveien til India som en samlet visjon bak den portugisiske ekspansjonen på 1400-tallet.

²⁴¹ Steensgaard 1984 s. 225

²⁴² ibid.

²⁴³ ibid.

*rettigheter. Her møter vi for første gang det erklærte mål å seile mot sør og øst helt til "de indere, som vites å være kristne" og søke deres hjelp mot "sarasenerne" og andre fiender av kristendommen".*²⁴⁴

Gjennom de overnevnte pavebullene kan det virke som ambisjonen om å nå India allerede var til stede hos portugiserne, og gjennom bullene kunne de i ro og make konsentrere seg om å nå markedet i det fjerne øst. Steensgaard mener dog at denne antagelsen er langt fra plausibel, og argumenterer;

*"Indere" var et vidt begrep på 1400-tallet. Det omfattet ikke bare dem som levde i India. [...] den mest sannsynlige tolkningen fremhever portugisernes mer kortsiktige interesser. Ved å stille i utsikt et bakholdsangrep på islam, fikk de pavens støtte i striden med Castilla om retten til seilas på Guinea.*²⁴⁵

Det er lite som tyder på at prins Henrik så mot det fjerne øst i følge Steensgaard, hvor ambisjonen om omvendning av de vantro, seilas med imperialistiske dønninger, alt gjennom et pavelig dekret kun var skalkeskjul i et politisk maktspill. Steensgaard peker videre på at de neste tiårs seilas fra portugiserne langt fra sikkert peker i retning av en ambisjon om en sjøvei til India. Guineakystens gull- og slavehandel var ifølge Steensgaard mer enn nok.

Steensgaard om mytene rundt prins Henrik.

Som man ser, har en lang rekke historikere omtalt prins Henrik av Portugal, og særlig i lys av de portugisiske ekspansjonsseilasene i løpet av 1400-tallet. Steensgaard er en av historikerne som på alvor gjør seg opp en mening og angriper andre historikers kildekritikk, og den historiske tradisjonen frem til Steensgaards utgivelse. I en egen bolk titulert "*Henrik Sjøfareren, som ikke seilte*", blir en rekke av mytene vi har sett på revet ned. Først i rekken er den mest åpenbare, prinsens tilnavn, et tilnavn Steensgaard åpenbart mener er urettmessig gitt. "*Den historiske tradisjonen gjorde prins Henrik [...] til den portugisiske ekspansjonens nøkkelfigur. Den gav ham navnet Sjøfareren, selv om han neppe i hele sitt liv foretok mer enn tre små sjøreiser mellom Marokko og Portugal.*"²⁴⁶ Videre er kildekritikk og utvalg i fokus

²⁴⁴ Steensgaard 1984 s.226

²⁴⁵ ibid.

²⁴⁶ Steensgaard 1984 s.225

hos Steensgaard, hvor han diskuterer hvordan den ”Historiske tradisjonen” i det hele tatt er kommet frem til mytene som omhandler prinsen. Poenget Steensgaard vil frem til er hvordan en rekke historikere, i følge han selv, har fabrikkert prinsens ettermæle. Noen av mytene vi har sett på er prinsens rolle som en matematisk lærd, og hvordan han revolusjonerte sjøfarten fra sin sjøfartsskole i Sagres.

”Ingen av hans samtidige omtaler ham som lærd, men på 1500-tallet begynte historikerne å skrive om hans lærdom. Ingen av hans samtidige omtaler hans navigasjonsskole i Sagres – den dukker først opp hos en engelsk historiker på 1600-tallet. Han er tillagt store bedrifter som skipskonstruktør og teoretisk navigatør, noe som er helt uten belegg i samtidige kilder.”²⁴⁷

Skal man tro Steensgaard, og følge hans kildearbeid synes det som prinsens betydning langt på vei er fabrikkert. Spørsmålet han stiller videre er hvordan dette er blitt til, hvordan har disse mytene knyttet til prinsen blitt til? ”Skal man gi et kort svar, må det bli: Historikernes ønsketenkning rundt en kjerne av sannhet.”²⁴⁸ Steensgaard tar her et oppgjør med det han kaller ”en sterk tradisjon i europeisk historieskrivning” som dreier seg om å forsøke å forklare enkeltpersoners mål og motiver, hvor det gjerne er tillagt egenskaper til historiske personligheter for å enklere forklare hendelsesforløp. Steensgaard avslutter med følgende;

”Kjernen av sannhet er at Henrik var en betydningsfull mann i sin tids Portugal, dypt engasjert både i korstog i Marokko, i koloniseringen av øyene i Atlanteren og i de afrikanske oppdagelsene. Han var politiker med sans for forretninger.”²⁴⁹

Jon Birkenes – Verdenshistorie før 1850.

Stoffet er delvis hentet fra ”Europas verdenshistorie” fra 1985. Denne utgaven utgitt i 1993. Kapittelet som har fått navnet ”Spania og Portugal overtar lederrollene i Europa”, starter med en introduksjon av det fryktede nomadefolket ”Osmanene”, som i løpet av 1300-tallet gjorde handel med Midtøsten og Østen via Middelhavet utilgjengelig for europeiske aktører. Et

²⁴⁷ ibid.

²⁴⁸ ibid.

²⁴⁹ ibid.

arabisk monopol på varer som tidligere hadde blitt introdusert i Europa gjennom norditalienske handelsmenn, da særlig krydder av forskjellige slag, og europeisk etterspørsel av disse blir trukket frem som den viktigste årsaken, og selve drivkraften bak europeiske utforskinger i Atlanterhavet.²⁵⁰ Ulike oppskrifter fra kokebøker har også fått plass, hvor europeeres krydderbruk fra 1300-1500-tallet er eksemplifisert både i form av matlaging og medisin. Birkenes påpeker hvor initiativet lå; ”Portugiserne tok først opp kampen med italienske og mauriske kjøpmenn. De ville selv finne en direkte sjøvei til kryddernes hjemland, India.”²⁵¹

Birkenes oppsummerer hele den portugisiske sjøfartseksplorasjonen frem til Bartholomeu Dias' rundning av ”Kapp det gode håp” i 1487 med halvannen linje. ”I løpet av 1400-tallet hadde portugisiske skip seilt stadig lenger sørover langs kysten, inntil Bartholomeu Dias, som den første, rundet Kapp det gode håp, og fortsatte nordover langs Natalkysten”²⁵² Birkenes hopper så 10 år frem i tid, og fortsetter med Vasco da Gamas flåte, og dens reise rundt Afrikas sørkyst, i retning dagens Tanzania.

*”Vasco da Gama fikk nå hjelp av en erfaren los som ledet den portugisiske flåten tvers over Indiahavet til vestkysten av India. Dermed var målet nådd. Vasco da Gama og portugiserne hadde funnet sjøveien til India.”*²⁵³

Birkenes vier liten plass til å diskutere problem portugiserne hadde når målet først var nådd, foruten en kommentar om stridigheter med det han kaller ”driftige arabiske handelsmenn”²⁵⁴ på veien videre mot Malayahalvøya og Indonesia. Portugisernes kolonier mellom Afrikas østkyst og India spilte rollen som bevæpnede handelsstasjoner, med et eneste mål for øyet; kontroll av import og eksport. Før Birkenes innleder sin del om Spania og Christoffer Columbus, nevnes både Fernando de Magellans bragd som den første i verden til å seile jorden rundt, og det Birkenes kaller den ”eneste virkelige store kolonien” portugiserne hadde; nemlig Brasil.²⁵⁵ I overkant av 100 års kamp rundt Afrika i retning India, oppsummert på 2 sider, med da Gama og Dias som de eneste aktørene verdt å nevne er fasiten fra Birkenes.

²⁵⁰ Parafraisert fra Birkenes 1993. S.146.

²⁵¹ Birkenes 1993 s.146

²⁵² Ibid

²⁵³ Birkenes 1993 s.148

²⁵⁴ Birkenes 1993 s.148

²⁵⁵ ibid.

Gyldendal og Aschehougs referanseleksikon 2010.

Fjerde utgave av originalleksikonet fra 2006, utgitt av *Kunnskapsforlaget* kom ut i 2010, og er i så måte det mest moderne verket av det nordiske utvalget. I sin form som referanseleksikon blir konsekvensen som regel en forholdsvis kort og konsis behandling av de ulike temaer. Det må antas at forfatterne av stoffet i leksikonet har kjennskap til alle av hovedverkene, og i alle fall det nordiske utvalget. I bind 11 er det en forholdsvis omfattende gjennomgang av Portugal som nasjon, mens 1400-tallets ekspedisjoner er sparsommelig nevnt. Av ekspedisjoner og geografiske funn i prins Henriks levetid er det *Ceuta* og *Madeira* som blir nevnt. *Tangier* i 1471, *Asorene* og *Kapp Verde* like etter er trukket frem før *Bartholomeu Diaz* runding av *Kapp det gode håp* i 1486, samt *Vasco da Gama* og sjøveien til India i 1498 dannet grunnlaget for et kolonirike med byen *Goa* som hovedstad. Gjennomgangen teller 9 linjer, men refererer interessant nok til prinsen som *Henrik Sjøfareren*, og ”under ledelse av *Henrik Sjøfareren* ble det arrangert en rekke handels- og oppdagerferder.”²⁵⁶ Over teksten er det også et bilde av *Oppdagelsesmonumentet* som finnes i Belém, like utenfor sjøfartsmuseet i Lisboa, med ”*Henrik Sjøfareren*” i spissen.

I bind 5 av samme verk ble det slått opp under *Henrik*, hvor en rekke av historiens mest innflytelsesrike *Henriker* er behandlet. Av disse da også *Sjøfareren*. Leksikonet forteller at han sendte ut ekspedisjoner som skulle oppsøke gull-landet Guinea, og var suksessfull i funnene av *Madeira* (1419), *Kapp Verde* (1445), *Senegal* og *Gambia* (1455). Det mest interessante kommer avslutningsvis av gjennomgangen på snaue 8 linjer;

”*Henrik interesserte seg meget for astronomiske instrumenter og sjøkart, og opprettet skoler for navigasjon og matematikk. Slik innledet han de store sjøferder og la grunnen til Portugals kolonivælde.*”²⁵⁷

Dette er så sent som i 2010, og strider mot gjennomgangen fra eksempelvis *Stensgaard* som vi så like ovenfor. *Kunnskapsforlagets* leksikon går i så måte imot verk som ligger dem nærere i utgivelsesår og blir en representant for mange av mytene som omhandler prins Henrik av Portugal.

²⁵⁶ *Kunnskapsforlagets referanseleksikon bind 11 2010 s.171*

²⁵⁷ *Kunnskapsforlagets referanseleksikon bind 5 2010 s.723.*

4.2.4. Komparasjon og oppsummering av litteratur på norsk.

Gjennom analysedelen det blitt behandlet verk med en utstrekning fra slutten av 1800-tallet, og avslutningsvis et leksikon fra 2010. Man ser utvilsomt endringer, noen hadde man omtrent regnet med, samtidig er det noen funn som er overraskende. Som nevnt tidligere har oppsporing av kildebruk og litteraturreferanser tidvis vært utfordrende. Dette er ikke en tendens som utelukkende kan tilskrives de eldste utgivelsene, hvor dette også merkes hos noen av de mer moderne skole-, leksikalske- og oversiktsverkene. I så måte står de tre oppdelingsbolkene i oppgaven som representant for utgivelser man må anta er kjent for forfatteren. Selv om det er lite optimalt for sporing av *litterær påvirkning*, gis det likevel grunnlag for å spore endringene i fokus og fremstilling gjennom norsk historiefortelling.

I de tidligste verkene ser man en klar tendens ved å ha arabisk handelsmonopol, og særlig ønsket om å delta i krydderhandelen som forklaringsmodell for portugisisk ekspansjon. *Gustav Storms* revidering av *Siegwart Petersen* fra 1893 viser allerede her problematiseringen av prins Henrik som en ”*Sjøfarer*”, hvor det blir beskrevet som et tilnavn. Samtidig kan man spore ordlegging og retorikk som peker på prinsens evner som sjømann og navigator. Fremstillingen av oppdagelsesreisene dreier seg utelukkende om et svar til arabisk monopol, og peker i så måte på et konsekvent handelsperspektiv i prins Henriks prosjekt. De tidligste behandlingene av temaet er i tillegg som regel svært korte og konsise. I *Hæreids* utgave av *J.Utheims* arbeid er de fleste enkeltaktører totalt forbigått, med unntak av *da Gama*. Også i dette verket er det de fjerne marked i India, og handelsmonopol på krydder, samt de høye tollene som ble satt på varer inn til Europa som er i fokus. Hæreid presenterer det i form av at ”*portugiserne kom på at det måtte kunne gå an å seile rundt Afrika*” og etter utflukter lenger og lenger syd rundet da Gama Afrika. I Hæreid og Utheims forsvar blir det eksplisitt tatt stilling til bokens fokus i dens innledning; ”*de store fremskritt på kulturens og næringslivets område skulle trede tydelig frem.*” som kan forklare mangelen på utdyping av personligheter.

Over til den midterste bolken fra 1910 – 1980 begynner behandlingen av oppgavetemaet å øke i både omfang og detaljer. Dr. Anton Ræders verk var som vist utfordrende å plassere kronologisk, men man må anta at mye av stoffet er fra før 1910, eller like rundt dette årstallet. Verket trekker også linjene til handelsmarkedet i middelalderen, men introduserer i tillegg en

link til de europeiske korstogene. Man kjenner også i dette verket igjen tanken om betydningen av handelen med fjerne varer, og europeisk inntog på verdensmarkedet. Persongalleriet er fraværende, hvor både geografiske funn langs afrikakysten og rundingen av *Kapp det gode håp* er uten ære til andre enn portugiserne som folkeslag. I sentrum står *Kalikut* og *da Gama*, som da naturligvis fikk mest å si for handelsaspektet i perioden. Med utgivelse av denne utgaven av verket så sent som 1940, viser det klart at *Geirmund Vislie* i sin revidering har bragt lite nytt til bordet under delen om portugisisk sjøfart. Eksempelvis har Beazleys verk vært tilgjengelig i 39 år, og man må anta at det i alle fall har vært kjent for norske historikere i 30 av disse årene.

Det første av verkene hvor man kan diskutere en fokusendring kommer i form av Lisbeth Brochs verk fra midten av 1950-tallet. Det representerer også det første av verkene som er behandlet som innehar en utfyllende kilde- og litteraturliste. Flere av verkene *kan* ha gitt et dypere forståelsesgrunnlag til temaet, dog er ikke dette markert underveis. Interessant nok ser man i Brochs verk et steg bort fra vektleggingen av høye tollere og portugisernes relevans i krydderhandelen. Hun prøver også å danne en forklaringsmodell som involverer folket. Byvekst og de kristnes følelse av underlegenhet til formynderskapet og de vantro, og folkets påfølgende søken etter støtte hos kongemakten i samspill med religiøse, økonomiske og politiske krefter ble essensiell i følge Broch. Prins Henrik var ingen sjøfarer, men hans bidrag finansielt som vitenskapelig står som hans viktigste i hennes verk. Skolen i Sagres blir ikke motbevist, hvor Broch tydelig lener seg på Beazleys og Azuraras litteratur. Interessant nok argumenterer Broch for at de økonomiske utbyttene av slavehandelen ble viktigere enn de geografiske oppdagelsene, og gir samtidig inntrykk av at sjøveien til India først og fremst var ønsket for å finne kristne allianser i krigføring mot muslimer, jmfør *Prestekong Johannes*. Alt i alt blir prins Henrik portrettert som en karismatisk og lærd forretningsmann, som fra Sagres gav portugiserne et enormt fortrinn i form av nyvinninger i skipsteknologi.

Året etter Brochs utgivelse gav Qvamme og Evang ut en lærebok for handelsgymnasene, hvor fokuset skulle ligge på den økonomiske og sosiale historie. Dette kan kanskje forklare hvorfor fokuset stort sett dreier seg om krydderhandelen, og søken om en ny rute til India med økonomisk vinning blandet med religiøs fanatisme. Verket avliver myten om prinsens kallenavn, men gir han samtidig en ledende stilling i ønsket om en sjøvei til India. Foruten dette er prinsen sparsommelig nevnt, og fokuset ligger på *Diaz* og *da Gama*, og opprettingen av handelsruter og tollpolitikk. Det er vanskelig å arrestere verket for sin mangel på utdyping

og bruk av plass i sitt verk, når ambisjonen for deres verk er såpass eksplisitt beskrevet fra starten av. Mot slutten av 1950-tallet, nærmere bestemt 1957, gav Carl Grimberg ut sitt verk *Mennskenes historie* over 15 bind. *Oppdagelser – reformasjon* er nummer 11 i rekken. Den svenske forfatteren er nok den mest leste i dette utvalget, og i alle fall i perioden. Grimbergs verk er det første som tar for seg erobringen av *Ceuta*, og omtaler prins Henrik som en formidabel kriger og strateg i felttoget. Grimberg argumenterer også for *kristusordningens* betydning, og da prinsens rolle som øverstkommanderende for denne. ”denne ordenen [...] kom til å bli en av de viktigste faktorer i de store oppdagelsers historie” sier Grimberg, og tar langt på vei et standpunkt som peker på korsfareridealet foran noe annet. Videre beskriver han hvordan Sagres spilte en stor rolle allerede før passeringen av *Kapp Bojador* i 1434. Betydningen av *prestekong Johannes* synes også her å spille en stor rolle, sammen med argumentasjonen for krydderhandelen man kjenner fra andre verk. Prins Henrik blir beskrevet som politiker, korsfarer og vitenskapsmann, og i diskusjonen om prinsens betydning sier han følgende. ”ingen kan heller benekte den store betydningen av hans innsats [...] Det var han som tok initiativet til de store oppdagelsesreisene og var den egentlige skaper av den storhetstid Portugal nå gikk inn i.” Grimberg vier 16 sider til behandlingen av prinsen, og synes å ta opp de aller fleste tema som gjør seg gjeldende i perioden, noen mer sparsommelig enn andre. Det vies dog liten tvil om at Grimberg er blant de aller største konstruksjonistene av prinsens myteomspunnet karakter.

Over i bolken 1980 – 2015 er det *Niels Steensgaards* verk som er den første representant for en virkelig dekonstruksjon av prinsens ettermæle i norsk sammenheng. Verket fra 1984 går som Broch noe nærmere i sømmene for å forklare veien mot oversjøisk ekspansjon. Spørsmålet om handelsruter og ambisjonen om større innflytelse i handel er kjent, men i Steensgaards prosjekt handler dette i liten grad om India. For i dette verket er hovedsaken utviklingen av slavehandel og kolonisering. Erobringen av *Ceuta* er totalt forbigått, hvor Steensgaard fokuserer mest på utviklingen av handel langs Afrikakysten. Hans portrettering av prins Henrik er i sterk kontrast til de andre verkene som er behandlet, og representerer et definitivt brudd med tradisjonen. Ikke bare er det prins Henrik som blir undergravd, men også historikernes arbeid er som man ser under sterk kritikk. Visjonen om den fjerne Østen, og tilgang til markeder der var bare et skalkeskjul for å få pavelig dekret til å drive rovdrift på hittil ukjente landområder, noe som står i sterk kontrast til tanken om høye toll, og monopol på krydderhandelen. Når det gjelder oppgavens problemstilling, mytene rundt prins Henrik er Steensgaard både krass og bestemt i sin omtale. Steensgaard henviser til den historiske

skolens fabrikkering av historier for å heve prinsens ettermæle, og henviser til 1500 og 1600-tallets myteskapere. Etter alt å dømme dreier dette seg om *Samuel Purchas* og *Richard Haykluts* arbeid. Steensgaard snakker om historikerens ønsketenking rundt en kjerne av sannhet, før han oppsummerer med at prinsen var en betydningsfull mann, dypt engasjert i korstog og kolonisering, en politiker med sans for forretninger. Det interessante spørsmålet her er jo hva Steensgaards kildegrunnlag er. Hva er det som gjør at hans verk skiller seg såpass fra andre, og hvordan kan han stå så bastant i sine uttalelser? Dessverre er det ikke oppført noen form for kilde- eller litteraturliste til etterprøving, men man kan spore temaer og argumenter som er iøynefallende lik som hos *Diffie & Winius*.

Videre har Jon Birkenes utarbeidet et verk som skal dekke 2.klassepensum på videregående skole, med navn *verdenshistorie før 1850*. Han skriver selv at hans verk er basert på to danske bøker, og skal gi en presis og lettfattelig fremstilling for elevene; økonomisk, politisk, sosialt og kulturelt. Verket er utgitt i 1993, men dets fokus er langt ifra moderne. Igjen finner man fokuset på de arabiske handelsruter, deres kryddermonopol, og portugisernes ønske om å være den ledende europeiske aktør i denne handelen. Det synes smått utrolig at et såpass moderne verk har en så snever tilnærming til portugisernes ekspansjoner, og peker i neste instans til at Birkenes har vært svært selektiv i sitt arbeid. Av de mest moderne verkene så vi Kunnskapsforlagets leksikon som det nyeste. Som det ble vist bærer leksikonet mytene om prinsen videre i beste velgående, og går et stykke bort fra Brochs mer gjennomtenkte, og ikke minst Steensgaards knusende gjennomgang. Foruten en konkret bekreftelse av mytene, er det mest interessante funnet mangelen på omtalen av sjøveien til India. Av sjøreiser er det kun *gull-landet* Guinea som er nevnt, samt omtalen av prinsen som grunnleggeren av Portugals kolonivelde. Dette kan forstås som en bekreftelse av teorien til Steensgaard, hvor de økonomiske vinningene veide tyngre enn de geografiske, dog er det ikke nevnt eksplisitt.

Når man ser gjennom et utvalg av litteratur som dette, kan man utvilsomt spore endringer i historikernes fokus. Først og fremst kan dette sies å gjøre seg gjeldende med Broch i 1954, selv om også hun må sies å være forholdsvis bunden til den tradisjonelle omtalen av prinsen. Grimbergs gjennomgang fra 1957 kan igjen sies å vise prinsen fra sin mest fabelaktige side, før man ser et definitivt brudd med Steensgaard i 1984. Man skulle gjerne tro at hans knusende gjennomgang skulle endre det historiske klimaet i Norge for alltid, men man ser Birkenes fra 1993 ha en gjennomgang som hører hjemme tidlig på 1900-tallet. Særlig slående er Kunnskapsforlagets leksikon fra 2010 som bygger opp igjen mytene Steensgaard prøvde å

rive ned. Disse mest moderne eksemplene kan ikke skyldes på tilgang til kildemateriale, og det vil argumenteres for at det kan skyldes ulike verks ambisjon med sin gjennomgang.

5. Betraktninger og diskusjon.

Etter en omfattende analysedel, hvor ulike historiske verks behandling av prins Henrik av Portugal er forsøkt eksemplifisert, vil denne delen av oppgaven stå for en oppsummering og diskusjon rundt stoffet. Gjennom analysedelen vises konturene av et fokusskifte i historiske verks behandling av prinsen; fra Beazley, via Diffie til Russell. Også verkene på norsk representerer en endring i omtalen av prinsen, men her er det verre å spore konsekvent og gjennomført fokusskifte, og utvalget står som representant for hvor seiglivet historiske myter kan være. Dette kapitlet vil i sin utstrekning forsøke å samle trådene fra analysedelen, og luften teorier og forklaringsmodeller for fokusskiftet.

5.1. Behandling av Henrik i lys av mytene.

Som proklamert gjennom oppgavens problemstilling har formålet med denne behandlingen vært å spore skifter i historieverks fokus i formidlingen av prins Henrik av Portugals (1394 – 1460) liv. Som utgangspunkt ble 6 mye omtalte tema valgt som referansepunkt i litteraturen som ble behandlet. - *Sjøfareren*, - *Forskeren*, - *Den strategiske krigeren*, - *Korsfareren*, - *Eventyreren* og til sist – *Skolen i Sagres*. Disse stikkordene er de mest omdiskuterte personlighetstrekkene man kjenner igjen hos prinsen av Portugal, og gjennom oppgaven er det forhåpentligvis kommet klart frem hvor differensierte syn historiske verk har hatt i sin omtale av prinsen. Fra Azuraras opphøyende stil fra prinsens egen samtid, viser Beazleys verk at krøniken gjorde seg svært gjeldende også i overgangen til 1900-tallet. Diffie & Winius oversynsprosjekt tok i 1977 et reelt oppgjør med tradisjonen om dette multitalentet i portugisisk historie, før Russells biografi fra 2000 gjør sitt ytterste for å skille ut personen Henrik av Portugal, og gjenvinne hans gjerninger på 1400-tallet, fri for myter. Samtidig ser man gjennom den norske litteraturen at historiske myter kan være seige å riste bort når de har fått grobunn.

Riktignok var Beazley bevisst på at noen av temaene han behandlet var omdiskutert, men han ble likevel, sammen med R.H Major stående som de fremste konstruksjonistene for den mytiske prinsen. Interessant nok er det store sprik i Beazleys argumentasjon fra hans eget verk til forordet hans i bind 2 av Azuraras krønike. Dessverre var Beazleys førsteutgave fra 1895 vanskelig å få tak i til oppgaven, så en sammenligning med hans forord til krøniken fra 1899 blir i form av utgaven fra 1901. Om man antar at 1901-utgaven er lik originalen fra 1895 er det slående at det er såpass store sprik i poengene Beazley gjør. Samtidig er det ingen sammenheng i at han i krønikerforordet argumenterer mot sitt eget verk, uten å revidere dette i sitt eget verks versjon fra 1901. I så måte er antagelsen at hans samarbeidspartner i oversettelsen av krøniken *Edgar Prestage* (1869 – 1951) kan ha lagt føringer i forordets utforming. Gjennom Beazleys verk synes det tydelig at han står i front når det gjelder å forsvare prinsens vitenskapelige bidrag, og da særlig fra sitt tilholdssted i Sagres. Sjøveien til India og jakten på prestekong Johannes stod sentralt hos Beazley, men det utvilsomme hovedargumentet for prinsens verdi for Portugal finner man i hans vitenskapelige arbeidet med skipsteknologi og særlig kartografi. I forhold til Beazleys vektlegging av Sagres' betydning, er det som vist store forskjeller i omtalen i krønikeforordet, og Beazleys biografi. Mye av forståelsen av prinsens tilstedeværelse på Sagres allerede i 1418, og ikke langt senere som andre historikere poengterer synes i Beazleys biografi å bygge på en mistolkning av Azurara. Som blant annet Diffie poengterte inneholder Azuraras sitat i omtalen om prinsens ambisjon med Afrikaeventyret en fakta som ikke kan misforstås. De 5 grunnene som drev prinsens ekspansjon i følge Azurara, og som ofte blir referert til i andre verk var i kortform; *1. Nysgjerrighet om hva som befant seg sør for Kapp Bojador. 2. Handel med kristne riker sør for Bojador. 3. Få klarhet i styrken til muslimene i Afrika. 4. Ønsket om kristne allierte i sin kamp mot muslimene. 5. Ønsket om å spre Guds ord.*²⁵⁸ Det som for Diffie er åpenbart, er at Azurara omtaler årene etter 1433. Azurara refererer til prinsens ønske om å tjene Gud og kong Edward, Edward tok som vist over tronen da Kong John 1 døde i 1433.²⁵⁹ Det at Beazley bruker sitatet, men ekskluderer dette poenget fra sin argumentasjon kan ikke forstås som annet enn et bevisst valg. Mest sannsynlig er dette gjort for å ha ryggdekning i sin fremstilling angående Sagres, og det han mener er startskuddet for prinsens ekspansjonsprosjekt.

Bailey W. Diffie utlyste tidlig i sin del av *Foundations of the portuguese empire 1415-1580* ønsket om å fornye forståelsesrammene rundt det portugisiske sjøfartsprosjektet. I motsetning

²⁵⁸ Azurara 1896 s. 27

²⁵⁹ Diffie 1977 s.75 / Beazley 1901 s.158 / Azurara 1896 s.27.

til Beazley og Russells biografier om prins Henrik, er deres arbeid et samleverk som har nasjonens utvikling som hovedfokus. Diffie forsøker å vise hvordan flere deler av samfunnet gjorde seg gjeldende i utformingen av Portugals folkeånd i perioden, og videre hvordan utviklingen av ekspansjonspolitikken utover 1400-tallet påvirket flere lag av samfunnet. Dette er et typisk trekk i mer moderne historieverk, og passer oversynsverkets sjanger bra. Selv om Diffies prosjekt forsøker å vise til samfunnsutviklinger og helhetlige forklaringsmodeller for nasjonens fremskritt, er prins Henrik godt representert. I en noe mer edruelig form enn hos mange andre, viser Diffie flere ganger til prinsens pågang for ekspansjon, og særlig gjennom den tohodete ambisjonen som involverte krigføring med muslimene i tillegg. Det mest interessante med Diffies verk fra oppgavens perspektiv er nedsablingen av mytene rundt Henrik Sjøfareren. Den amerikanske historikeren har viet et helt kapittel til å fortelle leseren hvordan de tradisjonelle forståelsesrammene for prinsens person ikke har rot i virkeligheten. Særlig er det mangelen på troverdige kilder, og hvordan mange av de eldre verkene har tatt seg redaksjonelle friheter som har gitt den mytiske oppfatningen av prinsen økt levetid. Særlig blir Ramusios utgave av Cadamosto og John de Barros tolkninger trukket frem som representanter for tillagt informasjon. Etter Purchas presenterte myten om sjøskolen i Sagres, fortsatte den bare å vokse, og fikk også drahjelp av den portugisiske regjeringen i 1836, hvor et skilt ble oppført på stedet. Diffie lener seg tungt på den portugisiske historikeren Duarte Leite i sin avskrivning av mytene rundt prinsen, og angriper særlig mytene fra et kildekritisk ståsted. "Om ikke kilder kan bevise noe, må det være usant" blir ofte argumentasjonen fra Diffe. Når det er sagt vil ikke Diffie argumentere mot at prinsens betydning for fremgangen til Portugal var annet enn formidabel. Prinsen ga prosjektet fokus, organisasjon og gjennomføringskraft i følge Diffie.

Russells prosjekt handlet som vist å fortsette jobben Diffies generasjon hadde gjort, og videre for alvor danne bildet av den historiske prinsen. I voksen alder var det de organisatoriske evnene til prinsen som gjorde seg gjeldende for Russell. Erfaringer prinsen tilla seg gjennom de mange ansvarsområdene han fikk i årene som løp etter Ceuta-ekspedisjonen i 1415, formet prinsen til å bli en god leder mot ekspansjonens høytid. Russell bekrefter også på mange måter korsfarer-verdiene prinsen hadde tillagt seg, verdier som var en sentral del av den portugisiske tidsånd. Antall monopol og pavelige buller prinsen fikk på plass til organiseringen av ekspedisjonene viser prinsen fra en side som peker i retning av en smart forretningsmann. Russell viser også eksempler på hvordan prinsen kunne være slu og tilbakeholden med informasjon for å skaffe seg monopol på handel med områder utenfor

Portugals grenser. Et aspekt i Russells prosjekt man ikke ser hos andre er viljen til å beskrive prinsens barndom, og hvordan denne kan ha formet mannen som ble så viktig i voksen alder. Særlig de astrologiske spådommene fra prinsens fødsel samt korsfarer-arven hans navn ga, kan ha gitt prins Henrik en selvbevissthet om at var skjebnebestemt til store ting. Det argumenteres også for at prinsens mors rolle i formingen av prinsens karakter var formidabel. Som vist er det mytiske aspektet helt lagt bort hos Russell, men prins Henriks betydning for Portugal gjennom 1400-tallet behøver ikke et mytisk tilsnitt for Russell. Prinsens faktiske handlinger i organisasjonen og gjennomføringen av ekspansjonen ble helt utslagsgivende i følge Russell.

Gjennom litteraturen på norsk er det vanskelig å spore noen form for rød tråd og gjennomgående fokusendringer i omtalen av prins Henrik. Fra 1800-tallets utvalg frem til Lisbeth Brochs utgivelse i 1954 ligger fokuset stort sett i arabisk handelsmonopol, og en europeisk ambisjon om å gjøre seg gjeldende i denne handelen. Dette forklares med et portugisisk jag for å finne sjøveien til India, hvor Vasco da Gamas runding av Kapp det gode håp som regel spiller hovedrollen. Prins Henrik er sjeldent trukket frem, og omtalen av portugisernes fremskritt i løpet av 1400-tallet er som regel kort og konsis. Overraskende nok finnes det spor av bevisstgjøringen av prinsens tilnavn "Sjøfareren" kun er gjeldende som et kallenavn uten å være særlig treffende. Lisbeth Broch viser tegn til en mer moderne historisk fremstilling i sitt verk fra 1954, hvor hun har et fyldig kilde- og litteraturregister. Dette representerer et eksempel på at det mer moderne historiefaget har gjort sitt inntog i Norge. Hennes gjennomgang fokuserer også mer på faktorer i samfunnet, religiøse, økonomiske som politiske for å gi et mer utdypende bilde av prosessen i Portugal. Prins Henriks bidrag var i følge hennes verk finansielt og vitenskapelig, hvor han portretteres som en karismatisk og lærd forretningsmann. Hun støtter tanken om skolen i Sagres, og dens betydning for fremskritt i den portugisiske sjøfartsteknologien, noe hennes involvering av Beazley i kilderegisteret kan forklare. I motsetning til mange andre i den norske litteraturen tar hun et steg bort fra handelsmonopolet i India, hvor India-eventyret først og fremst dreide seg om å finne prestekong Johannes rike for å bekjempe muslimene i Afrika. Samtidig er Qvamme og Evangs verk fra 1955 i stor grad fokusert rundt tanken om krydderhandelen i India og portugisisk ekspansjon grunnlagt gjennom religiøs fanatisme. Prinsens tilnavn blir lagt dødt, men prinsens ønske om å finne sjøruten til India var det som opptok hans tid. Denne ambisjonen ble fullført av Diaz og da Gama, hvor fokuset ligger på handelsruter og tollpolitikk når portugiserne først var etablert i India. Prinsen blir her bare et ledd i å forklare

det deres verk ønsker å belyse, nemlig portugisernes India-politikk fra et handelsperspektiv. Verket med størst utbredelse, og det som mest sannsynlig har hatt mest å si for bevaringen av mytene i Norden er Grimbergs reviderte verk fra 1957. Kristusordenens betydning i perioden gis stor verdi i form av sine verdier som kunne spores til middelalderens korstog, og i front for denne stod prins Henrik. I følge Grimberg ble prinsen skaperen av storhetstiden som Portugal senere gikk inn i. Hans roller som kriger, politiker, vitenskapsmann og ikke minst pådriver for den portugisiske ekspansjonen står uten sidestykke i følge Grimberg.

Uten å vise til kilderegister er Steensgaards verk fra 1984 etter alt å dømme svært inspirert av Diffies gjennomgang fra 1977. I sin beskrivelse av sjøfartsutviklingen i Portugal gjennom 1400-tallet tar Steensgaard et reelt oppgjør med den mytiske karakteren Henrik Sjøfareren. Man ser for første gang et angrep i retning den historiske tradisjonen i verden, i norsk sammenheng hvor argumentene er slående like som hos Diffie. For Steensgaard står prinsen igjen som en svært innflytelsesrik forretningsmann, langt fra forsker, sjøfarer og lærer. Det synes derimot at Steensgaards verk langt fra fikk den gjennomslagskraften han hadde håpet på. I 1993 var Birkenes verk tilbake til gamle ”synder”. I sin gjennomgang som skulle gi skoleelevene på videregående en presis gjennomgang, økonomisk, politisk, sosialt og kulturelt, er fokuset igjen tilbake til sjøveien til India og handelsmonopol hos arabere. Birkenes fremstilling synes svært selektiv og han kan umulig ha vært interessert i å danne en omfattende forståelsesramme for sine elever. Prins Henrik er ikke nevnt, og fremskrittene frem til 1487 er oppsummert i en setning. Så sent som i 2010, i form av Kunnskapsforlagets leksikon, kan man påvise en gjennomgående bekreftelse av alle mytene som har fulgt prins Henrik i den historiske litteraturen. Leksikonet hevder hardnakket at prinsen interesserte seg meget for astronomiske instrumenter og sjøkart, og opprettet skoler for navigasjon og matematikk. Disse momentene brukte prinsen for å danne portugisernes kolonivelde. Som man ser er prins Henrik av Portugal veldig ulikt portrettert i norsk historielitteratur gjennom årene, og det synes vanskelig å spore en rød tråd, en konsensus eller en autoritetsfigur som kan samle fremstillingen av prinsen i norsk sammenheng.

5.2. Historikernes føringer.

I utformingen av historiske verk, om det er et samleverk, en biografi, en lærebok eller en artikkel, står skribenten ovenfor en rekke utfordringer. I det moderne historiefaget er eksempelvis kildekritikk og fullkommen objektivitet stående som en slags hellig gral. Uansett hvor hardt man prøver, vil ens arbeid alltid ha føringer i en eller annen retning. Det er også noe av det som gjør historiefaget så spennende og som gir nytt liv til gamle kilder gjennom arbeid fra skribenter som ser disse i nytt lys. Så godt som alt av kilder, levninger og funn kan sammen med den rette argumentasjon brukes for å fremheve egne- eller motbevises andres meninger. Dette holder i neste instans liv i faget vi som historikere bedriver, hvor ny forskning kan dreie forståelsesrammer og ”endre” samfunnets persepsjon av sannhet. Den stadige revitaliseringen av historiefaget fører også til at man står ovenfor et fagfelt i stadig utvikling. Nye idéer blir lansert, nye metoder introdusert, og nye fagtradisjoner blir dannet. Sånn sett får de nyere verkene i en komparasjon fordelene av historisk distanse og nye kildefunn, noe som var bevisst jamfør oppgavens problemstilling om endring i behandlingen av Henrik Sjøfareren. Sjansen for at historikerne i denne oppgavens utvalg har hatt samme motiv i sin fremstillingen av prins Henrik av Portugal er lik null, noe som var delaktig i danningen av komparasjonsgrunnlaget i oppgaven.

Russell argumenterte i sin introduksjon for britiske historikers ønske om å *ville gjøre maksimalt utav prinsens engelske ætt*. Riktignok henviste han nok til 15- og 1600-talls skribenter som Purchas og Hayklut, men det kan tenkes at denne arven ligger latent hos senere generasjoner historikere som Major og Beazley. Om man i tillegg tar Beazleys kildeutvalg med i beregningen, et utvalg gjennomsyret av portugisiske krøniker kan totalsummen gi svar på mangelen på en kritisk tilnærming til prinsens liv. Utgivelsen i 1895, halvannet århundre etter den industrielle revolusjon, og midt i den britiske imperialismen i Afrika kan også ha spilt en politisk rolle i utformingen av Beazleys verk. Den britiske tilstedeværelsen i form av kolonier, på det samme kontinentet en halvt britisk prins hadde ledet an koloniseringen av snaut 470 år i forveien, kan antas å ha lagt føringer for Beazleys fremstilling. Dette er begge faktorer som kan danne historiografiske forståelsesrammer i forhold til fremstillingen av prins Henrik. Beazley lener seg som sagt tungt på ulike krøniker, noe som også er synlig i hans biografi, riktignok har han tatt et steg bort fra Azuraras nærmest prosaliknende stil i omtale av prinsen, men den britiske historikeren har åpenbart latt krønikøren stå forholdsvis uberørt når det kommer til tilegnelsen av ferdigheter hos

hovedpersonen i hans biografi. Det er knapt tenkelig at en respektert historiker kunne basert et helt verk omtrent utelukkende på hoffkrøniker i dagens historiefag.

Betydningen av et mer velutviklet historiefag kan ikke undervurderes. I Diffie og Russells verk er kanskje den sterkeste føringen behovet for å utføre ”korrekt” historieskriving. Kildeutvalget som er tilgjengelig i materialet deres syntes for solid til å ikke forsøke å danne et mer virkelighetsnært bilde av prins Henriks liv, og jamfør historiefagets utvikling syntes nok krønikehyllene noe primitive. Det vil også argumenteres for at utvikling i verdenssamfunnet og den kollektive forståelse har gjort store utslag i formidlingen av Portugals ekspansjoner. Eksempelvis står avkoloniseringen utover 1900-tallet som et veiskille som kan ha skiftet det kollektive synet på kolonialisme. England, Frankrike og Spania var blant landene som først gav fra seg landområder, mens Portugal var den siste av Europeiske stormakter som gav fra seg sine kolonier. Det kan antas at synet på Portugal og prins Henrik kan ha endret seg som følge av et mer negativt syn på kolonialisme og europeisk kolonisering. Samtidig vil det argumenteres for betydningen av Portugals styresett mellom 1926 og 1974 nok har påvirket synet på nasjonens storhetstid. Som Russell poengterte ble prins Henrik stående som en kultfigur for Salazar-regimet, et regime mange av Portugals lærde var sterke motstandere av. Russell påpeker selv i sitt innledningskapittel; ”*Impatience with traditional Henrican mythology’s disregard for historical probability as well as with its exploitation for political purposes has led to the creation of an anti-Henrican backlash in some academic circles in Portugal.*”²⁶⁰ Nøyere undersøkelser viste til hvordan dette kan ha fungert i praksis. Duarte Leite, den portugisiske historikeren Diffie lente seg tungt på i sin avvikling av mytene rundt prins Henrik, var blant annet i tillegg journalist og politiker. Han satt som finansminister mellom 1911 og 1912, og statsminister mellom Juni 1912 og Januar 1913. I tillegg var han mellom 1945-48 medlem av *Movement of democratic unity* som opponerte mot Salazars diktaturregime.

A.H de Oliveira Marques verk *History of Portugal* fra 1972 gjorde seg særlig gjeldende i denne oppgaven under punkt 1.3 og 1.4 i kapittel 1. Hans omtale av prins Henrik var noe kort til å forsvare en egen analyse i kapittel 3, men han tar opp noen interessante momenter. Spørsmålet rundt prins Henriks betydning for den portugisiske utforskningen blir behandlet forholdsvis nøysomt over et par sider. Marques bemerker at i kjølvannet av erobringen av Ceuta, ga kong John 1 prinsen ansvar for dets forsvar og forsyninger. Som følger flyttet

²⁶⁰ Russell 2001 s.4

prinsen fra sitt vanlige tilholdssted i Viseu til Lagos, før han poengterer; ”*The much celebrated Vila do Infante which he founded near the Cape of Sagres was of minor importance in the history of the Portuguese discoveries.*”²⁶¹ Marques forteller videre at prinsens livslange hovedobjekt syntes å ha vært militære felttog mot Marokko og Granada, et objekt han ikke ville sky noen midler for å oppnå. ”*To the end he was military and expansionist, but he cared more for Morocco than for the voyages of discovery.*”²⁶² Beazley gjorde et poeng av hvor skamfull prinsen var, og hvor tungt han tok Ferdinands død i muslimsk fangenskap etter Tangier-felttoget i 1437.²⁶³ Dette syntes i følge Marques ikke å hefte prinsen, hvor det viktigste var å ikke gi kontrollen av Ceuta til muslimene i bytte mot broren Ferdinands liv. Videre beskrives han som en tidstypisk renessanseprins, imøtekommende mot fremmende, generøs og takknemlig. Marques forteller samtidig om hans interesser for astrologi og astronomi, matematikk og navigasjonsvitenskap, og hans lærdom og talent.²⁶⁴ Oppdagelsene skal ha interessert prinsen, men kun i mindre grad og i form av økonomisk gagn. Han mange rettigheter og monopol både i Marokko og Portugal blir gjennomgått, og Marques poengterer at prinsen var nært knytt til den maritime sfæren. Likevel stod prinsen for i underkant av en tredjedel av alle ekspedisjonene som ble sendt ut fra Portugal i perioden, det samme gjelder for oppdagelser av nye landområder. Marques argumenterer for at prinsen satt i en sær god stilling til å utføre en storstilt ekspansjonspolitik, men ingenting forsvarer at prinsen gjennomførte dette før mot slutten av sitt liv. ”*Without obliterating Prince Henry’s part, this fact reduces his leadership to a more human and medieval dimension.*”²⁶⁵ Noen av mytene rundt prinsen blir bygget opp, særlig i hans lærdom og hans vitenskapelige kunnskaper. I følge Marques var han langt i fra en oppdager, eller pådriver for den portugisiske ekspansjonen, hvor hans ambisjon lå i korsfaring og kontroll over Marokko. Ved nøyere undersøkelse viste det seg at Marques skrev og ga ut sitt verk i eksil i Amerika. Han ble nemlig fratatt sin stilling ved Universitetet i Lisboa etter å deltatt i student-streiker mot Salazar-regimet i 1962. Han gjenopptok sin stilling ved Universitetet etter Nellikrevolusjonen i 1974. Hans åpenbare problem med Salazar kan forklare hans portrettering av prins Henrik, hvor han fratras så godt som all heder for de portugisiske fremskrittene.

²⁶¹ Marques 1976 s.143

²⁶² ibid.

²⁶³ * se side 38 under 3.2.3 i oppgaven

²⁶⁴ ibid

²⁶⁵ Marques 1976 s.145

Som vist kan forskjellige faktorer ha spilt inn i de ulike verkens utforming, om ikke eksplisitte så i form av påvirkning fra tidsånd og kollektive meninger. Det vil argumenteres for at de i historisk arbeid kan spille en betydningsfull rolle, og kan påvirke historikerens valg av kilder og litteratur for å bevisst fremme poenger. Dette er et element i historiefaget som kommer til å gjøre seg gjeldende så lenge historiefaget eksisterer. Føringer blir som et janusansikt, i form av det alltid kommer til å holde diskusjonen åpen, og føre til ny forskning. Samtidig er det ikke utelukkende positivt at historikere tar med seg forhåndsbestemte ambisjoner inn i sitt arbeid.

6. Konklusjon.

Å diskutere hvordan og når man kan spore et skifte i historikernes fremstilling av prins Henrik av Portugal er et sammensatt spørsmål, som vanskelig kan forbindes med en eksakt forfatter eller et gitt årstall. Mange av mytene gjør seg gjeldende i ulike verk, og blir belyst til ulike tider i historieskrivingen. Om man tar utgangspunktet i den tunge Anglo-amerikanske forskningsfronten kan det argumenteres for at man ser en definitiv avlivning av de tradisjonelle mytene med Diffie & Winius i 1977. Før Diffies hardtslående nedsabling av den mytiske karakteren *Henrik Sjøfareren* hadde også konstruksjonister som Beazley ymtet frempå at kildematerialet var sparsomt, og de mest luftige krønikerbeskrivelsene gjerne burde tas med en klype salt. Hoffkrønikene stod lenge uprøvd som autoritet og kilder til personregisteret og hendelsene i perioden. Gjennom utviklingen av historiefaget ble behovet for nye innfallsvinkler og forståelsesrammer større, og krønikene kan ikke ha fremstått som tilfredstillende i et kildekritisk lys. Som Russell påpekte i sitt verk, brakte en omfattende gjennomgang av arkiv- og bibliotekmateriale i Portugal i første halvdel av 1900-tallet nye bevis mot et allerede omdiskutert tema til overflaten. Bruken av mer moderne historisk metode, nye kilder, og et ønske om å forklare prosessene gjennom folket og samfunnet følger utviklingen av historiefaget, og spiller også en viktig rolle i skifte i fokuset angående prinsens rolle i Portugal på 1400-tallet. Det vil likevel argumenteres for at skiftet i portretteringen av prins Henrik av Portugal er en langstrakt prosess, sammensatt av mange, men særlig følgende faktorer; 1) Fremveksten av en akademisk front i Portugal i opposisjon til Salazar-regimets danning av en kultfigur og 2) Avkoloniseringen i Afrika, som må tenkes å ha endret den kollektive bevisstheten i det Anglo-amerikanske forskningsmiljøet. Som resultat av nye funn

og nye publikasjoner fra de portugisiske lærde i opposisjon, fikk britiske og amerikanske historikere nytt materiale å bygge sin argumentasjon på. Mytene begynte etter dette sakte, men sikkert å falle bort fra den moderne forskningsfronten. En prosess som synes å være fullbyrdet i engelskspråklig forskning gjennom 1970-årene. Det må likevel understrekes at man ser unntak fra denne teorien, som hos Marques som så sent som i 1972, lenge etter for eksempel Duarte Leites verk, presenterte prinsen som en lærd elev av mange fag. Selv om det i moderne tids utgivelser synes å være bred enighet om at de fleste av mytene som har fulgt prins Henrik enkelt kan motbevise ved hjelp av kilder, synes temaet enda å ha forskningsverdi. Myter eller ei, prinsens faktiske bidrag til ekspansjonen synes enda å være et omdiskutert tema. Eksempelvis fikk jeg gjennom min studietur til Lisboa i 2013 bekreftet at portugisiske historikere arbeider med et verk som motsvar til Russells verk fra 2001. I form av de norskspråklige verkene i kapittel 4, ser man at noen av verkene har blitt farget av den engelskspråklige forskningsfronten, da særlig Beazley og Diffie gjennom Broch/Grimberg og Steensgaard. Det mest interessante i det norske utvalget er å se hvor seiglivet de historiske mytene kan være så fort de får grobunn. Spesielt eksemplifisert gjennom Kunnskapsforlagets leksikon, som så sent som 2010, og til tross for dekonstruksjonister både i engelskspråklige og norske verk, presenterer mytene om prins Henrik som om det skulle vært en krønike fra 1400-tallet.

Sammendrag

Dette prosjektet har tatt sikte på å spore endringer i portretteringen av prins Henrik av Portugal, i kontekst av den portugisiske ekspansjonen på 1400-tallet. Litteraturen som er brukt i oppgaven menes å være et representativt utvalg av historikere, som alle har behandlet temaet over en periode av tid. De 3 hovedverkene som er brukt er alle engelskspråklige, og analysen av disse er supplert med en kortere analyse av nordiske verk. Av historiske kilder er det brukt en engelsk oversettelse av en portugisisk krønike fra 1453.

Man ser utviklingen av to leirer når det kommer til behandlingen av prins Henrik. Den ene leiren, ”*konstruksjonistene*”, som vil bevare mystikken og mytene som omhandler prinsen historien har døpt ”*Henrik Sjøfareren*”, og en leir, ”*de-konstruksjonistene*”, som vil gjenvinne den historiske prinsen av Portugal, fri for mystikk og på et personlig nivå. Som antatt ser man en økning av sistnevnte i takt med utviklingen av historiefaget mot moderne tid. Særlig hovedverkene viser store forskjeller i behandlingen av prinsen fra 1895 – 2000. De mer moderne verkene har som kjent fordel av historisk distanse, og kan dra fordel av nyere kildefunn og en mer velutviklet forskningsfront. Samtidig kan man ikke undervurdere det historiografiske aspektet, hvor man må prøve å forstå historikerens arbeid i forhold til hans egen samtid.

Det vil argumenteres for at nedrivningen av den mystiske karakteren ”Henrik Sjøfareren” er tett sammenknyttet utviklingen av det profesjonaliserte historiefaget. Mer bevissthet på kildekritikk, en større forskningsfront, og et økt behov for å svare på transnasjonale-, politiske- og geopolitiske problemstillinger. Til tross for at mange av mytene som omhandler prinsen er forsøkt motbevist, vil hans betydning for den portugisiske ekspansjonen fortsatt bli diskutert. Det virker urealistisk å snakke om en overgående konsensus om prinsen, mytisk eller ikke. Til det er det for stor avstand i formidlingsønskene og kildebruk hos den moderne historikeren, selv i 2015.

Summary

The aim of this project has been to trace changes in how Prince Henry of Portugal has been portrayed in the context of the 15th century Portuguese expansion. The literature used in this thesis is meant to be a representative selection of different historians who all have worked with this subject. The 3 main publications used are all in English and an analysis of these are in turn compared to an analysis of Nordic publications. An English translation of a Portuguese chronicle from 1453 is also used as a source.

When it comes to how Prince Henry historically is dealt with there are 2 main camps, constructivism and deconstruction. The construction camp wants to maintain the mystique and myths around the prince known as Prince Henry “the Navigator”. The deconstruction camp on the other hand wants to regain the historical Prince Henry on a personal level, free of all mystiques. Concurrently with the development of the history subject towards modern times one can as expected see an increase of the latter camp. Especially the main publications show large differences in how the prince has been looked upon from 1895-2000. Publications from a more modern time have the benefit of historical distance and can profit from newer source findings and a well-developed research front. On the side one cannot undermine the historiography aspect where it is important to understand the historian and his work according to his present time.

This project will consist of an argument that states that the demolition of the mystical character Prince Henry “the Navigator” is closely connected to the development of the professionalised history subject. A more awareness on source criticism, a larger research front and an increased need to be able to answer transnational, political and geopolitical problems for discussion. Although many of the myths concerning Prince Henry have been tried refuted, his contribution to the Portuguese expansions will still be discussed. It seems unrealistic to talk about a high consensus about the prince, mystical or not. Even in 2015 there is a much too large distance between the wishes to impart and usage of sources among the modern historian for this to happen.

Resumo:

Este projeto tem como meta rastrear as mudanças na representação do príncipe Henrique de Portugal, em contexto da expansão portuguesa em 1400. A literatura usada neste projeto é baseada nas idéas dos historiadores que avaliaram e estudaram esse tema ao decorrer dos anos. As tres obras principais utilizadas nesse trabalho são escritas na língua inglesa, suplementados por curtas análises escritos em línguas nórdicas. Das fontes históricas usadas encontra-se uma tradução inglesa de uma crônica portuguesa de 1453.

A formação de duas escolas de pensamento surgiram no tratamento do príncipe Henrique. A primeira, "construcionista" preserva a mística e mitos ao redor do príncipe que a história batizou "Infante de Sagres" ou "O navegador", a segunda, "desconstrucionista" reclama o histórico príncipe de Portugal livre de místicas pessoais.

Como esperado, vemos o aumento da segunda escola de pensamento, desconstrucionista, com o desenvolvimento do estudo histórico feito nos tempos modernos. Especialmente grandes obras mostram diferenças na interpretação do príncipe entre 1895 e 2000. Literatura moderna tem como vantagem o distanciamento histórico dos fatos, e acesso a novas descobertas históricas e uma frente de pesquisas mais bem desenvolvida. Ao mesmo tempo, não se pode subestimar o aspecto historiográfico, aonde a interpretação do contexto dos historiadores em relação e sua própria época é importante.

É aqui argumentado que a demolição do personagem misterioso "Henrique, o Navegador" está intimamente associado com o desenvolvimento e profissionalização do estudo da história, ciência crítica sobre as fontes, uma maior frente de pesquisa, e o aumento da necessidade de responder questões trans-nacionais, políticas e geo-políticas. Apesar do fato de que muitos mitos sobre o príncipe foram desmentidos, sua importância para a expansão ainda é discutida. Parece-se irreal reclamar um consenso sobre o príncipe, místico ou não, já que existe uma grande distância entre as fontes históricas e a utilização e interpretação das mesmas, mesmo em 2015.

Litteratur- og kildeliste.

- Beazley, Charles Raymond (1901) *Prince Henry the Navigator*. London, Frank Cass and Company Ltd.
- Birkenes, Jon (1993) *Verdenshistorie før 1850*. Oslo, Gyldendal
- Broch, Lisbeth (1954) *Fra de store oppdagelser til 1789*. Oslo, Aschehoug
- Diffie, Bailey W and Winius, George D. (1977) *Foundations of the portuguese empire 1415-1580*. St.Paul, University of Minnesota Press.
- Grimberg, Carl (1957) *Menneskenes liv og historie. 11 Oppdagelser – Reformasjon*. Oslo, Cappelen.
- Gyldendal og Aschehoug (2010) *Kunnskapsforlagets referanseleksikon bind 5 og 11*. Oslo.
- Marques, Antonio Henrique de Oliveira (1976) *History of Portugal*. New York, Columbia University Press.
- Melve, Leidulf (2010) *Historie, historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo, Dreyers.
- Petersen, Siegwart (1893) *Illustreret verdens-historie for borger-, amts- og folkehøiskoler*. Kristiania, Cappelen.
- Qvamme, Børre og Evang, Haakon (1955) *Verdenshistorie inntil den industrielle revolusjon*. Oslo, Aschehoug.
- Russell, Peter (2000) *Prince Henry "the Navigator" A Life*. New Haven og London, Yale University Press.
- Ræder, Anton (1940) *Verdenshistorie for realskole og gymnas*. Oslo, Aschehoug.
- Steensgaard, Niels (1984) *Verden på oppdagelsenes tid: 1350-1500*. Oslo, Aschehoug.
- Utheim, Jon (1910) *En liten verdenshistorie*. Kristiania, Aschehoug.
- Zurara, Gomes Eanes de (2010) *The Chronicle of the discovery and conquest of Guinea Vol 1*. New York, Cambridge University Press.*

- Zurara, Gomes Eanes de (2010) *The Chronicle of the discovery and conquest of Guinea Vol 2*. New York, Cambridge University Press.*

*Digitale print av originalene i ny innbinding, stoffet det samme. Vol 1 originalt fra 1896, Vol 2 fra 1899.

- http://en.wikipedia.org/wiki/Duarte_Leite - Lest 9. mai 13.23.

- http://no.wikipedia.org/wiki/Carl_Grimberg Lest 6 mai 12.46.

Vedlegg:

figur 2: Gil Eannes reiserute, Kapp Bojador markert.

Figur 3: Sagres, helt syd i Portugal

